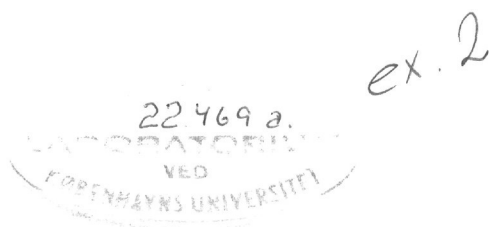

Vilkår for ordbogsarbejde i Danmark

*Betænkning afgivet af det af
Ministeriet for kulturelle anliggender
nedsatte ordbogsudvalg*

BETÆNKNING NR. 967

KØBENHAVN 1982

ISBN 87-503-4425-0
Rigsarkivet - København

<u>INDLEDNING</u>	1
1. Baggrunden for udvalgets nedsættelse	1
2. Udvalgets nedsættelse og kommissorium	1
<u>Kapitel I; UDVALGETS UNDERSØGELSER</u>	2
1. Møder	3
2. Aflagte besøg hos ordbogsredaktioner	5
3. Spørgeskemaundersøgelse	6
4. Biblioteksundersøgelse vedrørende brug af ordbøger	12
5. Telefonrundspørge vedrørende brug af ordbøger	15
<u>Kapitel II: DANSKE ORDBØGERS HISTORIE. Af Poul Linde-gård Hjort</u>	23
Rigssprogsordbøger	23
Moths ordbog	24
Videnskabernes Selskabs Ordbog	26
Molbechs ordbog	29
Ordbog over det danske sprog	31
Dansk Ordbog for Folket	35
Nudansk Ordbog	36
Historiske ordbøger	37
Kalkars ordbog	39
Efter Kalkar	42
Dialektordbøger	43
Molbechs dialektleksikon	44
Bornholmsk ordbog	45
Feilbergs ordbog	47
Nyere dialektordbøger	49
<u>Kapitel III: ORDBØGERNES AKTUELLE SITUATION</u>	51
1. I Danmark	51
1.1. Analyse af spørgeskemaundersøgelsen	51
1.1.1. Danske ordbøger	52
1.1.1.1. Indhold og formål	52
1.1.1.2. Tidsskemaer	56
1.1.1.3. Omfang	57
1.1.1.4. Arbejdsindsats	58
1.1.1.5. Arbejdsstyrke	60
1.1.1.6. Økonomi	62
1.1.2. Vestnordiske, grønlandske og andre fremmedsprogsordbøger	67
1.1.2.1. Indhold og formål	67

1.1.2.2.	Tidsskemaer	71
1.1.2.3.	Omfang	71
1.1.2.4.	Arbejdsindsats	72
1.1.2.5.	Arbejdsstyrke	74
1.1.2.6.	Økonomi	76
1.1.3.	Faglige fremmedsprogsordbøger	79
1.2.	Sammenfattende beskrivelse af enkelte større ordbøger	80
1.2.1.	Aktuelle produktionsfaser	81
1.2.2.	Kildemateriale	85
1.2.2.1.	Danske ordbøger	85
1.2.2.2.	Fremmedsprogsordbøger	86
2.	Ordbøger i Norden	87
2.1.	Norge	87
2.2.	Sverige	90
<u>Kapitel IV: ORDBØGERNES FREMTID</u>		93
1.	Igangværende ordbøger	93
1.1.	Tidsrammer	93
1.1.1.	Danske ordbøger	93
1.1.2.	Fremmedsprogsordbøger	93
1.2.	Omfang	94
1.2.1.	Danske ordbøger	94
1.2.2.	Fremmedsprogsordbøger	94
1.3.	Bemanding	94
1.3.1.	Danske ordbøger	94
1.3.2.	Fremmedsprogsordbøger	95
1.4.	Økonomi	96
1.4.1.	Danske ordbøger	96
1.4.2.	Fremmedsprogsordbøger	97
2.	Planlagte eller ønskværdige ordbøger	
2.1.	Planlagte ordbøger	99
2.1.1.	Danske ordbøger	99
2.1.2.	Fremmedsprogsordbøger	100
2.2.	Foreslåede ordbøger	100
<u>Kapitel V: ORDBØGERNES PROBLEMER</u>		102
1.	Tidsfaktor eller produktionstid	102
2.	Arbejdskraft	103
3.	Ordbøgernes økonomi	105
3.1.	Samarbejde - leksikografisk institut	106
3.2.	Trykning - tilgængeliggørelse	110

Kapitel VI: SAMMENDRAG OG FORSLAG OM ET	ORDBOGSRÅD	115
1. Sammen drag		115
2. Forslag om ordbogsråd		118
Forslag fra én gruppe		118
Formål		118
Sammensætning		119
Virke		119
Ordbogsrådets økonomi		121
Ordbogsrådets første arbejdsår		123
Forslag fra en anden gruppe		124
Udtalelse fra et medlem		129
<u>Bilag</u>		134
1. Spørgeskemaformular		134
2. Brugeranalyseformular		146
3. Henvendelse fra Det danske Sprog- og Litte- ratur selskab af april 1981		147

INDLEDNING

I oktober 1977 nedsatte Ministeriet for kulturelle anliggender med tilslutning fra Undervisningsministeriet et "ordbogsudvalg". Udvalget fik til opgave at fremkomme med forslag til løsning af en række problemer, der er opstået omkring de ordbøger, som i disse år er under udarbejdelse med støtte fra Kulturministeriet, Undervisningsministeriet, Statens Humanistiske Forskningsråd og Carlsbergfondet. Udvalget skulle navnlig fremkomme med forslag til en koordinering af arbejdet med igangværende og kommende ordbogsprojekter.

1. Baggrunden for udvalgets nedsættelse

Ved skrivelse af 17. november 1976 foreslog Statens Humanistiske Forskningsråd, at Kulturministeriet nedsatte et udvalg med den opgave at fremsætte forslag til en løsning af det problemkompleks, som ordbøgerne under ét udgør. Det påpegedes i skrivelsen, at udarbejdelsen af disse værker sammenlagt beslaglægger millionbeløb om året, og at fremtidige udgivelser vil kræve investeringer af en sådan størrelse, at man må stille sig tvivlende over for deres fuldstændige realisation efter de hidtidige planer. På den anden side erkendtes det, at det drejer sig om store nationale opgaver, hvis løsning er en væsentlig forudsætning for arbejdet inden for en række videnskaber. Man fandt det derfor yderst påkrævet, at der tilstræbes og gennemføres en koordination af arbejderne og deres økonomi, og at der sker en grundig overvejelse af publiceringsformerne.

2. Udvalgets nedsættelse og kommissorium

Ordbogsudvalget nedsattes i oktober 1977 og fik følgende sammensætning:

Overarkivar, nu rigsarkivar, dr.phil. Vagn Dybdahl (formand), repræsentant for Ministeriet for kulturelle Anliggender (historiker).

Administrator, dr.phil. Erik Dal, indstillet af

Det danske Sprog- og Litteraturselskab (nordisk filolog).

Professor, dr.phil. Kristof Glamann, repræsentant for Carlsbergfondet (historiker).

Professor, dr.phil. Poul Lindegård Hjorth, brugerrepræsentant indstillet af Dansk Sprognævn (nordisk filolog).

Professor, dr.phil. Knud Rahbek Schmidt, indstillet af Statens Humanistiske Forskningsråd (slavist).

Professor, dr.phil. Henning Spang-Hanssen, indstillet af Statens Humanistiske Forskningsråd (lingvist).

Som udvalgets sekretær beskikkede ministeriet: Universitetslektor, dr.jur. Inger Dübeck (jurist og retshistoriker).

Udvalget fik følgende kommissorium:

"Udvalget har til opgave at fremkomme med forslag til en koordinering og prioritering af arbejdet med ordbogsprojekter, der er under udarbejdelse eller som inden for en nærmere fremtid agtes iværksat med støtte fra Undervisningsministeriet, Statens Humanistiske Forskningsråd, Carlsbergfondet og Ministeriet for kulturelle Anliggender - samt i særdeleshed at overveje og fremkomme med forslag til disse projekters finansiering. Udvalget bør i den forbindelse undersøge om det for visse ordbøgers vedkommende er muligt at anvende alternative publiceringsformer. Forslaget skal omfatte tidsplaner og budgetter for de enkelte værker og bør så vidt muligt baseres på en registrering og beskrivelse af samtlige større ordbogsarbejder i Danmark, deres organisationsform og finansiering samt på en behovsanalyse".

Ordbogsudvalget har afholdt i alt 20 møder og aflagt besøg ved 10 institutioner m.v., dog at nogle besøg er foretaget ved enkelte repræsentanter fra udvalget.

København, 9. december 1982

Erik Dal

Vagn Dybdahl

Kristoff Glamann

Poul Lindegaard Hjorth

Knud Rahbek Schmidt

Henning Spang-Hanssen

/Inger Dübeck

1. Møder

Første møde afholdtes 22. november 1977, hvor man nærmere drøftede arbejdsgangen for udvalgets arbejde, hvilke ordbøger der skulle inddrages i undersøgelsen, og hvilke kontakter det ville være ønskværdigt at søge etableret. Det besluttedes dels at gennemføre en spørgeundersøgelse vedrørende danske ordbogsarbejder, dels at søge opstillet en behovsanalyse på grundlag af en undersøgelse af den faktiske ordbogsbrug både på forsknings- og folkebiblioteker samt på videnskabelige institutter.

På mødet den 18. januar 1978 udarbejdedes en følgeskrivelse til den planlagte rundspørge. Spørgeskemaet udsendtes i februar til ordbogsredaktioner, universiteter og højere læreanstalter samt en række danske forlag. Spørgeskemaet er gengivet som bilag 1.

Udvalgets møde den 12. april 1978 afholdtes i Århus. Til mødet var indbudt forskningsbibliotekar ved Statsbiblioteket Lotte Stefani og bibliotekar ved Århus Kommunebibliotek Kjeld Elkjær, som deltog i planlægningen af biblioteksundersøgelsen.

På udvalgets møde den 9. oktober 1978 drøftedes det indkomne spørgeskemamateriale, og hvilke ordbogsarbejder der endnu savnedes oplysninger om. Endvidere blev fremhævet som ønskeligt og naturligt, at store fremmedsprogsordbøger fik del i EF's forskningsmidler. I øvrigt indledtes en drøftelse om alternative ordbogsløsninger, særlig om muligheden for billigsgørelse ved hjælp af moderne foto- og edb-teknik.

I forbindelse med ordbogsudvalgets besøg på Leksikografisk Institut i Oslo afholdtes møde den 13. februar 1979, hvor man drøftede European Science Foundations (ESF) planer om at lade afholde en europæisk konference om ordbogsforhold.

På udvalgets møde den 21. marts 1979 behandlede man muligheden for at afholde den nævnte planlagte internationale ordbogskonference i Danmark. Til mødet var i øvrigt indkaldt professor Robert Petersen, som redegjorde for baggrunden for det grønlandske ønske om en stor grønlandsk ordbog.

Ved mødet den 9. april 1979, som indledtes med et besøg i Dansk Sprognævn, kom professor Bengt Algot Sørensen, Odense Universitet, til stede og redogjorde for baggrunden for ESF's humanistiske komités ønske om at lade afholde en ordbogskonference. Man drøftede fremgangsmåden ved tilrettelæggelsen af en sådan konference og budgettet, såfremt den skulle afholdes i Danmark i samarbejde med ordbogsudvalget.

Den 7. maj 1979 afholdtes et møde, hvori drøftedes detaljerne vedrørende den planlagte ESF-ordbogskonference. I mødet deltog Bengt Algot Sørensen. Det viste sig senere, at flere lande ikke ønskede en sådan konference gennemført.

I møde den 30. maj 1979 drøftedes resultatet af den foretagne brugerundersøgelse, som fandt sted i april 1979 på Statsbiblioteket i Århus og Kommunebiblioteket i Århus samt på Rigsarkivet, Landsarkivet for Sjælland m.v. og Landsarkivet for de sønderjyske landsdele (Åbenrå). Det anvendte spørgeskema findes som bilag 2. Se i øvrigt nedenfor under 4. Biblioteksundersøgelsen. Man gik derefter over til en drøftelse af betænkningens udformning. Drøftelsen fortsatte i møderne den 20. juni og den 17. juli 1979. Første udkast til betænkning forelå i september 1980 og blev behandlet på de følgende møder: 19. november 1980, 13. januar, 10. februar, 3. marts, 31. marts og 18. juni 1981. Den afsluttende betænkning blev behandlet på møder den 18. november og 22. november samt 9. december 1982.

2. Aflagte besøg hos ordbogsredaktioner

Udvalget aflagde den 8. marts 1978 besøg i Det danske Sprog- og Litteraturselskab og havde i tilslutning hertil en drøftelse med redaktørerne for Ordbog over det danske Sprog (Supplement) og Holbergordbogen. Samme dag besøgte Ømålsordbogen i de nyindrettede lokaler ved Institut for dansk dialektforskning på Københavns Universitet.

Den 25. oktober 1978 besøgte udvalget terminologiafdelingen ved Handelshøjskolen i København og blev orienteret om projektet Dansk Termbank.

Den 24. november 1978 aflagde udvalget besøg på Engelsk Institut ved Københavns Universitet, hvor lektor Viggo Hjørnager Pedersen redegjorde for instituttets arbejde med en revideret nyudgave af Vinterberg og Bodeisens Dansk-engelsk ordbog.

Ved samme lejlighed besøgte udvalget Det arnamagnæanske Institut, hvor redaktørerne Björn Hagström og Eva Rode redegjorde for planlægningen af Den arnamagnæanske ordbog (videre frem kaldet Norrøn-ordbog), for ordbogsprincipper m.v.

Den 14. februar 1979 besøgte udvalget Leksikografisk institutt i Oslo. Fra norsk side deltog bestyrelsen Finn Hødnebo og medarbejderne Dag Gundersen, Magne Rommetveit og Alf Hellevik. Bestyreren redegjorde for instituttets organisation og de videnskabelige medarbejderes arbejdspligter, herunder for deres undervisnings- og eksaminationsforpligtelser ved universitetet. Herudover gav han oplysninger om instituttets budget, muligheder for besparelser ved fællesadministration af flere ordbøger og samarbejdet med andre institutioner samt om dets udadrettede servicefunktioner. Man redegjorde også for samarbejdet med Institutt for maskinel databehandling i Bergen og for de muligheder, edb-anvendelsen rummer for ordbogsarbejder og udgivelser.

Den 9. april 1979 besøgte udvalget Dansk Sprognævn, hvor repræsentanter fra nævnets sekretariat redegjorde for sprognævnets arbejdsopgaver i forbindelse

med Den danske retskrivningsordbog, for sekretariatets udadvendte servicefunktioner, for Retskrivningsordbogens økonomi og muligheden for samarbejde f.eks. med Termbanken.

Den 26. marts 1980 aflagde formanden og sekretæren besøg i Dansk Data Arkiv ved Odense universitet, hvor bestyreren Per Nielsen redegjorde for problemerne omkring ordbogsgenerering ved hjælp af edb.

Den 23. februar 1981 besøgte formanden og sekretæren i Lund redaktionen for Svenska Akademiens Ordbok. Redaktionens chef, dr. Hans Johnsson, redegjorde for ordbogens økonomi, bemanding m.v.

3. Spørgeskemaundersøgelse

Som nævnt blev et spørgeskema udsendt i februar 1978 til ordbogsredaktioner, filologiske institutter ved universiteter og højere læreanstalter samt en række danske forlag. Spørgeskemaet er trykt som Bilag 1.

I omtalen af spørgeskemaundersøgelsen og i øvrigt i betænkningen er der skelnet mellem 2 hovedgrupper af ordbøger, benævnt danske ordbøger henholdsvis fremmedsprogsordbøger. Til den første gruppe er regnet ordbøger (og andre ordsamlinger), der alene behandler dansk ordstof. Gruppen fremmedsprogsordbøger omfatter dels tosprogede (evt. flersprogede) ordbøger - sædvanligvis med dansk som et af sprogene - dels nogle ordbøger omhandlende et andet sprog end dansk; grænsen mellem de sidste og tosprogede ordbøger er uskarp, fx ved at en ordbog over middelalderlatin (i Danmark) rummer ordforklaringer på dansk.

Spørgeskemaet blev besvaret fra 11 igangværende danske ordbøger og 14 igangværende fremmedsprogsordbøger. Endvidere indkom der oplysninger ved særskilt brev eller lign. vedrørende 10 danske ordbøger og omkring 20 fremmedsprogsordbøger.

5 forlag oplyste, at man ikke udgiver eller har planer om at udgive ordbøger, mens 9 institutter ved universiteter eller højere læreanstalter oplyste, at man hverken på institutniveau eller blandt medarbejderne havde planer om at igangsætte eller deltage

i ordbogsprojekter.

De indkomne besvarelser og oplysninger angår nedenstående igangværende eller planlagte ordbøger:

Danske ordbøger

Besvarelser af det udsendte spørgeskema indkom fra følgende 11:

Supplement til Ordbog over det danske Sprog (ODS-suppl.),

Det danske Sprog- og Litteraturselskab,
Frederiksholms Kanal 18A, 1220 København K.

Gyldendals Danske Ordbog, Gyldendals Ordbogsredaktion,
Klareboderne 3, 1001 København K.

Gammeldansk Ordbog,

Det danske Sprog- og Litteraturselskab,
Frederiksholms Kanal 18A, 1220 København K.

En udgave af Niels Hemmingsens danske skrifter med
kommentar og glossar,

Institut for nordisk filologi,
Københavns Universitet, Njaisgade 80,
2300 København S.

Holberg-Ordbog. Ordbog over Ludvig Holbergs Sprog,

Det danske Sprog- og Litteraturselskab,
Frederiksholms Kanal 18A, 1220 København K.

Retskrivningsordbogen,

Dansk Sprognævn, Vester Voldgade 115, 3.,
1552 København V.

Nye ord i dansk 1955-1975,

Dansk Sprognævn, Vester Voldgade 115, 3.,
1552 København V.

Dansk Udtaleordbog,

Institut for nordisk filologi, Njaisgade 80,
2300 København S.

~~DANWORD~~ frekvensundersøgelser i moderne dansk,

Institut for anvendt og matematisk lingvistik og
institut for nordisk filologi,
Njaisgade 80, 2300 København S.

Jysk Ordbog,

Institut for Jysk Sprog- og Kulturforskning ved
Århus Universitet, Niels Juelsgade 84, 8200 Århus N.

Ordbog over de danske Ømål (Ømålsordbogen),

Institut for dansk dialektforskning,
Njaisgade 84, 2300 København S.

Oplysninger i anden form indkom fra følgende 10:

Nudansk Ordbog (Lis Jacobsen, Erik Oxenvad m.fl.),

Politikens Forlag, Vestergade 26, 1456 København K.

Maxi-ordbogen,

Munksgaards Forlag, Nørre Søgade 35,
1370 København K.

Mini-ordbogen,

Munksgaards Forlag, Nørre Søgade 35,
1370 København K.

Ældre nydansk ordbog (1516-1700) (stillet i bero)

(Allan Karker),

Det danske Sprog- og Litteraturselskab,
Frederiksholms Kanal 18A, 1220 København K.

Efterledsregistrant til Ordbog over det danske Sprog,

Det danske Sprog- og Litteraturselskab,
Frederiksholms Kanal 18A, 1220 København K.

En fuldstændig retrograd ordbog,

Dansk Sprognævn, Vester Voldgade 115, 3.,
1552 København K.

Synonymordbogen (Ulla Albeck m.fl.)/ Schultz Forlag,

Schultz Forlag, Møntergården, Vognmagergade 3,
1120 København K.

Synonymordbogen (Allan Karker) ,

Politikens Forlag, Vestergade 26, 1456 København K.

Dansk Rimordbog (Poul Sørensen og Georg Rona),

Politikens Forlag, Vestergade 26, 1456 København K.

Slangordbogen,

Politikens Forlag, Vestergade 26, 1456 København K.

Fremmedsprogsordbøger

Besvarelser af det udsendte spørgeskema indkom fra følgende:

Norrøn-ordbog (Den arnamagnæanske ordbog)

Den arnamagnæanske kommission,
Njalsgade 76, 2300 København S.

Oqaatsivut (opslagsbog over grønlandske ord),

Sprog- og retskrivningsudvalget,
Grønlands Landsråd, 3900 Nuuk/Godthåb.

Frekvensordbog over det grønlandske sprog,

Afdeling for grønlandsk, Niels Juelsgade 84,
8200 Århus N.

Vedrørende grønlandsk i øvrigt indkom oplysninger
(uden spørgeskema) om

Grønlandsk tillægsliste (Kirsten Jensen),

Afdeling for grønlandsk, Niels Juelsgade 84,
8200 Århus N.

Dansk-tysk Ordbog (DTO),

Institut for germansk filologi,
Njalsgade 80, 2300 København S.

Dansk-engelsk ordbog (Vinterberg/Bodelsen, 3. udgave),

Engelsk Institut, Njalsgade 84/98,
2300 København S

Fransk-dansk suppleringsordbog (Andreas Blinkenberg
og Poul Høybye),

Romansk Institut, Njalsgade 78/80, 2300 København S.

Italiensk-dansk ordbog,

Romansk Institut, Njalsgade 78/80, 2300 København S.

Dansk-rumænsk ordbog,

Romansk Institut, Njalsgade 78/80, 2300 København S.

Russisk-dansk ordbog,

Slavisk Institut, Njalsgade 78, 2300 København S.

A critical Pali Dictionary,

Kommissionen for A critical Pali Dictionary, nedsat af
Det kgl. Danske Videnskabernes Selskab,
Købmagergade 52, 1150 København K.

Arabisk-engelsk ordbog over moderne Kairo-dialekt,

Ægyptologisk Institut, Kejsergade 2, 1155 København K.

Kinesisk-dansk grundordbog,

Østasiatisk Institut, Århus Universitet,
Katrinebjergvej 95, 8200 Århus N.

2 spørgeskemaer angik faglige fremmedsprogsordbøger
nemlig:

Fransk-dansk og dansk-fransk ordbog til formueretten,

Niels Krogh-Hansen, Handelshøjskolen i København,
Privat adresse Gl. Kongevej 174, 1850 København V.

Sovjetisk samfundsterminologisk opslagsordbog,

Slavisk Institut, Århus Universitet,
Ny Munkegade 116, 8000 Århus C.

Oplysninger i anden form end et spørgeskema indkom
vedrørende følgende faglige eller almene fremmed-
sprogsordbøger :

Juridisk Ordbog (W. Gubba) dansk-tysk, tysk-dansk,
Tysk Institut, Handelshøjskolen,
Fuglesangsallé 4, 8210 Århus V.

Juridiske, maskintekniske, elektroniske og kemiske
ordbøger (franske),

Handelshøjskolen i København.
(Kirsten Drewsen og Niels Krogh-Hansen).

Dansk Tembank (danske fagsproglige termer og dertil
svarende udtryk på et eller flere fremmedsprog),

Terminologiafdelingen, Handelshøjskolen,
Fabriksvej 7, 2000 København F.

Norsk-dansk ordbog (Axel Heltoft),

Fondet for Dansk-norsk Samarbejde.

Dansk-tysk Synonymordbog,

Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck,
Købmagergade 49, 1150 København K.

Dansk-spansk ordbog (Johan Windfeld Hansen),

Romansk Institut, Njalsgade 78/80,
2300 København S.

Fransk-dansk ordbog over fagtermer inden for politik,
jura, økonomi, erhverslov, transport, sociale forhold,
medier, EDB (på grundlag af Børge Schlyter: Franska
facktermer (1979)). Omfang ca. 200 sider.

Jules Lund, Romansk Institut,
Njalsgade 78/80, 2300 København S.

Ordbog over dansk middelalderlatin (Dansk "Du Cange"),

Institut for Oldtids- og Middelalderforskning,
Århus Universitet, Nørrebrogade, bygn. 323, 8000 Århus C.

Dansk-russisk ordbog,

Slavisk Institut, Njalsgade 80, 2300 København S.

Dansk-ungarsk/ungarsk-dansk ordbog (Henrik Holmboe),

Institut for lingvistik, Otto Rudsgade 67-79,
8200 Århus N.

Dansk-hebræisk/hebræisk-dansk ordbog (Judith Winther),
 Institut for semitisk filologi,
 Kejsergade 2, 1155 København K.

Arabisk-dansk glossar (Kairo dialekt) (Stig Torben Rasmussen),

Ægyptologisk Institut, Kejsergade 2, 1., 1155 København K.
 Tuaregisk-fransk ordbog (Karl-G. Prasse) og tuaregisk-fransk glossar (Karl-G. Prasse),

Ægyptologisk Institut, Kejsergade 2, 1., 1155 København K.
 Lexique Français-Tuareg,

Ægyptologisk Institut, Kejsergade 2, 1., 1155 København K.
 Tashelhit-fransk ordbog (Karl-G. Prasse),

Ægyptologisk Institut, Kejsergade 2, 1., 1155 København K.
 Mere omfattende kinesisk-dansk ordbog (Helle Søgård),
 Østasiatisk Institut, Katrinebjerg 95,
 8200 Århus N.

Endvidere Høsts ordbøger over de europæiske hovedsprog,
 Høst og Søns Forlag, Bredgade 35, 1260 København K.

Herudover er der fra Dansk Sprognævn indkommet oplysninger om følgende internordiske ordbøger:

Finsk-dansk og dansk-finsk ordbog.
 Islandsk-danske ordbøger og dansk islandske.
 Norsk-danske ordbøger og dansk-norske.
 Svensk-danske ordbøger og dansk-svenske.
 Færøsk-dansk og dansk-færøsk.
 Grønlandsk-dansk og dansk-grønlandsk.

Ikke alle ovennævnte ordbøger er medtaget i den følgende gennemgang. Størrelse eller særlige markante problemer har været vejledende ved udvælgelsen.

4. Biblioteksundersøgelse vedrørende brug af ordbøger

I dagene 23.-28. april 1979 blev der foretaget en undersøgelse af benyttelsen af udvalgte større ordbogsværker. Undersøgelsen fandt sted på Statsbiblioteket i Århus og Århus Kommunebibliotek. Parallelt hermed gennemførtes en undersøgelse på følgende arkivers læsesale i dagene 23. april-4. maj 1979: Rigsarkivet, Landsarkivet for de sønderjyske Landsdele (Åbenrå) og Landsarkivet for Sjælland m.v. (København). Udvalget spurgte om, hvem der brugte følgende ordbøger:

Ordbog over det danske Sprog
 Ordbog til det ældre danske sprog (Kaikar)
 Ordbog over jyske almuesmål (Feilberg)
 Dansk-engelsk ordbog (Vinterberg og Bodelsen)
 Engelsk-dansk ordbog (B.Kjærulff Nielsen)
 Dansk-fransk ordbog (Blinkenberg og Thiele)
 Fransk-dansk ordbog (Blinkenberg og Høybye)
 Andre ordbøger

Udvalget spurgte tillige om brugerne savnede andre ordbøger og da inden for hvilke områder, samt om brugerne havde kendskab til seddelsamlinger i forbindelse med endnu ikke afsluttede ordbogsarbejder, og om en sådan samling var blevet benyttet af den pågældende. Spørgeskemaet findes som Bilag 2.

Statsbiblioteket modtog 21 besvarelser, Århus Kommunebibliotek modtog 19, Rigsarkivet 4, Landsarkivet for Sjælland 4 og Landsarkivet for de sønderjyske Landsdele 2, i alt 50 besvarelser. Kommunebiblioteket i Århus modtog i den samme periode 16 indtelefonerede spørgsmål, der førte til ordbogsopslag ved personalet.

Blandt de 21 brugere på Statsbiblioteket oplyste 12 at være studerende og 9 at være kandidater inden for følgende fag: dansk, engelsk, historie, international politik, klassisk filologi, kunsthistorie, middelalderarkæologi, nordisk litteratur, politologi, religion og teologi. Ikke alle gav dog oplysning om fag.

Blandt de 19 brugere på Århus Kommunebibliotek var 11 studerende, heraf en lærerstuderende, 2 skole-

elever, 2 kandidater og 4 var henholdsvis instruktør, pensioneret overlærer, pensionist og kokkeelev. Ikke alle gav oplysning om fagstudium eller fagtilhør, følgende områder nævntes: dansk, fransk, geografi, historie, filmvidenskab, musik, samfundsfag og teologi.

De 2 brugere på Landsarkivet for de sønderjyske Landsdele opgav hverken stilling eller fag. Blandt de 4 brugere på Landsarkivet for Sjælland oplyste 3 at være kandidater, mens den fjerde intet oplyste om stilling eller fag. 2 kandidater oplyste som fag historie, den tredje teoretisk fysik, men med en tilføjelse om at arbejde med bornholmsk lokalhistorie. Blandt de 4 brugere på Rigsarkivet var 3 studerende og 1 kaptajn.. De oplyste fag var elektronik, historie og tysk.

Blandt de på spørgeskemaet opregnede ordbøger oplyste i alt 34 at have brugt Ordbog over det danske Sprog, 7 Ordbog til det ældre danske sprog (Kaikar), 4 Ordbog over jyske almuesmål (Feilberg), 11 dansk-engelsk og 21 engelsk-dansk ordbog. 4 oplyste at have brugt dansk-fransk ordbog og 7 at have brugt fransk-dansk.

Med hensyn til Ordbog over det danske Sprog gav 34 opslag det ønskede resultat, mens 8 opslag ikke gav resultat. Ved Ordbog til det ældre danske sprog var 7 opslag positive og 3 negative, ved Ordbog over jyske almuesmål var alle 4 opslag positive. Ved Dansk-engelsk ordbog var 7 opslag positive og 4 negative, ved Engelsk-dansk ordbog var 18 opslag positive og 3 negative. Ved Dansk-fransk ordbog var alle 4 opslag positive, og ved Fransk-dansk ordbog var alle 7 opslag positive. I betragtning af de overvejende positive svar og i betragtning af mulighederne for at spørge "forkert", forekommer der således at være et rimeligt forhold mellem ordbøgernes muligheder og forventningerne til dem.

Under punktet "andre ordbøger" nævntes følgende som benyttet i den undersøgte periode:

Bornholmsk ordbog
 Schleswig-Holsteinisches Wörterbuch (Otto Mensing)
 Tysk-dansk ordbog
 Deutsches Wörterbuch (Wahrig)
 Fremmedordbog (Gyldendal)
 Dansk-thailandsk ordbog
 Dictionnaire alphabetique et analogique de la lan-
 que francaise (Robert)
 Bailey, Handelsordbog
 Græsk-dansk (Berg)
 Engelsk-dansk (Gyldendal)
 Svensk-dansk (Gyldendal)
 Latinsk-dansk (Jensen og Goldschmidt)
 Webster (Engelsk-engelsk)
 Dansk-latin (L. Ove Kjær)
 Nøgle til fremmedordbog (Høybye)
 Klinisk ordbog
 Nudansk ordbog
 Svensk-dansk (Valfrid Palmgren Munch-Petersen og
 Ellen Hartmann)
 Synonymordbogen
 Som svar på spørgsmålet om brugerne fandt, at der
 var områder, hvor der savnes tilfredsstillende ord-
 bogsværker, fremkom følgende forslag:
 Udgivelse af Mathias Moths ældre danske ordbog
 fra ca. 1700 (se side 24) (på mikrofilm eller
 lignende)
 Ordbøger mellem dansk og hovedsprogene (begge veje)
 der giver en ordentlig dækning af natur- og
 samfundsvidenskaberne
 Danske ømålsdialekter
 Omfattende dansk-tysk/tysk-dansk ordbog
 Ordbog over forkortelser
 Svensk-dansk/dansk-svensk ordbog i lommeudgave
 Middelalderlatin-dansk ordbog
 Ny udgave af Meyers Fremmedordbog
 Mere omfattende fremmedordbog
 Thailandsk-dansk ordbog

En bruger beklagede, at Vinterberg og Bodelsen, Dansk-engelsk ordbog, sjældent er tilstrækkelig til oversættelse af historiske tekster til engelsk. Dens dækning på områderne teknik, handel, ra.m. er også ofte utilstrækkelig.

Spørgeskemaet rummede endvidere det spørgsmål, om brugeren havde kendskab til seddelsamlinger i forbindelse med endnu ikke afsluttede ordbogsarbejder, om den pågældende havde benyttet sådanne samlinger og i bekræftende fald hvilke. Kun 3 brugere oplyste at have kendskab til eksisterende seddelsamlinger og andres brug deraf, og kun 1 oplyste selv at have brugt en sådan samling.

Det er næppe muligt at drage vidtrækkende konklusioner af biblioteksundersøgelsen alene. Sammenholdt med telefonrundspørgets resultater (se s. 21f) er det imidlertid muligt at danne sig et indtryk af både brug og ønsker. Biblioteksundersøgelsen alene viser dog for de store ordbogers vedkommende, at det centrale, nationale ordbogsværk, ODS, er langt mere benyttet end dialektordbogen og den historiske ordbog til det ældre danske sprog. Af fremmedsprogsordbøgerne brugtes de store engelske ordbøger mere end de franske.

Behovsanalysen viser savnet af et større dansk-tysk/tysk-dansk ordbogsværk. Der udtryktes endvidere behov for mere omfattende fremmedordbøger, som tager hensyn til bl.a. moderne samfundsvidenskabelige terminologier.

5. Telefonrundspørge vedrørende brug af ordbøger

Rundspørget blev foretaget i perioderne 14.-22. december 1980 og 21.-24. april 1981. Det var planlagt at lade rundspørget omfatte det videnskabelige personale ved en række udvalgte institutter under de humanistiske og teologiske fakulteter ved Københavns og Århus¹ universiteter, i alt 284 personer. Det lykkedes at komme i kontakt med 165 af disse (ca. 58%).

Der blev stillet følgende spørgsmål:

- 1) Om den adspurgte inden for de sidst forløbne 14 dage havde anvendt følgende ordbøger: Den store danske Ordbog, Ordbog til det ældre danske sprog, Ordbog over jyske almuesmål, Dansk-engelsk ordbog (Vinterberg og Bodelsen), Engelsk-dansk ordbog (Kjærulff Nielsen), Dansk-fransk ordbog (Blinkenberg og Thiele), Fransk-dansk (Blinkenberg og Høybye).
- 2) Om der efter den adspurgtes mening var områder, hvor der savnedes tilfredsstillende ordbøger.
- 3) Om den adspurgte havde kendskab til (d.v.s. var bekendt med eksistensen og muligheden af at udnytte dem) seddelsamlinger i forbindelse med endnu ikke afsluttede ordbogsarbejder.
- 4) Om den adspurgte havde benyttet sådanne seddelsamlinger, og i bekræftende fald:
- 5) Hvilke.

Ved optællingen og behandlingen af svarene er de adspurgte groft delt i 2 grupper: Filologer og ikke-filologer. Som filologer er regnet medarbejderne ved: Arnamagnæansk Institut, KU; Inst. f. anvendt og matematisk lingvistik, KU; Inst. f. fonetik, KU; Inst. f. germansk filologi, KU; Inst. f. græsk og latinsk middelalderfilologi, KU; Inst. f. lingvistik, AU; Inst. f. lingvistik, KU; Inst. f. navneforskning, KU; Inst. f. nordisk filologi, KU; Inst. f. nordisk sprog og litteratur, AU.

Som ikke-filologer er regnet medarbejderne ved: Inst. f. Dramaturgi, AU; Inst. f. europæisk folkelivsforskning, KU; Inst. f. folkemindevidenskab, KU; Inst. f. forhistorisk arkæologi, AU; Inst. f. kirkehistorie, AU og KU; Inst. f. idehistorie, AU; Inst. f. historie, AU og KU; Inst. f. kunsthistorie, AU og KU; Inst. f. litteraturhistorie, AU; Inst. f. litteraturvidenskab, KU; Inst. f. samtidshistorie, KU; Inst. f. teatervidenskab, KU; Inst. f. økonomisk historie, KU.

Svar ad spørgsmål 1 (anvendte ordbøger):

	Filologer (71) %	Ikke- filologer (94) %	I alt (165) %
Den store danske ordbog	50 (70)	39 (41)	89 (54)
Ordbog til det ældre danske sprog	17 (24)	8 (?)	25 (15)
Ordbog over jyske almuesmål	15 (21)	4 (4)	19 (12)
Dansk-engelsk (Vinterberg og Bodelsen)	44 (62)	30 (32)	74 (45)
Engelsk-dansk (Kjærulff Nielsen)	34 (48)	29 (31)	63 (38)
Dansk-fransk (Blinkenberg og Thiele)	17 (24)	15 (16)	32 (19)
Fransk-dansk (Blinkenberg og Høbye)	19 (27)	22 (23)	41 (25)

Svar ad spørgsmål 2 (behov for ordbøger):

	Filologer	Ikke- filologer	I alt
A. Moderne fremmedsprog			
Engelsk-dansk	1		1
Estisk-dansk	1		1
Finsk-dansk	3	1	4
Grønlandsk-dansk	3		3
Hollandsk-dansk-hollandsk	1		1
Italiensk-dansk-italiensk	1	7	8
Japansk-dansk		1	1
Kinesisk (efter nyt fonetisk system)-dansk		1	1
Kiirdisk-dansk	1		1
Norsk-dansk	1		1
Nygræsk-dansk		1	1
Polsk-dansk		1	1
Dansk-russisk		2	2
Serbokroatisk-dansk-serbokroatisk	1		1
Spansk-dansk-spansk	1	4	5
Svensk-dansk		2	2
Tyrkisk-dansk-tyrkisk	1		1
Tysk-dansk-tysk	6	6	12
Ungarsk-dansk		1	1
Urdu-dansk-urdu	1		1

	Filologer	Ikke- filologer	I alt
B. Ældre fremmedsprog			
Middelaldergræsk-dansk	1		1
Middelalderlatin-dansk	3	10	13
Norrønt sprog	6		6
Plattysk		1	1
Latin-dansk (revision)	1	2	3
Dansk-latin	2	2	4
Dansk-græsk	1		1
C. Dansk-dansk			
ODS: Ajourføring, evt. mindre udgave, mellemtning mellem Nudansk ordbog og ODS	13	5	18
Retskrivningsordbog, revision	2	1	3
Etymologi	1		1
Frekvensordbog	1		1
Fraseologi	1		1
Fremmedordbog	3	1	4
Slang, subkultursprog	1	2	3
Gammeldansk, ældre nydansk	15	11	26
Jysk	2		2
Øsmål	4		4
Forfatterordbøger	2		2

Spørgsmål 3-5 (kendskab til og anvendelse af
seddelsamlinger):

	Filologer		Ikke-filologer		I alt	
	kendskab	benyttet	kendskab	benyttet	kendskab	benyttet
Albansk ordbog (Inst.f. lingvistik, AU)	1				1	
Norrøn ordbog	18	11	2		20	11
DANWORD	1				1	
Terminologisk ordbog (Handels- højskolen, Kbh.)	1				1	
Eftermiddelalderlige personnavne	3	3			3	3
Dansk-engelsk (Engelsk Inst.,KU)	2				2	
Finsk-dansk (Inst.f. lingvistik,KU)	3	2			3	2
Feilberg-suppl. (Inst. f. folke- mindevidenskab, KU)			2	2	2	2
Fremmedordbog	1	1			1	1
Gammeldansk ordbog (AU)	24	15	3	1	27	16
Grønlandsk	3	1			3	1
Hittitisk (Inst.f. lingvistik, AU)	2	1			2	1
Holberg-ordbog	15	5	1		16	5
Jysk ordbog	25	11	15	1	40	12
Middelalderlatin (AU)	3		4	1	7	1
Nyord i dansk (Dansk Sprognævn)	6	2	3	1	9	3
ODS-suppl.	14	9	1		15	9
Saxo-ordbog (AU)	1	1			1	1
Slangordbog	1	1			1	1
Dansk-tysk (Inst.f. germansk fil.,KU)	4				4	
Udtaleordbog (Inst.f. nord. fil.)	5				5	
Dansk-ungarsk	2	2			2	2
Ømålsordbog	19	8			19	8
H.C. Ørsteds orddannelser	1	1			1	1

1 seddelsamling	21	15	26	4	47	19
2 eller flere seddelsamlinger	39	21	4	1	43	22

Af de 71 adspurgte filologer havde 60 (85%) kend-
skab til eksistensen af seddelsamlinger, og 36 (51%)
havde benyttet sådanne.

Blandt ikke-filologerne havde 30 af 94 spurgte (32%) kendskab til eksistensen af seddelsamlinger, og 5 (5%) havde benyttet sådanne.

Bemærkninger:

ad spørgsmål 1:

Af de adspurgte 165 personer havde 39 ikke anvendt nogen af de nævnte ordbøger. Af disse 39 udtalte ca. 20, at det skyldtes tidspunktet for rundspørget. Den resterende del anvendte efter eget opgivende sjældent andre end Gyldendals røde ordbøger.

ad spørgsmål 2:

A:

Engelsk-dansk ordbog. Den eksisterende ordbog er ikke tidssvarende - vanskeligt anvendelig inden for moderne litteratur.

Grønlandsk-dansk. Behovet føltes på de to lingvistiske institutter.

Kurdisk, serbokroatisk, tyrkisk, urdu. Mangelen af ordbøger for disse sprog påpegedes under henvisning til, at det er typiske gæstearbejdersprog - for alle fire sprogs vedkommende blev behovet fremhævet af en enkelt adspurgt.

Dansk-tysk-dansk. De eksisterende ordbøger enten forældede eller ikke tilstrækkelig kvalificerede.

B:

Middelalderlatin-dansk. Det fremhævedes, at behovet især føltes inden for det "danske" middelalderlatin. Generelt udtaltes, at de store udenlandske, filologiske ordbøger var vanskelig anvendelige for ikke-filologer - specielt kunne studerende have besværligheder med de udenlandske værker. Som det fremgår af skemaet, føltes behovet på dette område stærkest blandt ikke-filologer (10%) i forhold til filologer (4%).

Norrønt sprog. Behovet for en ordbog på dette område føltes især af medarbejdere ved Arnamagnæansk Inst. KU.

C:

ODS. Ønskerne gik her i retning af dels en ajourføring, dels en mere handy udgave, evt. en mellemting mellem Politikens Nudansk ordbog og ODS. Desuden at en evt. revision af ODS burde foretages med større hensyn til de ikke-litterære kilder.

Gammeldansk, ældre nydansk. Den eksisterende ordbog (Kaikar) forældet og dertil vanskelig at anvende.

Konklusion af biblioteksundersøgelsen og telefonrundspørget

Biblioteksundersøgelsens tal kan virke små, men man bør have for øje, at spørgsmålene er stillet til en bred kreds, nemlig samtlige besøgende på de pågældende biblioteker i den valgte periode. Derved viser de, at selve det at bruge ordbøger er mindre udbredt, når man betragter en bredt sammensat population, idet der dog ikke er taget hensyn til det brug, der måtte finde sted på institutter og i hjem. Dette afbødes imidlertid af telefonrundspørget; om dette sidste bør man have for øje, at rundspørget blev rettet til formodede brugere af ordbøger, nemlig forskere knyttet til et næsten fuldt dækkende udvalg af humanistiske institutter.

Det er ved begge interviewformer iøjnefaldende, at det er ODS og ordbøgerne til og fra engelsk, der så langt overvejende er de mest benyttede. Dialektordbøgerne bruges næsten udelukkende af filologer, mens ordbog over det ældre danske sprog (Kaikar) også benyttes af historikere.

Kendskabet til seddelsamlingernes eksistens er, som man kunne vente, ret udbredt blandt de telefoninterviewede. Derimod er det som helhed åbenbart, at kendskabet til seddelsamlinger og deres mulige anvendelighed er meget begrænset hos andre. Benyttelsen samler sig navnlig om tre, nemlig den arnamagnæanske ordbog, gammeldansk ordbog og jysk ordbog; det er næsten udelukkende filologer, der har stillet spørgsmål. Ingen adspurgte ikke-filologer synes at kende den ældste og måske største dialektseddelsamling, Ømålsordbogen.

Begge undersøgelser peger klart mod behovet for store ordbøger i dansk-tysk og tysk-dansk. Mange historikere ønsker også en ordbog over middelalderlatin-dansk. Påfaldende er det også, at der er mange, der ønsker en gammeldansk ordbog; stadig må man dog have i erindring, at telefonrundspørget netop henvendte sig til "professionelle ordbogsbrugere". Endelig bemærkes det største ønske om en "mellemting" mellem ODS og Nudansk ordbog.

Kapitel II: DANSKE ORDBØGERS HISTORIE

Af Poul Lindegård Hjorth

I anden halvdel af det 17. århundrede opstod der herhjemme, givetvis under indtryk af strømninger i det sydlige udland, en levende interesse for nationalsproget. Den gav sig bl.a. udslag i, at der blev udarbejdet danske grammatikker, og den gav også stødet til leksikografiske arbejder.

Ordbøger havde man haft før den tid, men de havde alle haft til formål at være hjælpemidler ved tilegnelsen af latin. Nu blev den primære opgave i stedet at bogføre det danske sprogs ordforråd og dets forråd af faste udtryk og vendinger, dets fraseologi.

Vi har kendskab til en række af disse tidlige ordbogsarbejder. Et tilløb skyldes Laurits Kok, et andet Peder Syv, men den altoverskyggende bedrift blev udført af Matthias Moth, hvis efterladte ordbogsværk, godt 60 håndskrevne folianter, er et af Det kongelige Biblioteks største nationale klenodier. Nævnes må også den lidt yngre Frederik Rostgaards ordbogsarbejder.

De bestræbelser, pionererne udfoldede, rummer i sig kimen til de tre forskellige ordbogstyper, som skal omtales i det følgende: rigssprogsordbøger, historiske ordbøger og dialektordbøger. I den første lange tid var der dog ikke nogen klar fornemmelse af, at samtidens rigssprog, ældre sprog og dialekter krævede hver sin form for behandling.

RIGSSPROGSORDBØGER

Betegnelsen "rigssprogsordbøger" må tages med et vist forbehold. Dels kan det diskuteres, om det for den ældre del af den periodes vedkommende, som ordbøgernes historie omspænder, overhovedet er berettiget at tale om et rigssprog i ordets nu gængse betydning, dels er

ingen af de ordbøger, oversigten her medtager, rigssprogsordbøger i den strenge forstand, at de snævert holder sig til at beskrive den sprogform, der på et givet tidspunkt er normen for det gangbare skrift- og talesprog, uden hensyntagen til fx forældede, dialektale eller fagsproglige ord. Alligevel giver det mening at skelne mellem på den ene side rigssprogsordbøger, der lægger hovedvægten på det landsdækkende og samtidige ordforråd, og på den anden side ordbøger, der har til formål at beskrive ældre sprogtrin (historiske ordbøger) eller lokalt begrænsede sprogformer (dialektordbøger).

Moths, ordbog

Matthias Moth (1649-1719) var under Christian V en af statens mægtigste og dueligste embedsmænd, på højden af sin karriere oversekretær i Danske Kancelli, gehejmeråd og meget mere. Ved siden af sin travle embedsgering fandt han, utroligt nok, tid til litterært arbejde, fremfor alt til det ordbogsarbejde, som han påbegyndte i 1680 og til alt held intensiverede ved en landsindsamling af materiale i 1697, da han endnu var en af statens mest indflydelsesrige mænd og derfor kunne stille de medvirkende præster og lærere forfremmelse i udsigt som belønning for godt arbejde. Kort efter tronskiftet i 1699 blev han afskediget fra statstjenesten, og de resterende 20 år af sit liv kunne han derefter hellige sig arbejdet med ordbogen.

Det værk, han har efterladt sig, imponerer ved sin vældige fylde. Specielt iøjnefaldende er det, at han ikke har holdt sig til det princip, som ellers var retningsgivende for samtidens store udenlandske ordbogsforetagender, det såkaldte akademiprincip, hvorefter kun gode og anbefalelsesværdige ord kunne finde optagelse i ordbøger. Så langt fra at begrænse sig til det litterære sprog lagde han vægt på at få inddækket talesproget i alle dets afskygninger, også de vulgære, og ved landsindsamlingen fremhævede han udtrykkeligt sit ønske om at få oplysninger om dialektord og fagord,

og ikke blot om ord, men også om faste vendinger, talemåder osv.

Ene mand gennemgik, bearbejdede, supplerede, renskrev og redigerede han sit store materiale, karakteristisk nok således, at han ikke slog sig til tåls med en første redaktion, men ved omarbejdelser stedse søgte at gøre sit værk mere fuldkomment. I den sidste redaktion delte han værket i en egentlig ordbog og i noget, der snarere må betegnes som et konversationsleksikon, men som også indeholder et væld af sproglige oplysninger.

Den enkelte ordbogsartikel rummer ordklasse- og bøjningsangivelse, til en vis grad også udtaleangivelse (for så vidt som vokallængde markeres ved et særligt accentsystem), en kort betydningsforklaring og en oversættelse til latin; hertil kommer så ved behov eksempler på ordets anvendelse i faste vendinger, med latinsk oversættelse, i og i tilknytning til de enkelte grundord medtages afledninger og sammensætninger, hvori de indgår.

For eftertidens benyttelse af værket kan det skabe problemer, at Moth kun undtagelsesvis giver oplysning om ordenes hjemsted og brug. Det fremgår således ikke, om et ord bruges over hele landet eller kun i en enkelt dialekt, om de ord, som han har excerperet fra ældre skrifter, fortsat var gangbare i hans samtid, om et ord faktisk findes i sproget eller - som det må være tilfældet med en del sammensætninger og afledninger - er dannet af ham selv; for den sags skyld er det ikke engang sikkert, at et givet ord har tilhørt dansk; som en følge af monarkiets udstrækning har også norske, ja, islandske og færøske ord vundet indpas i ordbogen uden bemærkning om deres særlige status. Moths ordbog må altså benyttes med skønsomhed.

Hvis Moths ordbog var blevet trykt, kunne den unægtelig, som han havde tænkt sig, have tjent til fædrelandets reputation, idet den ville have givet Danmark en plads blandt de første lande, der kunne opvise en

omfattende ordbog over nationalsproget. Også bortset herfra ville den have kunnet få meget stor betydning, i første omgang som hjælpemiddel ved den opdyrkning af sproget, der lå samtiden så meget på sinde, på længere sigt bl.a. som en alment tilgængelig inspiration til løbende leksikografisk ajourføring.

Men trykt blev den ikke, og senere bestræbelser for at få den udgivet er alle strandet på økonomiske skær. Dette er dog ikke ensbetydende med, at den ikke er blevet benyttet flittigt. I 1753 solgte Moths arvinger hele det store værk til kongen, som lod det anbringe i Gehejmearkivet, hvorfra det i 1784 blev overført til Det kongelige Bibliotek. Herved var værket i al fald blevet tilgængeligt for den inderkreds, der beskæftigede sig med ordbogsarbejde, og alle senere større danske ordbøger står i dyb gæld til det; men udtømt er det ikke.

Videnskabernes Selskabs Ordbog

Uden sammenhæng med og kendskab til Matthias Moths planer var Frederik Rostgaard (1671-1745) i 1693 begyndt at samle materiale til en dansk ordbog, der skulle rumme hele det danske ordforråd med vedføjet latinsk oversættelse. Det blev indledningen til den lange historie, hvis endelige resultat blev Videnskabernes Selskabs Ordbog (VSO).

Rostgaard havde medhjælpere, der blev arbejdet på værket i en længere årrække, på sin vis blev det også ført til afslutning, men Rostgaard måtte selv erkende, at det ikke kunne trykkes uden først at have undergået en grundig revision. Omkring 1737 overdrog han da til den senere så berømte historiker Jacob Langebek (1710-75) at udarbejde en plan for ordbogens indretning. Af denne plan, der forelå 1740, fremgår det tydeligt, at akademi princippet nu har sejret: ordbogen skulle medtage "alle gode, reene, overalt brugelige, og upaatvivlelige Danske Oord", men udelade "Alle grove, plumpe og liderlige Oord og Talemaader, som stride imod Ærbarheden", thi, som det siges, "de behøves ikke at vides

for dem, der ikke skjøttede derom, og de som have Lyst til at vide dem, lære dem nok foruden des". Af fremmedord skulle kun sådanne medtages, som havde vundet borgerret i sproget, af dialektord kun de vigtigste og af forældede ord kun ord, der fandtes i lovsproget.

Det lykkedes Rostgaard at overtale Langebek til, for grov underbetaling, at gå i gang med at omarbejde ordbogen efter denne plan» Da Rostgaard døde i 1745, var Langebek omtrent halvt færdig med omarbejdelsen, og ved Videnskabernes Selskabs mellemkomst blev han derefter presset til at færdiggøre yderligere et par bogstaver, men efter at han var blevet gehejmearkivar, opgav han ordbogsarbejdet til fordel for sine historiske interesser. Der blev gjort forsøg på at få ham sat i gang med det igen - bl.a. blev Moths ordbogsværk som nævnt deponeret på hans arbejdsplads, og i 1755 fik han ligefrem en kongelig ordre til at genoptage arbejdet - men foretagendet kom til at hvile til hans død.

I 1776 tog Videnskabernes Selskabs daværende præsident, Henrik Hielmstjerne, initiativ til at få arbejdet videreført. En endelig plan for fortsættelsen forelå allerede i 1777. Den stemte i det væsentlige med Langebeks plan og opnåede snart kongelig approbation, dog med den - af Ove Høegh-Guldberg inspirerede - modifikation, at ordbogen ikke skulle give betydningsforklaringer på latin, men på dansk: det var kongens befaling, at "Ordbogen maatte være i Landets eget Sprog, og blive lige kier for lærde og ulærde".

Denne gang lykkedes det, sådan da. Selskabet ansatte en redaktør, en nordmand, der fik et par ikke alt for gode hjælpere ved sin side og arbejdede under tilsyn af en af selskabet nedsat ordbogskommission. Arbejdsgrundlaget var Langebeks materiale, suppleret med Moths og med redaktørens egne excerpter. I 1780 var bogstav A færdigtrykt, men allerede i 1782 døde redaktøren, og først i 1793 forelå 1. bind, A-E af "Dansk Ordbog udgiven under Videnskabernes Selskabs Bestyrelse".

VSOs tilblivelsesproces foreligger andetsteds be-
lyst i alle bedrøvelige detaljer, og der er ingen grund
til at opholde sig længe ved den her. Nok er det, at
en lang række fortræffelige fagfolk, men sandheden i
ære også en del mindre kompetente medarbejdere i over
hundrede år stred for at føre ordbogen til afslutning,
samvittighedsfuldt overvåget og stærkt forsinket af
ordbogskommissionen, uden nævneværdig opmuntring i
samtidens som helhed noget afvisende kritik af de langt
om længe offentliggjorte bind og formentlig uden
tro på, at det endelige resultat kunne blive tilfreds-
stillende. I 1863 var man nået til at udsende 7. og
næstsidste bind, T-U, men først i 1905 lykkedes det at
bringe' ordbogen til afslutning med 8. bind, V-Z.

At VSO var forældet, da den endelig var færdig,
er der på baggrund af den langsommelige tilblivelses-
måde ikke noget mærkeligt i. Mere ejendommeligt er det
nok, at den var forældet, allerede da dens 1. bind
udkom. Men sådan forholdt det sig. Langebek var i vid
udstrækning bundet af Rostgaards arbejde, VSOs før-
ste redaktører af Langebeks, de senere af deres forgæn-
geres. Der skete ændringer af planen undervejs under
udgivelsen, men ikke i en sådan grad, at værket kom på
højde med tidens videnskab, og i forbindelse med de
skiftende redaktørers stærkt varierende faglige kva-
lifikationer bevirkede disse ændringer da egentlig
blot, at ordbogen blev højst uensartet.

Set med en eftertids øjne giver navnlig følgende
forhold generelt anledning til kritik af VSO: Den med-
tager ikke udtaleoplysninger. Dens etymologiske oplys-
ninger er ofte meget upålidelige. Dens betydningsfor-
klaringer er lidet præcise, undertiden næsten komiske,
og underinddelingen i betydninger er præget af tilfæl-
dighed. Værst måske: bortset fra det forældede sprog-
stofs vedkommende oplyser den normalt ikke, hvorfra
dens sprogprøver stammer; det bliver således ganske
uklart, hvilken sprogtilstand den egentlig beskriver.

Dens største værdi ligger i, at den medtager en del fraseologi, som det ellers kunne være vanskeligt at få bevidnet i de kilder, der står til rådighed, og navnlig i, at den i ikke ringe grad har udnyttet Moths ordbogsværk.

Molbechs ordbog

I en lang årrække hørte Christian Molbech (1783-1857) til VSOs faste støtter, først som redaktør 1806-24, derefter fra 1834 som medlem af ordbogskommissionen, fra 1842 til sin død som dennes formand. Han havde i rigt mål lejlighed til at mærke arbejdets fortrædeligheder og havde i øvrigt til stadighed utallige andre formål, men han havde ikke desto mindre overskud til at udarbejde sin egen ordbog og, da en ny udgave senere blev aktuel, at revidere den gennemgribende.

Arbejdet blev påbegyndt, da Jacob Deichmann, Gylendals indehaver, i 1813 opfordrede ham til at udarbejde en samtidsordbog i ét bind. Indsamlingen fandt sted i det følgende tiår, og redaktion og trykning lagde beslag på yderligere ti år. Endelig forelå så i 1833 "Dansk Ordbog indeholdende det danske Sprogs Stammeord, tilligemed afledede og sammensatte Ord, efter den nuværende Sprogbrug forklarede i deres forskellige Betydninger, og ved Talemaader og Exempler oplyste", ikke i ét, men i to bind, i alt godt 1400 tospaltede sider.

Titlen er meget oplysende, og yderligere oplysning om ordbogens anlæg kan hentes i dens meget lange, men også meget læseværdige fortale.

Molbech hylder akademiprincippet; hans ordbog skal være "en Tolk for det rene, det dannede Skriftsprogs rigtige Brug i vor nærværende Alder". Dette sprogpædagogiske sigte har givet sig udslag, som en eftertid kan have svært ved at acceptere. Standardeksemplet i denne forbindelse er det af Molbech selv fremhævede: det almindeligt brugte "Geburtsdag" blev udeladt, fordi det var en hæslig germanisme, mens "Fødselsdag" blev medtaget, skønt ingen sagde det. Og det vil ikke være van-

skeligt at finde adskillige andre eksempler på tilsvarende ejendommelige konsekvenser af akademiprincipet.

Men når denne begrænsning er fastslået, må det siges, at Molbechs principper for medtagelse eller udelukkelse af ord almindeligvis ikke er urimelige eller vilkårlige. Han ønskede at give "en Ordbog over det danske Sprog i dets levende Skikkelse, med nærmest Hensyn paa Skriftsproget, men tillige omfattende Alt, hvad der hører til Sproget i den almindelige og dannede Talebrug". Under hensyn til dette formål og ordbogens begrænsede omfang er det absolut legitimt, at han så bort fra dialektord (dem behandlede han senere, jf. ndf.), og at han var restriktiv over for fremmedord og fagord.

Molbechs ordbog har betydelige kvaliteter. Specielt skal det fremhæves, at betydningsforklaringerne ofte er fine, at der gøres meget for at belyse fraseologien, og at ordenes anvendelse illustreres ikke blot med redaktionelle eksempler, men også med autentiske citater fra litteraturen. For dens nytteverdi i samtiden spillede det også en stor rolle, at opslagsordenes ortografi kunne anses for forbilledlig.

Naturligvis har ordbogen sine svage punkter, også bortset fra den medfødte skavank, at den på grund af sit begrænsede omfang ikke kunne være udtømmende. Det er forståeligt ud fra datidens forudsætninger, men ikke desto mindre et savn, at den kun giver yderst få og nødtørftige oplysninger om udtale. Dens etymologiske oplysninger synes medtaget uden konsekvens og er i øvrigt ofte ganske uholdbare. Og dens sproghistoriske forklaringer er fulde af fejl.

En sammenfattende vurdering af Molbechs ordbog må dog overvejende blive positiv. Fremfor alt præges den af den enhed, som VSO så åbenlyst mangler. Den er fremgået af én plan, i alle detaljer udarbejdet af én mand og tilendebragt inden for et kort åremål. Den har været udmærket som praktisk hjælpemiddel for datidens sprogbrugere, og for eftertiden vil den altid være en vigtig kilde til oplysning om, hvad der i begyndelsen af det

19. århundrede kunne gælde som norm for skriftsproget og det dannede talesprog.

Samtiden modtog den uden særlig varme. Den kritik, som blev rettet mod den i anmeldelser, tog ikke sigte på principielle forhold - akademiprincippet var således hævet over diskussion - men kredsede småligt om detaljer, fx om den slags uforklarlige og ærgerlige forglemmelser, som ingen ordbog synes at kunne undgå; at Molbech var kommet for skade at glemme ordet "Lagen", blev således udnyttet til den bekendte vittighed om, at ordbogen ikke engang havde et lagen til alle sine manglers bedækning.

Men blev den ikke påskønnet efter fortjeneste af anmelderne, så vandt den dog alligevel indpas hos publikum, og allerede i 1853 blev Molbech af sin forlægger opfordret til at gå i gang med at forberede en ny udgave. Han tog sig ikke arbejdet let, men excerpere store dele af den nyeste skønlitteratur, så den "anden forøgede og forbedrede Udgave" blev vældigt forøget i omfang, mere end dobbelt så stor som 1. udgave. 2. udgave udkom i hæfter i hans sidste leveår, men han opnåede ikke at se den afsluttet. Først i 1859 foreså den færdigtrykt, ført til ende af hans søn.

Ordbog over det danske Sprog

Grunden til Ordbog over det danske Sprog (ODS) blev lagt i 1882, da Verner Dahlerup (1859-1938) begyndte at optegne de ord, som han savnede i 2. udgave af Molbechs ordbog. Nogen tanke om selv at udarbejde en ordbog havde han ikke, og de opfordringer her til, som fra tid til anden rettedes til ham, gav først resultat omkring århundredskiftet. Det værk, der da foresvævede ham, var en afløser af Molbechs ordbog, ganske vist af dobbelt så stort omfang, men dog en forholdsvis lille håndordbog. På grundlag af denne plan sluttede han i 1901 kontrakt med Nordisk Forlag. Med sin hustru som utrættelig hjælper gennemførte han i de følgende år et systematisk indsamlingsarbejde af betydeligt omfang, og efter at han på studierejser havde haft lejlighed til at gøre sig bekendt med ar-

bejdet på de store modersmålsordbøger i udlandet, kunne han i en afhandling i tidsskriftet *Danske Studier* i 1907 gøre rede for sine principper for ordbogsarbejde og i 1909 udsende et prøvehæfte, som fik en velvillig modtagelse. Trods den gode start fik han dog efterhånden store betænkeligheder: han kunne vedblivende konstatere huller i sit materiale, tanken på tiden voldte ham uro, og han måtte erkende, at kravene til en moderne modersmålsordbog ikke kunne honoreres inden for de snævre grænser, som han kontraktligt var bundet af. Arbejdet truede med at gå i stå.

Dets fortsættelse blev sikret ved, at det i 1915 blev overtaget af Det danske Sprog- og Litteraturselskab. Det lykkedes at få øget bevillingerne og at få udvidet ordbogens rammer så meget, at Dahlerups plan for artiklernes form og indhold i alt væsentligt kunne følges. Og, hvad der ikke var mindst betydningsfuldt, det lykkedes efter langvarige forhandlinger at skabe økonomisk basis for at fastholde den fornødne kvalificerede arbejdskraft: i 1922 påtog staten og Carlsbergfondet sig i forening at oprette 6 pensionsberettigede stillinger i ordbogens tjeneste.

Med Det danske Sprog- og Litteraturselskabs overtagelse af udgivelsen skete der radikale ændringer. Målet var nu ikke længere en håndordbog, men en omfattende leksikografisk behandling af nyere dansk; det indebar bl.a., at Dahlerups materiale måtte suppleres meget kraftigt. Og værket ville ikke blive en enkelt mands arbejde, men fremkomme som resultat af et samarbejde. De dårlige erfaringer fra VSO viste, at der under sådanne omstændigheder måtte sættes alvorligt ind for at sikre enhed og kontinuitet. Der blev derfor fastlagt særdeles detaljerede redaktionsregler, Dahlerup bevarede føling med arbejdet, så længe han levede, og som ledende redaktør fungerede først (til sin død i 1949) H. Juul-Jensen og derefter Jørgen Glahder, begge Dahlerups elever og begge hans medarbejdere ved ordbogen før omstruktureringen. Tillige blev der nedsat et ordbogsråd, hvori alle redaktører havde sæde, og som i faglige henseender var ordbogens høje-

ste myndighed.

Arbejdet skred frem, besværliggjort af evindelige problemer med tiden og omfanget og bevillingerne, men ikke desto mindre i et tempo, som vistnok savner sidestykke: første halvbind af bind 1 udkom i 1918, det sidste egentlige ordbogsbind, bind 27, i 1955, og i 1956 blev værket afrundet med et bind 28, der indeholder forkortelsesliste m.m.

ODS skiller sig klart fra sine nærmeste forgængere ved at være deskriptiv, ikke normativ; den har, som det hedder i indledningen, intet "pædagogisk formål ved siden af det filologiske", bekender sig altså ikke til akademiprincippet. I tid omspænder ordbogen den periode, som i sproghistorien kaldes nyere dansk, perioden fra ca. 1700 til redaktionstidspunktet, dog således, at litteraturen fra ca. 1920, da hovedexcerperingen var tilendebragt, ikke er repræsenteret i samme omfang som litteraturen før 1920. Den samler sig om rigssproget, men administrerer denne begrænsning liberalt, så fx en række dialektord, der er blevet anvendt i rigssprogsskrifter, får lov at slippe med. Den er, navnlig i de første bind, tilbageholdende over for fremmedord. En selvfølge er det, at den må begrænse sig stærkt m.h.t. umiddelbart forståelige sammensætninger.

ODS' artikler følger et helt fast mønster: i indledningen, "hovedet", gives oplysninger om udtale og bøjning, om historie og etymologi, om brugsmåde og stilværdi; i resten af artiklen behandles ordets betydning i et fintmærkende system med over- og underinddelinger, illustreret med litteraturcitater og -henvisninger, med eksempler på ordets brug i faste vendinger osv.

ODS er det første større danske ordbogsværk, der helt igennem er udarbejdet af fagfolk. Det mærkes; værket er i ordets bedste forstand professionelt.

Men professionalismen yder ingen sikkerhed for, at ordbogen er let at gå til, og erfaringen viser da også, at den kan volde utrænede brugere problemer. Uden kendskab til dens anlæg og uden energi til at

sætte sig ind i fx dens forkortelsessystem kan en bruger ikke forvente at få fuldt udbytte af at slå op i den. Indrømmes må det, at alene dens omfang kan gøre den noget uoverskuelig, trods bestræbelserne for at hjælpe brugeren ved en fast disposition og en konsekvent typografi. Den omstændighed, at den ikke uden videre åbner sig for den tilfældige benytter, kan dog ikke med rimelighed regnes den til last. En retfærdig bedømmelse af den må bygge på dens egne præmisser.

Det kan ikke skjules (og er heller aldrig blevet skjult af redaktionen), at ODS i flere henseender er et noget ujævnt værk. De første bind bygger på et for knapt materiale, og de sidste bind er af bevillingsmæssige grunde redigeret for knapt, skønt materialet på det tidspunkt var langt mere bæredygtigt. En anden ujævnhed skyldes, at redaktion og udgivelse trods det imponerende tempo kom til at strække sig over mere end en menneskealder; den sprogtilstand, som var de sidste binds redaktionstidspunkt, var væsentligt forskellig fra de første binds.

Afgrænsningen i tid er fastsat under hensyn til, hvad der fandtes af ordbøger, da ODS gik i gang (jf. ndf. om historiske ordbøger): den leksikalske beskrivelse af dansk kunne, med lidt god vilje, siges at være ført frem til år 1700, og det måtte da være rimeligt at begynde dér. Men ved at forpligte sig til at omspænde en periode på 200-250 år blev ODS en ejendommelig mellemting mellem en historisk ordbog og en nutidsordbog. Selvsagt havde redaktørerne ikke samme muligheder for at bedømme et ords stilværdi og brugsområde i det 18. århundrede som i deres egen samtid.

Ordstoffets afgrænsning inden for den fastsatte periode kan også diskuteres. Der er vist nu enighed om, at man gik for langt i retning af at holde fremmedordene ude. Til gengæld var man måske for imødekommende over for en lang række fagord, der næppe nogen sinde har tilhørt almensproget; men naturligvis er det i og for sig værdifuldt, at fx en mængde døde eller døende håndværks ordforråd nu er samlet og forklaret.

Andre ankepunkter kunne nævnes, men de ville dog lige så lidt som den her antydede kritik kunne tilsløre, at ODS er et storværk, et i både praktisk og videnskabelig henseende uvurderligt hjælpemiddel.

Mens ODS var under udgivelse, gik det ikke overdådigt godt med at sælge den, trods meget favorable betingelser. Senere har billedet ændret sig, og nu synes ODS nærmest at være blevet populær. I 1966-70 blev der udsendt et fotografisk optryk af den, et andet fulgte i 1975-77, og nu er et tredje under udgivelse.

Dansk Ordbog for Folket

ODS blev noget andet og mere, end Dahlerup fra først af havde tænkt sig; men også andre havde følt behovet for en afløser af Molbechs ordbog, og efter opfordring fra Gyldendalske Forlag udarbejdede B. T. Dahl og H. Hammer under medvirken af førstnævntes ældre broder, H. Dahl, en sådan håndordbog, "Dansk Ordbog for Folket" I-II (1907-14, udsendt i hæfter fra 1903).

Ordbogens titel tjener vel bl.a. til beroligelse af forlaget, som havde ønsket sig en ordbog "uden alt for besværligt videnskabeligt Apparat og af et ikke for stort Omfang, saa at den kunde vinde Indgang i alle Hjem"; men i øvrigt er titlen ikke falsk varebetegnelse. Forfatterne har virkelig formået at skabe en lettilgængelig ordbog, der vistnok også vandt betydelig udbredelse. Et folkeligt sigte anes ved afgrænsningen af materialet, idet der ikke blot tages et vist hensyn til dialekter, men endog medtages en del ord og vendinger fra "Gadesproget" - Molbech ville have koret sig! Og et tydeligt folkeopdragende sigte manifesterer sig ved en markant puristisk tendens, som i høj grad er blevet bestemmende for ordbogens eftermæle: den medtager kun de almindeligste fremmedord og henviser i øvrigt til fremmedordbøgerne (hvad den kunne gøre med så meget større ret, som familien Dahl i flere slægtled stod bag reviderede udgaver af Meyers Fremmedordbog); til gengæld bringer den et stort antal hjem-

lige afløsningsord, der vist aldrig har været brugt uden for den snævraste kreds af sprogrensere.

Dahl og Hammers ordbog rummer ikke udtaleoplysninger, dens bøjningsoplysninger er ret nødtørftige, dens oplysninger om historie og etymologi er lidt tilfældige, og den bringer ikke hjemlede litteraturcitater; men den indeholder et meget betydeligt fraseologisk stof, og i forbindelse med betydningsforklaringerne meddeler den ofte et så righoldigt forråd af synonymer, at den ligefrem kan fungere som synonymordbog.

Nudansk Ordbog

Kort før ODS var nået til vejs ende, udsendte Politikens Forlag i 1953 håndordbogen "Nudansk Ordbog" I-II (NDO) med Lis Jacobsen som hovedredaktør.

NDO er anlagt som en ordbog over "det danske rigssprog i dag". En sådan samling om nutidssproget indebærer indiskutable fordele, men løser ikke med et trylleslag alle afgrænsningsproblemer, og det viste sig da også senere, at nogle af de ord, der var blevet adgangsformet i 1. udgave, alligevel måtte indlades. I det hele kom NDO noget hovedkulds fra start, for de sidste afsnits vedkommende kendeligt mærket af, at hovedkilden, ODS, endnu ikke var afsluttet. Men lykkeligvis blev NDO en salgssucces, som kunne udsendes i nye udgaver (fra og med 3. udgave med Erik Oxenvad som hovedredaktør), og det har derfor efterhånden været muligt at rette op på en del af de oprindelige skævheder.

Opslagsordene følger den gældende retskrivning, og NDO kan derfor tjene som retskrivningsordbog. Dens værdi som sådan forøges af, at den rummer en kortfattet retskrivningsvejledning.

Ordbogen medtager bøjningsoplysninger og ved behov udtaleoplysninger (i en ikke videnskabelig, men meget lettilgængelig lydskrift). Den lægger en ikke ringe vægt på oplysninger om ordenes oprindelse og historie. I forbindelse hermed må det nævnes, at den i et særligt tillæg bringer en samlet, kort og klar sproghistorisk oversigt (ved Allan Karker).

M.h.t. betydningsforklaringer giver den snart egentlige definitioner, snart kun eksempler på ordets brug. Den medtager ikke autentiske litteraturcitater, men bringer et fyldigt udvalg af gangbar fraseologi.

En særlig karakter får NDO ved sine mange (af Kristian Hald redigerede) artikler om person- og stednavne. Dette ordstofs adkomst til at blive behandlet i en ordbog af denne art forekommer ikke indlysende, men artiklerne er fremragende«

Det er tydeligt, at NDO imødekommer et behov; den er til dato trykt i et samlet oplag på 425.000 eksemplarer, og hver ny udgave (1981: 11. udgave) er revideret og forøget, bl.a. ved benyttelse af Dansk Sprog-nævns samlinger.

HISTORISKE ORDBØGER

Det varede længe, inden man fik en nogenlunde fyldestgørende leksikografisk behandling af ældre dansk, og en fuldstændig behandling foreligger endnu ikke.

Som et første skridt på vejen kunne måske nævnes Chr. Ostensen Vejles "Glossarium juridico-danicum" (1641), der bl.a. rummer forklaringer af lovsprogets helt eller delvis uforståelige ord. Sigtet hermed er altså rent praktisk.

Men interessen for et ældre ordstof kunne også have en anden begrundelse. Det 17. århundredes digtning øste i ikke helt ringe udstrækning af ældre kilder, og når Peder Syv i sine "Betenkninger.." fra 1663 optager lister over gamle ord, sker det for at pege på en kilde til berigelse af sproget i almindelighed og det poetiske sprog i særdeleshed: de gamle ord kan "pryde og riggiøre vort sprog", når man "gnier rusten og skimelen vel af, og fører dem i brug".

At en ordsamler som Moth medtog en del gamle ord, er der intet mærkeligt i. Mere ejendommeligt kan det forekomme, at hans efterfølgere til og med Molbech

gjorde det samme. En fuldstændig afklaret holdning til det forældede ordstof havde de næppe, men når de indlader sig på at give begrundelser for dets medtagelse, er det åbenbart, at de tilgodeser de samme hensyn, som spores i det 17. århundrede, et praktisk hensyn, især til lovsproget, og et sprogberigende hensyn (der jo ikke var uforeneligt med akademiprincippet).

Christian Molbech var den første, der gjorde det forældede ordstof til genstand for selvstændig leksikografisk behandling. Begyndelsen blev gjort med en række udgaver af ældre tekster: Rimkrøniken (1825), Harpestrengs lægebøger (1826) osv., alle forsynede med indledninger og - hvad der i denne forbindelse er vigtigst - med glosarer, hvori Molbech forklarede de nu forældede ord eller betydninger. Fra disse glosarer går der en lige linie til det af Molbechs mange ordbogsarbejder, der stod hans hjerte nærmest, "Dansk Glossarium eller Ordbog over forældede danske Ord af Diplomer, Haandskrifter og trykte Bøger fra det 13de til det 16de Aarhundrede" I-II (1857-66, altså først færdigtrykt efter hans død).

Hovedtitlen, Dansk Glossarium, giver en dækkende typebestemmelse; der er netop tale om et glosar, men dog ikke af den allermest nødtørftige slags: forklaringerne af de forældede ord og betydninger er ofte ret udførlige, og der medtages citater fra teksterne i en sådan udstrækning, at efterfølgeren, Kaikars ordbog, på dette punkt ikke ganske gjorde glosaret overflødig.

Den angivne periodebegrænsning overholdes ikke strengt opadtil. Nedadtil betyder den, at ordforrådet i de gamle landskabslove falder udenfor. Det er nok uheldigt, men når det en gang for alle er klart fastslået, skaber det mindre problemer for brugeren end den omstændighed, at glosaret inden for den periode, som det tager sigte på, i så høj grad er præget af den vilkårlighed, som typen næsten uundgåeligt lægger op til. Der er mange huller i Dansk Glossarium, ikke blot fordi Molbech (delvis som en nødvendig følge af datidens forsknings- og udgivelsessituation) har set

bort fra vigtige kilder, men også fordi hans benyttelse af de inddragne kilder præges af en vis tilfældighed. Eftertidens, også den nærmeste eftertid, dom over Dansk Glossarium har været, at det er utilfredsstillende.

Det område, som Molbech helt lod ligge, blev taget under behandling af G.F.V. Lund, der i 1877 under overtitlen "Det ældste danske Skriftsprogs Ordforråd" udsendte, hvad han betegnede som en "Ordbog til de gamle danske landskabslove, de sønderjyske stadsretter samt øvrige samtidige sprogmindesmærker (fra omtr. 1200 til 1300)". Hvis undertitlens karakteristik af den lille bog som en ordbog skal kunne retfærdiggøres, er det nødvendigt at hæfte sig ved, at den betegnes som en ordbog til, ikke som en ordbog over de pågældende tekster. Reelt er den kun et glosar. Man kan vel ikke frakende den en vis nytteværdi (måske snarere som realkommentar end som hjælpemiddel til sproglig belysning), men det kan ikke skjules, at den er fuld af fejl og mangler og nu naturligvis også stærkt forældet. Da dens hårdt savnede afløser imidlertid stadig ikke er kommet, blev den fotografisk genoptrykt i 1967.

Kaikars ordbog

Otto Kaikar (1837-1926) var teolog af uddannelse og virkede først som lærer, siden som præst, indtil han i 1898 måtte tage sin afsked på grund af svigtende helbred. Da havde han allerede i 30 år ofret sin fritid på det arbejde, der også kom til at lægge beslag på næsten hele hans otium, "Ordbog til det ældre danske Sprog (1300-1700)" I-V (1881-1918).

Kaikars oprindelige plan udmærkede sig ved at være overkommelig, idet den gammeldanske ordsamling, som han havde ønsket at udarbejde, nærmest ville kunne fungere som et supplement til Molbechs Dansk Glossarium. Da han var nået tilstrækkeligt langt med forberedelserne hertil, indsendte han imidlertid i 1872 til Videnskabsnernes Selskab en ansøgning om understøttelse, og denne ansøgning resulterede i, at planen blev kraftig ud-

videt. Det udvalg, som fik til opgave at afgive en betænkning om ansøgningen, foreslog nemlig, at ordbogen blev udarbejdet som et fritstående værk, ikke som et supplement til Molbechs, at kildematerialet blev udvidet meget væsentligt, og at grænserne for medtagelse udvidedes, så også fx bøjningsmæssige afvigelser fra moderne dansk var et tilstrækkeligt kriterium for at optage et ord. Desværre tog udvalget ikke skridtet fuldt ud; det bifaldt, at forfatteren ville levere et glosar, ikke en fuldstændig ordbog. Skæbnesvangert blev det også, at udvalget tilsluttede sig Kaikars tanker om stoffets ordning: ikke strengt alfabetisk, men efter et etymologisk princip.

Kaikaar gik ind på at foretage de ønskede ændringer. Efter 5-6 års arbejde turde han anse stofindsamlingen for tilendebragt og regnede så med, at den endelige udarbejdelse kunne afsluttes i løbet af yderligere 3-4 år. Til dette formål ansøgte han i 1879 Videnskabskabernes Selskab om en årlig understøttelse på 400 kr. i 3 år. Ansøgningen blev imødekommet, men m.h.t. evt. støtte til udgivelsen tog selskabet et forbehold, der næppe var ment som en absolut afvisning, men dikteret af ønsket om dels at lade sagkyndige foretage en kritisk revision af arbejdet, dels at udskyde trykningen, til arbejdet var færdigt fra Kaikars hånd og den sagkyndige revision gennemført.

Det kom til at gå anderledes. En ansøgning fra Kaikaar til Undervisningsministeriet fik til følge, at Kaikaar blev bragt i forbindelse med det i 1879 stiftede udgivelseselskab Universitets-Jubilæets danske Samfund, der havde en naturlig interesse i at komme i gang med et udgivelsesprogram, og i 1881 begyndte ordbogen da at udkomme hæftevis, bekostet af Carlsbergfondet.

Vejen frem blev besværlig. Udsendelsen af hæfter foregik med rimelig regelmæssighed, men omfangsberegningerne holdt aldeles ikke stik, og da værket var nået omtrent halvvejs, var Carlsbergfondets bevilling på det nærmeste opbrugt. Det var på tale helt at standse trykningen, men der blev dog fundet en løsning, som betød meget drastiske stramninger: citaternes antal

og længde blev kraftigt nedskåret, kildehenvisningerne forkortet indtil det ulæselige, osv. I 1907 nåede værket med bind 4 frem til alfabetets slutning, og så havde Universitetsjubilæets danske Samfund fået nok. Men Kaikar fortsatte: på Carlsbergfondets bekostning udgav han 1908-18 i kommission hos C.A. Reitzel det meget omfangsrige og meget værdifulde supplementsbind, der ikke blot rummer tilføjelser til artiklerne i bind 1-4, men også ved at medtage et helt nyt ordstof bringer værket et godt skridt videre på vejen til at blive en egentlig ordbog over periodens sprog, og som tillige ved at meddele et stort antal krydshenvisninger fjerner en del af vanskelighederne ved at finde rundt i ordbogen.

Allerede ved afslutningen af 1. bind gav Kaikar udtryk for, at han selv fandt det utilfredsstillende, "at kun det fra nuværende sprogbrug i betydning eller form afvigende" var medtaget. Han indså, at værkets brugbarhed og behandlingens ensartethed ville være blevet betydeligt større, hvis der var tilstræbt en fuldstændig ordbog, og han udtalte som sin (dog nok diskutabel) opfattelse, at værkets omfang og hans arbejdsbyrde ikke ville være blevet meget forøget derved. Som nævnt søgte han at udfylde manglerne ved hjælp af supplementsbindet, men opgaven var uløselig, og det er vel ordbogens største svaghed, at materialeindsamlingen er sket efter tre forskellige planer: den oprindelige, stærkt begrænsede, den efter Videnskaberne Selskabs henstilling udvidede, og den, der efterhånden kom til at fremstå for ham som den rigtige.

Det er let at finde andre svagheder. Bl.a. er det uimodsigeligt, at Kaikar savnede faglig skoling. En sammenligning med Söderwalls "Ordbok öfver svenska medeltids-språket", der udkom næsten samtidig med Kaikars, viser klart forskellen mellem fagmandens og amatørens greb om stoffet. Mens Söderwalls sproghistoriske indsigt allerede dokumenteres ved en hensigtsmæssig afgrænsning af den beskrevne periode, hvilket igen muliggør en konsekvent normalisering af opslagsord,

søger Kalkar at omspænde to i virkeligheden temmelig forskellige perioder, yngre middeldansk og ældre nydansk, og drives bl.a. derfor til at operere med mildt sagt besynderlige normaliseringer af opslagsord; og mens Söderwalls leksikografiske professionalisme fremtræder ved artiklernes faste opbygning, betydningsinddelingernes logiske system, citaternes afrundede form og kildehenvisningernes konsekvens, bliver meget hos Kaikar underligt tilfældigt.

Den største praktiske ulempe ved ordbogen er Kaikar ikke eneansvarlig for. Som antydnet burde Videnskabsnernes Selskabs udvalg have indset, at den foreslåede "ualf,abetiske" ordning af artiklerne var håbløs. Den volder erfaringsmæssigt selv mere trænede brugere store kvaler.

Med alt dette giver Kaikars værk dog anledning til beundring. En beundring for personen: det er næsten ufatteligt, at Kaikar kunne udføre sit arbejde, i mange år sideløbende med en krævende embedsgerning, i længere perioder fjernt fra offentlige biblioteker og samlinger, plaget af sygdom, tynget af bekymringer m.h.t. ordbogens omfang og økonomi og overvåget af fagfolk, der ikke altid lagde megen menneskelig forståelse for dagen. Og en beundring for værket, der med alle sine mangler og unøjagtigheder dog hævder sig som et righoldigt hjælpemiddel ved studiet af ældre dansk.

En tidssvarende afløser er ikke bragt til veje. Da det efterhånden var blevet på det nærmeste umuligt at opdrive et eksemplar af Kaikars ordbog, blev der i første omgang fremstillet en mikrofiche-udgave af den; i 1976 blev værket genudgivet i bogform, fotografisk optrykt, men med rettelser af en del trykfejl o.l. og udvidet med dels en større afhandling af Marie Bjerum om Kaikar og hans ordbog, dels en væsentligt forbedret fortegnelse over ordbogens kilder og hjælpemidler.

Efter Kaikar

En fortegnelse over ordforrådet i runeindskrifterne indgik i Ludwig Wimmers store runeværk (1895-1908) og i håndudgaven deraf (1914). Den er senere afløst af

ordbogen (ved Karl Martin Nielsen) i Lis Jacobsen og Erik Moltkes "Danmarks Runeindskrifter" (1942). Denne del af det ældre danske ordforråd må herefter siges at være udtømmende og tidssvarende behandlet.

For så vidt angår middeldansk (ca. 1100-1500) og ældre nydansk (ca. 1500-1700), er der fremkommet en del ordlister og ordbøger i tilknytning til udgaver af tekster eller tekstgrupper. Der kan især være grund til at nævne Sandfelds ordbøger til udgaverne af Hans Mogensens oversættelse af Philippe de Commynes memoirer (1919) og af Rævebogen (1923) og Skautrups ordbog til udgaven af Jyske Lov efter Ribehåndskriftet (1941) samt M.arius Kristensens ordbog til udgaven af Danske Viser fra Adelsvisebøger og Flyveblade 1530-1630 (1930). I forbindelse med den sidst nævnte er det svært at undertrykke en beklagelse af, at afslutningen af storværket Danmarks gamle Folkeviser ikke betød en indfrielse af det oprindelige løfte om et glosar til viserne. Også en planlagt ordbog til Kingo-udgaven måtte opgives, men det af Kaj Bom tilvejebragte materiale hertil, en samling på ca. 70.000 sedler, findes dog i Det kongelige Biblioteks håndskriftsafdeling.

DIALEKTORDBØGER

Da Moth i 1697 igangsatte den landsomfattende indsamling af materiale til sin ordbog, pålagde han bl.a. sine meddelere med flid at samle "ubrugelige bønderord". En del af det indkomne dialektmateriale er bevaret endnu. Det blev kun i ringe grad udnyttet af Moth, men han har dog æren af herhjemme at være den første, der har erkendt leksikografiens forpligtelse over for også dette ordstof.

Da en lignende indsamlingsteknik i det 18. århundrede blev bragt i anvendelse i forbindelse med en planlagt Danmarksbeskrivelse, blev der igen spurgt om dialektale ord og talemåder. Heller ikke denne gang blev materialet udnyttet, men dele af det, de såkaldte Jesenske relationer, er bevaret til nutiden. I øvrigt fremkom der i århundredets løb en del dialektordlister

i tilknytning til de så yndede lokaltopografiske beskrivelser.

Skønt Jacob Langebek, som tidligere nævnt, klart bekendte sig **til** akademiprincippet, var han i sin plan for revisionen af Rostgaards ordbog villig til at medtage dialektord: de var godt dansk, de var i mangel af andre danske ord nødvendige "til at nævne de Ting, som de betyde", og de tjente undertiden til stor oplysning "in Etymologicis". Hans holdning blev dog ikke uden videre bestemmende for Videnskabernes Selskabs Ordbog (VSO), i hvis plan der kun blev givet plads for sådanne dialektale "Ord og Talemaader, der kunne tiene til at berige Sproget, og som formedelst deris Eftertryk (dvs.: udtryksfylde), Nethed og Rarhed (dvs.: sjældenhed) udmærke sig"; man noterer sig, at begrundelsen for at medtage et vist dialektmateriale er en anden end Langebeks.

Senere ændredes planen for VSO, så der blev taget mere hensyn til dialekterne. I 1807 blev den traditionelle indsamlingsteknik på ny anvendt, og resultaterne heraf er kendelige i VSO fra og med 3. bind; men der var absolut ikke enighed om det betimelige i at indlemme dialektalt ordstof, og ændringen af planen kan næppe heller siges at have gavnet ordbogens i forvejen bristende enhed. Den mest positive betydning fik denne kontroversielle afvigelse fra den oprindelige linie da ved, at den gav stødet til udarbejdelsen af den første danske dialektordbog, Molbechs.

Molbechs dialektleksikon

Molbech hørte til dem, der ikke kunne se, hvad dialektord havde at gøre i en rigssprogsordbog; men denne holdning var ikke ensbetydende med mangel på forståelse for dialekternes betydning. Under indtryk af uenigheden om dialektordenes medtagelse i VSO undfangede han ideen til en "almindelig Landskabsordbog", og i et lille skrift fra 1811, der vidner om høj vurdering af "Almuens Sprog", bad han sine læsere om at samle og indsende materiale til en sådan. Der indkom ikke så lidt, og han supplerede materialet ved hjælp

af de ældre samlinger, fra Moth og fremefter, men naturligvis næsten ikke ved optegnelser i marken - den metode var endnu ikke almindelig, og Molbech var et bogmenneske.

Som det vil være fremgået, havde arbejdsfænomenet Molbech altid mange jern i ilden, og det kan derfor ikke undre, at hans "Dansk Dialect-Lexikon" først forelå afsluttet i 1841; snarere må man forbløffes over, at første hæfte af det var i trykken samtidig med, at hans Dansk Ordbog blev afsluttet.

Molbechs dialektleksikon er et idiotikon, hvilket vil sige, at det holder sig til ord og betydninger, der ikke findes i rigssproget. Inden for denne, unægtelige kraftige, begrænsning er det anlagt som landsdækkende, idet der dog ses bort fra bornholmsk (med den rimelige begrundelse, at bornholmsk må ses i sammenhæng med de skånske dialekter). Det rummer ikke bøjningsoplysninger og kun undtagelsesvis udtaleoplysninger, og det er hvad stoffets ordning angår, alvorligt belastet af Molbechs utilstrækkelige indsigt i sprog-historie og etymologi. Retfærdigvis må det siges, at det blev til på et tidspunkt, da interessen for dialekter havde form af en interesse for kuriositeter, og før en videnskabelig dialektologi blev grundlagt. Næppe nogen fagmand har nogen sinde fundet det tilfredsstillende. Men det har alligevel sin værdi som den eneste eksisterende samlede registrering af et særligt dialektalt ordforråd, og til dato har det, for så vidt angår ømålene, ikke fundet sin afløser.

Bornholmsk ordbog

Efter tilblivelsestidspunkt og -omstændigheder er den bornholmske ordbog den næste i rækken, skønt den først blev udgivet i begyndelsen af det følgende århundrede.

Grunden til den blev lagt af Johan Christian Subcleff Espersen (1812-59), der var født og opvokset på Bornholm, uddannet i klassisk filologi under vejledning af sin berømte landsmand J.N. Madvig og ved sin tidlige død rektor i Rønne. Hans motiv til at udarbejde en

bornholmsk ordsamling var sandsynligvis, at Molbechs dialektleksikon ikke tog hensyn til bornholmsk. Han opnåede økonomisk støtte fra Videnskabernes Selskab, og ved hans død forelå et manuskript til ordsamlingen i renskrevet, men ikke fuldt trykfærdig stand.

Dette manuskript kom til at henligge i selskabets arkiv, indtil en anden bornholmer, kantor Viggo Holm (1846-1927), ved et tilbud om at tage del i fuldførelsen af arbejdet i 1874 fik pustet nyt liv i foretagendet. Selskabet besluttede sig nu (ikke videre klogt) til at trykke ordsamlingen i den form, hvori den forelå, og derefter at give Viggo Holm lejlighed til at udarbejde et tillæg til den, og i 1881 var både Espersens ordsamling og Holms tillæg rentrykt. Den endelige udgivelse trak imidlertid i langdrag, fordi værket efter selskabets ønske skulle forsynes med en grammatisk indledning, som Sv. Grundtvig havde påtaget sig at udarbejde, men ikke fik afsluttet før sin pludselige død i 1883. Opgaven blev derefter overdraget til Vilhelm Thomsen og Ludvig Wimmer, som begge havde meget andet at gøre og derfor først i 1907 kunne afslutte deres 200 sider store indledning (lydlæren ved Thomsen, bøjningslæren ved Wimmer), et klassisk arbejde i dansk dialektologi. Omsider udkom "Bornholmsk Ordbog" da i 1908.

Den langtrukne udgivelsesproces havde naturligvis bevirket, at ordbogen ikke var tidssvarende, da den endelig blev offentliggjort. Espersen havde arbejdet efter idiotikon-princippet, og Holms gode tillæg var ikke omfattende nok til at rette op på denne grundskavank. De etymologiske oplysninger, som Espersen havde meddelt, var ikke pålidelige og burde have været strøget ved udgivelsen. Kun Holms tillæg, ikke Espersens ordsamling, medtager videnskabeligt brugbare udtaleangivelser. Og i øvrigt er det i praksis noget generende, at Holms tillæg ikke blev indarbejdet i den oprindelige ordsamling.

Alligevel indtager Bornholmsk Ordbog en fremtrædende plads blandt danske dialektordbøger, og den vil bevare sin værdi, fordi den bygger på et meget gammeldags

sprogtrin og rummer en mængde sproglige og kulturhistoriske oplysninger, som det nu ville være vanskeligt eller umuligt at få.

Ordbogen blev genoptrykt i 1975.

Feilbergs ordbog

Henning Frederik Feilberg (1831-1921) var af præste- og embedsmandsslægt, født i Hillerød, men fra 1834 opvokset i Jylland (først i Alslev ved Varde, fra 1838 i Vester Vedsted; student fra Ribe 1849). Han blev præst som sin fader, dyrkede i studietiden også botanik og levende sprog, men ledtes så ind på studiet af folkets liv og tro og folkets sprog. På begge områder ydede han det udmærkede. Han blev en af grundlæggerne af det videnskabelige folkemindestudium i Norden, og han skabte den jyske ordbog, der fortsat hævder sig som den betydeligste danske dialektordbog.

Vigtigt for hans vej til dialektstudiet var det, at han en kort overgang i sin studietid var kollegiekammerat med K.J. Lyngby, der skulle blive "den danske dialektologis fader"; af ikke mindre betydning var det, at han i 1856 blev kapellan hos pastor Hagerup i Angel og kom til at bistå ved indsamlingen af materiale til en revideret udgave af dennes bog om det danske sprog i Angel, den indtil da bedste danske dialektbeskrivelse. I øvrigt bør det til belysning af hans erfaringsbaggrund for arbejdet med jyske dialekter noteres, at han fra 1859, til han i 1864 blev afsat af tyskerne, virkede som sognepræst syd for den nuværende rigsgrænse (først i Valsbøl, så i St. Vi), og at han senere, da han efter nogle års lærergerning igen blev sognepræst, fik sit virke i Sydvestjylland (fra 1869 i Brørup og Lindknud, fra 1876 i Darum og Bramminge). I 1891 tog han sin afsked på grund af sygdom og flyttede næste år til Askov, hvor han levede resten af sit liv, nært knyttet til højskolen.

K.J. Lyngbys arbejde med jyske dialekter, herunder forberedelserne til en jysk ordbog, blev brat standset ved hans tidlige død i 1871. Da Feilberg i

1876 var blevet forflyttet til det bedre kald i Darum, opstod hos ham tanken om at fortsætte, hvor Lyngby havde måttet slippe. Han måtte anse sine faglige forudsætninger for mangelfulde, og opgaven var unægtelig af skræmmende omfang, men han overvandt sine betænkeligheder: den 6. januar 1877 skrev han sin første ordbogsseddel, og derefter arbejdede han i et tempo, der kun kan betegnes som forrygende.

Den plan, han lagde til grund, stemte på et helt afgørende punkt med Lyngbys: Ordbogen skulle ikke være et idiotikon, men medtage hele det jyske ordforråd, "altså ikke blot de ejendommelige eller sjældne ord og talemåder . . . , men lige så fuldt de mest dagligdags"; naturligvis måtte der dog foretages begrænsninger, når det gjaldt sammensætninger og afledninger.

Også på anden måde fik Lyngbys arbejde betydning for Feilbergs: hans værdifulde samlinger indgik i Feilbergs materiale (uden dog at blive fuldt udnyttet), og Feilberg brugte Lyngbys lydskrift (skønt han fandt den mindre velegnet til gengivelse af østjysk).

Men i Feilbergs plan indgik tillige en dimension, som Lyngby næppe ville have følt sig forpligtet af, og som heller ikke kan siges at være en selvfølgelig forpligtelse for en dialektordbog: det var Feilbergs hensigt så vidt muligt at fremdrage og forklare de "kulturminder, sproget gæmmer". Ved realisationen af planen kom dette programpunkt til at spille en meget fremtrædende rolle.

Som nævnt gik arbejdet rask fra hånden, og allerede i 1887 var han færdig med den første udarbejdelse af hele værket. Udgivelsen gik imidlertid ikke tilsvarende hurtigt, da udgiverselskabet, Universitets-Jubilæets danske Samfund, ikke kunne skaffe midler til at udsende mere end ét eller (senere) to hæfter om året. Det første kom i 1886, men først i 1914 nåede udgivelsen til ende med udsendelsen af sidste hæfte af 4. bind.

Titlen, "Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål", er ikke udtryk for falsk beskedenhed, men for nøgtern erkendelse af, at ordbogen trods sit imponerende omfang naturligvis ikke er udtømmende. Feilberg

havde ikke tid, råd eller helbred til at gennemføre større optegnelser. Han foretog systematiske optegnelser i sit eget sogn og benyttede også som meddelere udensogns tjenstefolk og fx elever på Askov højskole, men var i øvrigt afhængig af dels de foreliggende dialektologiske arbejder, dels hvad han kunne få meddelt af lokale hjælpere rundt omkring i Jylland. Under disse omstændigheder blev materialet fyldigst og sikrest m.h.t. vest- og sønderjysk og vendelbomål, svagest m.h.t. østjysk.

Feilberg var selv på det rene med, at der ville være nok tilbage til at gøre for dem, som kom efter ham. Trods mangler og unøjagtigheder har hans ordbog dog gjort fortrinlig fyldest, og selv om den finder sin afløser, vil den vedblivende være uundværlig for forskningen, fordi den medtager meget ældre dialektmateriale, som det nu ikke mere vil være muligt at få oplysning om. Blivende værdi har den også som folkloristisk opslagsværk.

Feilbergs ordbog blev genoptrykt i 1977.

Nyere dialektordbøger

Der er fremkommet flere større danske dialektordbøger i dette århundrede:

J. Jørgensens "Lollandsk Ordbog" (1943) bygger på dialekten i Toreby sogn. Lærer M.B. Ottensens ordbog over dialekten i Hostrup sogn ved Tønder blev udgivet af Ella Jensen og Magda Nyberg under titlen "Hostrup-Dansk. II Ordbog". I-V (1963-69). Arne Esepgaards "Vendsysselsk ordbog" I-IV (1972-74) er en ordbog over dialekterne i de vendsysselske herreder samt Øster Hanherred. L. Gotfredsens "Langelandsk Ordbog" I-III (1972-73) bygger på dialekten i Snøde sogn. Marie og Anders Bjerrums "Ordbog over Fjoldemålet" I-II (1974) er en ordbog over den nu uddøde danske dialekt i Fjoldes sogn nordøst for Husum i Sydslesvig. Hertil kommer forskellige mindre ordbøger og diverse ordlister i dialektmonografier. De skal ikke nævnes her, men derimod er der grund til at nævne to værker, der ikke

fremtræden som traditionelle ordbøger, men som emnemæssigt ordnede gennemgange af de pågældende dialekters ordforråd, Peter Skautrups "Et Hardsysselmål. Ordforråd" I-II (1927-79) og A.C. Skyums "Morsingmålets Ordforråd" I-II (1948-54).

Den del af de her nævnte ordbøger o.l., der behandler jyske dialekter, uddyber og supplerer på højst værdifuld måde Feilbergs ordbog, men der er ikke med dem rådet bod på Feilbergs svaghed m.h.t. østjysk; og hvad ømålene angår, må det konstateres, at de centrale fynske og sjællandske dialekter endnu ikke har fået deres ordbøger.

Kapitel III: ORDBØGERNES AKTUELLE SITUATION

1. I Danmark

1.1. Analyse af spørgeskemaundersøgelsen

Beklageligvis må udvalget erkende, at flere af de returnerede spørgeskemabesvarelser (se side 6 ff) svækker resultatet og herved skaber en vis usikkerhed om dele af konklusionerne. Navnlig drejer det sig om manglende eller upræcise oplysninger. Naturligvis må ethvert spørgeskema være generelt med den følge, at besvarerne kan blive stillet overfor konkrete individuelle vanskeligheder i forbindelse med besvarelsen. Selv om man har været i stand til på anden måde at udfylde hullerne, må det nok konkluderes, at svaghederne hænger sammen med, at ordbogsudgivelserne i flere tilfælde mangler den professionalisme uden for det rent filologiske felt, som netop er en del af deres fundamentale problem. Som det vil fremgå af konklusionen (s.111f) fører dette til det resultat, at der meget tidligt i planlægningsfasen bør inddrages kompetent rådgivning ud over den filologiske ekspertise.

Ved en fornyet rundskrivelse i august 1981 anmodede udvalget om til brug for færdiggørelsen af betænkningen at modtage supplerende oplysninger om de i spørgeskemabesvarelserne beskrevne større ordbogsværker.

Udvalget ønskede især oplysninger 1) om den enkelte ordbog var udkommet eller begyndt at udkomme, 2) om ordbogen skulle være skrinlagt eller stillet i bero 3) om der var sket ændringer i de beskrevne planer fra 1978 og endelig 4) om der var indtruffet andre forhold af betydning for ordbogsudvalgets vurdering (ændrede tilskuds- eller bevillingsforhold o.lign.).

Et flertal af de adspurgte ordbogsredaktioner indsendte i løbet af august-september 1981 supplerende oplysninger, som er søgt indarbejdet i det allerede foreliggende materiale.

1.1.1. Danske ordbøger

Det er ovenfor under I. 3.3. Spørgeskemaundersøgelsen nævnt, at der er indkommet besvarede spørgeskemaer vedrørende følgende 11 ordbøger:

Supplement til Ordbog over det danske Sprog (ODS-suppl.), Gyldendals Danske Ordbog, Gammeldansk Ordbog, Niels Hemmingsens danske skrifter med kommentarer og glossar, Holberg-Ordbogen, Retskrivningsordbogen, Nye ord i dansk 1955-75, Dansk Udtaleordbog, DANWORD, Frekvensundersøgelser i moderne dansk, Jysk Ordbog og Ømålsordbogen.

1.1.1.1. Indhold og formål

På spørgeskemaet siderne 1-4 opfordres svareren til at give en beskrivelse af den enkelte ordbog ud fra indhold og formål. Flere af ordbøgerne har en ret lang historie. Af side81fflproduktionsfaserne) fremgår, om arbejdet på den enkelte ordbog er begyndt, og hvor langt det er fremskredet. Nedenfor refereres spørgeskemaernes beskrivelse af de 11 danske ordbøger.

Supplement til Ordbog over det danske Sprog (ODS-suppl.) hører til de nyere ordbogsværker. Betegnelsen supplement indebærer en bundethed til hovedværket ODS. Formålet er at fremlægge citatmateriale, som kan forbedre hovedværkets beskrivelse af dansk rigsmål i tiden 1700-1955. Supplementet vil dels komme til at bestå af nye opslagsord, navnlig fra tiden imellem 1915 og 1955, dels af tilføjelser til eksisterende opslagsord, især nye betydninger og vendinger, ældre belæg, henvisninger inden for ODS. Ordforrådets vækst efter 1955 behandles af Dansk Sprognævn.

Gyldendals Danske Ordbog har ikke leveret en sammenhængende beskrivelse af indhold og formål. Man bemærker, at den bliver ca. 50% større end Nudansk Ordbog ved at bringe udtaleangivelse og definitioner på alle ord, ved at bringe flere eksempler på ordenes brug og ved at medtage flere ældre ord. Men man ønsker ikke at bringe navnestof eller at forklare ordenes herkomst (herom handler Gyldendals Dansk Etymologisk ordbog). Det er senere over for udvalget oplyst, at ordbogen er stillet i bero indtil videre.

Gammeldansk Ordbog skal være en ordbog over dansk sprog i middelalderen (1100-1515). Der redegøres i beskrivelsen nærmere for, hvorledes den er tænkt at afvige fra de tidligere ordbøger af tilsvarende art (Danmarks Runeindskrifter, Det ældste danske skrifts sprogs ordforråd, Ordbog til det ældre danske sprog (Kaikar), om disse se ovenfor side 39-43). Det danske Sprog- og Litteraturselskab har tænkt at dele ordstoffet mellem runerne og 1700 op i 2 ordbøger, hvoraf den første skal omfatte gammeldansk og den anden, som er stillet i bero, ældre nydansk 1516-1700. Gammeldansk afgrænses som nævnt til perioden ca. 1100-1515. Nydanske ordbøgers problem, at sondre mellem rigssprog/dialekt/vulgærsprog/slang/specielt fagsprog m.m., eksisterer ikke ved behandlingen af gammeldansk. Der skal heller ikke skelnes mellem arveord/låneord på den ene side og fremmedord på den anden side. Hver artikel vil i en indledning rumme oplysninger om det pågældende ords bøjning, varierende stavemader, oprindelse og historie m.m., og derefter følger en redegørelse for ordets betydning(er), dets anvendelse i sætningssammenhængen, dets optræden i faste vendinger osv., alt belyst ved citater fra det overleverede materiale. Artiklernes rækkefølge er strengt alfabetisk, og sammensatte og afledte ord behandles i egne artikler.

Om Niels Hemmingsens Glossar oplyses kortfattet, at der anvendes datamatiske metoder ved udarbejdelsen for at sikre en udtømmende behandling. Glossaret skal omfatte alle ordrødder, der forekommer i teksterne. Niels Hemmingsen, som døde i 1600, udfoldede et omfangsrigt forfatterskab, og foruden en række latinske værker har han en stor produktion på dansk. Det er det edb-baserede glossar hertil, der her optræder som selvstændig sag.

Med Holberg-Ordbogen tilsigtes en så vidt muligt udtømmende registrering og beskrivelse af ordforrådet i Holbergs trykte danske værker og andre skriftlige efterladenskaber (breve, embedsskrivelser m.v.). Ma-

terialeindsamling er især sket på grundlag af Holbergs Samlede-Skrifter I-XVIII ved Carl S. Petersen. Redaktionen foregår efter mønstret fra ODS med oplysninger om de enkelte ords ortografi og bøjning og udførlige semantiske analyser med fyldige eksempelsamlinger. Holberg-Ordbogen giver desuden som specialordbog en række videregående kommentarer til mange af citaterne. Holberg-Ordbogen er den hidtil største forfatterordbog inden for nordisk sprogområde og kan sammenlignes med eksisterende ordbogsværker og igangværende projekter vedrørende de europæiske hovedforfattere som Shakespeare, Goethe, Pusjkin, Ibsen.

Om Retskrivningsordbogen oplyser Dansk Sprognævn, at det med hjemmel i bekg. nr. 25 af 8.2.1967 jfr. bekg. nr. 563 af 26.11.1981 fra Kulturministeriet bl.a. er forpligtet til at redigere og udgive en dansk retskrivningsordbog. I denne fastlægges den officielle ortografiske norm, som er bindende for skolen og statstjenesten. Man arbejdet nu på en gennemrevideret og ajourført afløser af 1955-ordbogen.

En anden pålagt forpligtelse er at indsamle og registrere nye ord, former og vendinger. Et af resultaterne af dette arbejde har været de tidligere jævnligt publicerede nyordslister, som bl.a. udkom i fællesnordiske sprogpublikationer, efter 1972 i rent danske publikationslister.

Formålet med Nye ord i dansk 1955-75 er at give en samlet oversigt over de nye ord og orddannelsen i tyveårsperioden. Ordbogen skal omfatte en alfabetisk ordliste, hvor ordenes betydning, bøjning og brug belyses ved hjælp af citater. Der oplyses om ordenes oprindelse og deres sidestykker på norsk og svensk. Endvidere skal den rumme en systematisk oversigt over ordtyper og en sammenfattende kommentar om orddannelsen i perioden.

Dansk Udtaleordbog, som er igangsat af Statens Humanistiske Forskningsråd, er en ordbog over ca. 50.000 danske ords udtale. Den skal beskrive den faktisk forekommende danske udtale. Man får ikke oplysning om en

bestemt anbefalelsesværdig udtale, men så vidt muligt om hvor mange måder et ord udtales på af folk i forskellige sociale lag, aldre og regioner. Der er altså tale om mange slags dansk.

Til brug for DANWORD, frekvensundersøgelser i moderne dansk, indsamles den mest læse litteratur inden for 5 tekstarter: prosafiktion for voksne og børn, aviser, ugeblade, faglitteratur. I den trykte ordbog medtages de hyppigste ord i de 5 tekstarter. Materialet til ordbogen vil være de dele af informationerne i data basen, som er af interesse for en større almenhed.

Jysk Ordbog besvarer spørgsmålet ved at henvise til den allerede i tryk foreliggende indledning i Jysk Ordbog bind I, hæfte 1, s. XV ff, hvoraf bl.a. fremgår, at ordbogens opgave i første række er at registrere det i jyske dialekter forekommende ordstof efter visse nærmere angivne retningslinier. Derudover skal ordbogen oplyse om det enkelte ords lydlige hovedformer og bøjningsformer samt i yderste korthed redegøre for ordenes herkomst, forekomst i ældre sprog, dannelse, hvorfra de eventuelt er lånt etc. Ordbogen skal normalt ikke redegøre for syntaktiske forhold eller varianter. Ordbogen er ikke alene bygget på utrykt materiale og egne optegnelser, men også på den store trykte bogmasse, der omfatter såvel den på jysk skrevne litteratur som den rigssproglige litteratur med emner fra jysk natur og kultur i bredeste forstand.

Ømålsordbogen skal registrere og beskrive ordforrådet i dialekterne på øerne, dog at de jyske dialekter på Kattegatsøerne og Als omfattes af Jysk Ordbog, og bornholmsk af sproglige grunde også er udeladt. Man tilstræber i modsætning til Chr. Molbechs Dansk Dialect-Leksikon (1841) - se side 43 ff - m.fl. ordsamlinger ikke blot at behandle dialektale særord og særbetydninger, men så vidt muligt hele det aktive ordforråd i ømålene. Der er ved indsamlingen lagt megen vægt på forståelsen og beskrivelsen af sagforhold vedrørende landbefolkningens (herunder kystfiskernes) ar-

bejde og dagligliv, hvorfor der er udarbejdet et betydeligt antal sagligt-sproglige spørgelister og foretaget en første redaktion af dele af ordforrådet vedrørende ca. 50 handlingsemner og begrebsområder. Ordbogens materiale stammer hovedsagelig fra optegnelser fra ca. 1800 til nutiden, men også dialektale ord fra ældre kilder (f.eks. landsbyvedtægter fra ca. 1500-1700) og udgivne herreds- og birketingbøger fra 1600-tallet er excerperede og indgår i redaktionen.

1.1.1.2. Tidsskemaer

På spørgeskemaet siderne 2-4 og side 10 er rejst følgende spørgsmål vedrørende tidsforbrug og afslutning: Ordbogsstadiet, d.v.s. om planlægning er påbegyndt eller afsluttet, om udvælgelse, indsamling, excerpering af materiale er påbegyndt eller afsluttet, om redaktionsarbejdet er påbegyndt eller afsluttet, og hvornår selve ordbogen ventes færdigtrykt.

Besvareelserne af de stillede spørgsmål er ret uensartede og med forskellige grader af nøjagtighed. I nogle tilfælde skyldes det uden tvivl en mindre bevidst planlægning; men som helhed kan det tages som et udtryk for ordbøgernes almindelige usikre situation. Det er således ikke muligt at stille en helt sammenlignelig oversigt op. Nogle oplyser således kun om, hvornår en fase er påbegyndt, andre kun hvornår en fase er afsluttet. Nogle angiver et bestemt årstal som forventet afslutningsår, andre kun antallet af årsværk, som vil medgå til afslutningen. For flere ordbøgers vedkommende forløber indsamlings- og redaktionsfasen sideløbende.

1. og 2. bind af Holbergordbogen er udkommet, de følgende ventes at udkomme 1983-98. Nye ord i dansk 1955-75 er under trykning. Fra DANWORD oplyses, at Hyppige ord i danske romaner og Hyppige ord i danske børnebøger er udkommet i 1981. Gyldendals Danske Ordbog er som nævnt stillet i bero. 5 hæfter af Jysk Ordbog er kommet. Retskrivningsordbogen ventes færdig 1984, ODS-suppl. efter 30-40 årsværk (redaktion påbegyndt i 1965), Gammeldansk ordbog ventes med den an-

givne bemanding færdig i 1992, Ømålsordbogen i 2013 og Jysk ordbog enten i år 2017 (med 6 redaktører) eller i 2025 (med 5 redaktører).

De fire sidstnævnte ordbogsarbejder forudsætter altså offentlig finansiering i op til ca. 40 år.

1.1.1.3. Omfang

I spørgeskemaet på side 3-4 spørges om, hvilket omfang ordbogen forudses at skulle have, hvis der regnes med sædvanlig bogudgivelse. Omfanget oplyses dels ved antal opslagsord, ark/sider/spalter eller ved antal bind og antal typeenheder. Besvareelserne på de opstillede spørgsmål er noget mere konkrete og sammenlignelige end med hensyn til tidsangivelser; men det har heller ikke her været muligt at få svar fra alle på alle spørgsmål.

ODS-suppl. :: 6-7 bind à 1.400 spalter à 65 linier à 41 enheder.

Gyldendals Danske Ordbog: ca. 60.000 opslagsord i 1 bind à ca. 9,5 mio typeenheder.

Gammeldansk Ordbog: ca. 22.000 opslagsord (artikler) plus ca. 5.000 henvisninger i 9 bind à 1.400 spalter à 65 linier à 41 enheder.

Vedrørende Niels Hemmingsens Glossar er det stillede spørgsmål ikke besvaret.

Holberg-Ordbogen: ca. 30.000 opslagsord fordelt på 5 bind à ca. 1.500 spalter (lidt større end en ODS-spalte).

Retskrivningsordbogen: ca. 60-65.000 opslagsord samlet i 1 bind. Der oplyses ikke nærmere om antal ark eller sider, kun at der påregnes en forøgelse af omfanget på 30-40% i forhold til nuværende udgave.

Nye ord i dansk 1955-75: ca. 6.000 opslagsord i 1 bind à ca. 500 sider.

Dansk udtaleordbog: ca. 50.000 opslagsord i 1 bind svarende til Dansk Etymologisk Ordbog (Gyldendals røde serie).

DANWORD: kan ikke besvare spørgsmålene vedrørende omfanget, idet statistiske beregninger må afgøre, hvor langt ned i hyppighed listerne er troværdige. Endvidere oplyses, at antallet er afhængigt af, hvor mange sortererede lister man beslutter at offentliggøre.

Jysk Ordbog: ca. 84.000 opslagsord fordelt på 12 bind à ca. 1.580 spalter à 2.100 typeenheder. Redaktionen arbejder på en reduktion af ordbogens omfang til en halvering i forhold til det hidtidige planlagte.

Ømålsordbogen: ca. 43.000 opslagsord og 4.000 henvisninger fordelt på 8 bind à 36 ark eller i alt 4.622 tryksider.

De mest omfattende ordbogsprojekter er således Jysk Ordbog med 12 bind, efter reduktionsplanerne dog kun 6 bind, Gammeldansk Ordbog med 9 bind, Ømålsordbogen med 8 bind og ODS-suppl. med 6-7 bind og Holberg-ordbogen med 5 bind, mens hovedparten af de resterende kalkulerer med kun 1 bind. De to ordbøger, som arbejder på grundlag af edb-behandling, er ikke i stand til at udtale sig om det forventede omfang ved sædvanlig bogudgivelse.

1.1.1.4. Arbejdsindsats

På spørgeskemaets side 5 spørges om arbejdsindsatsens omfang i sum af årsværk henholdsvis til og med 1977, i 1978 og summen af fremtidige årsværk. Der anmodes desuden om en totalopgørelse af årsværk. Det er over for spørgerne oplyst, at man ved et årsværk forstår ca. 1.920 årlige timer. Hvis en ordbogsmedarbejder (f.eks. en lektor eller en professor) kun bruger en del af sin arbejdstid til ordbogsarbejde, skal kun tiden til ordbogsarbejde medregnes.

ODS-Supplement oplyser indtil 1977 at have udført 41,8 årsværk ved videnskabelige medarbejdere og 20,2 ved anden medhjælp. I 1978 udførtes 1,6 årsværk ved videnskabelige medarbejdere og 0,4 ved medhjælp. Summen af fremtidige behov opgøres til 30-40 årsværk for videnskabelige medarbejdere og 10-15 for anden med-

hjælp. Totalsummen af videnskabelige medarbejderes årsværk opgøres til 75-80 og af anden medhjælp til ca. 35. I alt beregnes ODS-Supplement at måtte kræve 110-120 årsværk.

Gammeldansk Ordbog oplyser indtil 1977 at have udført ca. 66,7 årsværk ved videnskabelige medarbejdere og ca. 27 ved medhjælp af anden art. I året 1978 oplyses 2,1 årsværk at være udførte af videnskabelige medarbejdere, og 0,5 ved anden medhjælp. Summen af fremtidige behov opgøres for videnskabelige medarbejdere til 58,1 årsværk og for anden medhjælp til 33,5 årsværk. Totalsummen af videnskabelige medarbejderes årsværk opgøres til 126 og af andre medarbejderes årsværk til 61. I alt beregnes Gammeldansk Ordbog at måtte kræve 187 årsværk.

Holberg-Ordbogen opgør summen af årsværk indtil 1977 til ca. 50. Årsværk i 1978 opgøres til 1 3/7. Summen af fremtidige behov opgøres til ca. 8. I alt beregnes Holberg-Ordbogen at måtte kræve ca. 60 årsværk. Der sondres ikke mellem videnskabelige medarbejderes og andre medarbejderes arbejdsindsats. I et bilag til spørgeskemaet er der mere i detaljer redegjort for, hvorledes arbejdsindsatsen er opgjort.

Vedrørende Nye ord i dansk 1955-75 og Retskrivningsordbogen oplyser Dansk Sprognævn, at alle medarbejdere tager større eller mindre del i kildeindsamlingen, og at det ikke med blot tilnærmelsesvis sandsynlighed er muligt at omsætte arbejdsindsatsen i timer og årsværk.

Dansk Udtaleordbog skønner at summen af årsværk indtil 1978 har været ca. 4, at der i 1979 er ydet ca. 2 årsværk, og at det fremtidige behov udgøres af et halvt årsværk, d.v.s. i alt 6 årsværk.

Tre ordbogsprojekter, Gyldendals Danske Ordbog, Niels Hemmingsens Glossar og DANword har ikke besvaret de stillede spørgsmål.

Jysk Ordbog oplyser indtil 1977 at have udført ca. 99 årsværk ved videnskabelige medarbejdere eller medhjælp og ca. 90 årsværk ved studentermedhjælp og kontormedarbejdere. I 1978 udførtes ca. 3 årsværk af

videnskabelige medarbejdere og ca. 3 af studenter og kontormedarbejdere. Summen af fremtidige behov opgøres til ca. 263 årsværk for videnskabelige medarbejdere og medhjælp og ca. 128 årsværk ved studenter og kontorpersonale. Den videnskabelige indsats beløber sig til i alt 365 årsværk, anden indsats til 221 årsværk. I alt beregnes Jysk Ordbog at ville kræve ca. 586 årsværk.'

Ømålsordbogen oplyser for årene 1960-77 (for tiden 1908-1959 kan det ikke oplyses) at have anvendt ca. 30 årsværk, i 1978 ca. 3,3 årsværk. Summen af fremtidige behov opgøres til 115 årsværk. I alt beregnes Ømålsordbogen at ville kræve 148 årsværk.

Jysk Ordbog er så langt den mest arbejdskrævende ordbog. Herefter kommer Ømålsordbogen med ca. 115 årsværk som det fremtidige behov, mens Gammeldansk Ordbog regner med 92 og ODS-supplement med 40-55 årsværk. Der er et langt spring ned til Holberg-Ordbogen, som regner med 8, og Dansk Udtaleordbog, som regner med 0,5 årsværk. Disse sidste tal skal ses på baggrund af, at Holberg-Ordbogen og Dansk Udtaleordbog forventes afsluttet i en overskuelig fremtid.

1.1.1.5. Arbejdsstyrke

På spørgeskemaets side 5 opfordres de enkelte ordbogs-redaktioner til i skemaform at give en beskrivelse af arbejdsstyrkens sammensætning. Der sondres mellem heltidsansatte og deltidsansatte og inden for hver kategori imellem videnskabelige medarbejdere i indsamlings- eller redaktionsfasen, studentermedhjælp og kontorpersonale. Oplysningerne skal meddeles dels for tiden frem til 1977, dels for 1978, og dels skal man skønne over, hvilken sammensætning man vil finde hensigtsmæssig.

Hvis man herefter sammenligner de afgivne oplysninger for besvarelsesåret 1978 med, hvad hver redaktion måtte finde hensigtsmæssigt, kan følgende oplyses:

ODS-Supplement havde i 1978 1 heltidsansat og 0,5 deltidsansat videnskabelig medarbejder samt studenter og kontormedhjælp svarende til 0,4. Man ville finde det hensigtsmæssigt med 3 videnskabelige medarbejdere,

1 kontormedarbejder som heltidsansat samt 2 videnskabelige medarbejdere, herunder studentermedhjælp, som deltidsansatte.

Gammeldansk Ordbog havde 1 heltidsansat og 1,1 deltidsansat videnskabelig medarbejder i 1978 samt 0,5 deltidsansat kontormedarbejder. Man ville finde det hensigtsmæssigt med 4 heltidsansatte videnskabelige medarbejdere, og af deltidsansatte finder man 1 videnskabelig medarbejder, 1,5 studentermedhjælp og 1 kontormedarbejder ønskværdigt.

To projekter, Gyldendals Danske Ordbog og Niels Hemmingsens Glossar, har ikke givet oplysninger vedrørende arbejdsstyrken, ud over at projektet f.s.v. angår sidstnævnte udføres som en del af de to medarbejders forskningspligt.

Holberg-Ordbogen havde i 1978 1 heltidsansat og 1 deltidsansat videnskabelig medarbejder i redaktionen samt 1/7 kontormedarbejder. Den er senere ændret til én videnskabelig medarbejder, men øget sekretærhjælp. Man ønsker ikke staben udvidet.

Retskrivningsordbogen havde i 1981 ansat 2 videnskabelige medhjælpere ved redaktionen, som også varetages af fast ansat videnskabeligt personale. I alt er 2,5 medarbejdere beskæftiget.

Om Nye ord i dansk 1955-75 oplyste Dansk Sprognavn, at 2 videnskabelige medarbejdere har arbejdet på ordbogen, men at de også har arbejdet med andre opgaver. Ved bevillinger fra Nordisk Ministerråd og SHF har man ansat studentermedhjælp i 1.600 timer, og 320 timer er brugt til aflønning af en deltidsansat videnskabelig medarbejder. Man oplyser ikke noget om, hvor stor den ønskværdige arbejdsstyrke skulle være.

Dansk Udtaleordbog oplyser, at der i 1979 har arbejdet 1,5 videnskabelige medarbejdere på ordbogen. Man giver ikke oplysning om, hvad man ville finde hensigtsmæssigt.

DANwORD oplyser, at projektlederne investerer en stor del af deres forskningstid i ordbogen, og at de

disponerer over en deltidsmedarbejder til programmering og en studentermedhjælp til dataindsamling. Der udtales intet om en ønskværdig eller hensigtsmæssig bemanning.

Jysk Ordbog havde 2 heltidsansatte videnskabelige medarbejdere og 1 kontormedarbejder, samt deltidsansatte videnskabelige medarbejdere svarende til 3 årsværk, studentermedhjælp til 1.800 timer og kontormedhjælp svarende til ca. 1.680 timer = 4 årsværk og ca. 1.560 timer. Man ville finde det hensigtsmæssigt med 5-6 heltidsansatte videnskabelige medarbejdere, 2 heltidsansatte kontormedarbejdere og deltidsansatte svarende til 1.200 timer videnskabelig medhjælp, 1.200 timer studentermedhjælp og 500 timer kontormedhjælp. Det faktiske antal ansatte er i 1981 formindsket med 1 redaktør og 2 kontorister, som dog i en vis udstrækning er erstattet af henviste langtidsledige HK-medarbejdere.

Ømålsordbogen havde 6 videnskabelige medarbejdere og ca. 1 kontormedarbejder som heltidsansatte. Af deltidsansatte var der i videnskabelig medarbejder og studentermedhjælp svarende til ca. 240 timer. Man vil finde en bemanning på $6\frac{1}{2}$ videnskabelig medarbejdere hensigtsmæssigt og et kontorpersonale på 11. Ømålsordbogen mener at kunne klare sig uden studentermedhjælp og med uændret bemanning i øvrigt.

Der er således fremsat ønsker om at øge antallet af videnskabelige heltidsansatte medarbejdere ved 7 ordbøger med tilsammen 10-11.

Generelt bør det som nævnt side 56 siges, at spørgsmål vedrørende tidsrammer og afslutning er besvaret ret usikkert. Derimod er besvarelserne vedrørende de store ordbøgers omfang, arbejdsindsats og arbejdsstyrke nogenlunde instruktive.

1.1.1.6 Økonomi

En del ordbøger har ikke oplyst noget om ordbogsarbejdets økonomiske grundlag. Det kan skyldes, at de udar-

bejdes på kommercielt grundlag, ordbogen udarbejdes som led i et institutsarbejde på et universitet eller en højere læreanstalt, eller at arbejdet udføres frivilligt og ulønnet i fritiden.

Flere fondsstøttede ordbøger synes enten ikke at have selvstændigt regnskab eller har ikke ment sig i stand til at give nøjere oplysninger om regnskabsforhold. Det kan skyldes, at hverken Retskrivningsordbogen eller Nye ord i dansk 1955-75 har selvstændigt regnskab, men går ind under Dansk Sprognævns almindelige budget. Dansk Sprognævn har siden 1978 modtaget støtte fra forskellige fonds og finanslovsbevillinger til brug for Retskrivningsordbogen. Nye ord i dansk 1955-75 har dog modtaget en selvstændig bevilling fra Nordisk Ministerråd i 1976. DANWORD har modtaget flere bevillinger fra Statens Humanistiske Forskningsråd, men har ikke opstillet noget budget. SHF oplyser, at der i alt er ydet 226.000 kr. i tilskud. I øvrigt er projektet knyttet til Institut for anvendt og matematisk lingvistik og Institut for nordisk filologi ved Københavns Universitet. Dansk udtaleordbog har ligeledes modtaget bevillinger fra Statens Humanistiske Forskningsråd, men har heller ikke meddelt oplysninger om projektets regnskab. Fra SHF er i alt bevilget 1.728.423 kr.

Kun de fem i det følgende omtalte store ordbogsprojekter har givet mere detaljerede oplysninger om budget- og regnskabsforhold.

ODS-Supplementets bevillinger androg fra begyndelsen (1956) til 1975 2,3 mio kr. I 1975-77 var der honorarbevillinger på 248.000, 324.000 og 257.000 kr., og for 1978 budgetteredes 202.000 kr. Bevillingerne er delt mellem Kulturministeriet og Carlsbergfonet.

Gammeldansk Ordbog modtog i 1952-75 honorarbevillinger på 3,2 mio kr. I 1975-77 var bevillingerne på 332.000, 261.000 og 275.000 kr., og budgettet for det korte finansår 1978 var 228.000 kr. Bevillinger gaves tidligere af staten og Carlsbergfondet, nu af staten (Kulturministeriet) og SHF. Kulturministeriet har fortsat støttet i sædvanligt omfang.

Holberg-Ordbogen modtog i 1946-55 knap 100.000 kr. især fra Fondet til dansk-norsk samarbejde og i 1955-75 2,1 mio især fra Videnskabsfondet/SHF. I 1975-77 bevilgede SHF 280.000, 300.000 og 332.000 kr. i alt til løn etc.; budgettet for 1978 var af særlige grunde kun 160.000 kr., atter fra SHF. Derefter har SHF bevilget løn til 4/7 redaktør, ca. 100.000 kr. p.a. Resten samt sekretærhjælp finansieres 1980-84 af Novo's Fond med 120.000 kr. p.a. - Trykningsudgifterne er sikret som nedenfor omtalt. Novo's Fond har for perioden 1980-84 givet et tilskud på i alt 600.000 kr. til dækning af delvise lønudgifter for ordbogslederen.

.Jysk Ordbog har i forbindelse med spørgeskema-besvarelsen redegjort for alle modtagne bevillinger siden 1934. For året 1977 har ordbogen modtaget 300.690 kr. fra Statens Humanistiske Forskningsråd og 40.549 kr. fra Aarhus Universitets Forskningsfond. Ordbogen har herudover modtaget en bevilling fra de jyske amtskommuner for en 3-års periode af 187.450 kr. Foråret 1979 havde ordbogen et budget på 537.450 kr., som fremkom ved en bevilling fra Statens Humanistiske Forskningsråd på 350.000 kr. plus årsbevillingen fra de jyske amtskommuner. Jysk Ordbog har opstillet følgende budgettal for 1978-81: 291.002 kr., 486.787 kr., 496.622 kr. og 684.153 kr. For årene 1978-81 er ikke medregnet de to redaktørstillinger (1 heltids- og 1 deltidsbeskæftiget), som nu vederlægges af amtskommunale 3-årige bevillinger. Fra 1982 skal budgettet, som kun omfatter aflønning og driftsudgifter, forøges med udgifter til trykning, ca. 15.000 kr. årligt. I budgettallene indgår ikke lønbeløb til medarbejdere betalt over Aarhus Universitets lønkonto. Ordbogen har modtaget tilsagn om en årlig støtte for årene 1982-84 på 264.000 kr. til fortsat aflønning af 2 redaktører. Lokaleudgifter o.lign. har gennem hele perioden været dækket af Aarhus Universitet.

Ømålsordbogen har vedlagt en oversigt over bevillinger i perioden 1923 til 1977/78. I 1960 overgik Ømålsordbogen til Københavns Universitet som en del

af de aktiviteter, der hører under Institut for dansk dialektforskning. Bevillingerne vedrørende Ømålsordbogen er kun oplyst skønsvis.

Vedrørende annuum, tjenesterejser og medhjælp oplyses bevillingen for 1977/78 at have været i alt 39.000 kr., mens de årlige lønudgifter i 1977 anslås til 523.200 kr. Ømålsordbogen opstiller for årene 1979-1981 budgetter på 47.000 årligt, som altså kun vedrører ordbogens andel i instituttets driftsudgifter. Lokaleudgifter o.lign. dækkes af Københavns Universitet.

De tre førstnævnte ordbøger administreres af Det danske Sprog og Litteraturselskab (ODS-Supplement, Gammeldansk Ordbog og Holberg-Ordbogen). Selskabet er en selvejende institution, stiftet 1911, hvis formål er at publicere kildeudgaver og ordbøger, hidtil fremfor alt ODS. Administrationen betales i nyere tid af Kulturministeriet og omfatter 3 heltidsansatte på selskabets kontor og 1 amanuensis (vid. medarbejder uden for ordbøgerne). Ud over tilskuddet til administrationen gives tilskud til ordbogsarbejder som nedenfor omtalt. Ret præcis halvdelen af ministeriets tilskud på p.t. ca. 1 mio kr. dækker de tre nævnte personers løn samt DSLs almindelige drift. Det er ikke muligt at opsplitte denne udgift på de 30-35 store og små udgiverarbejder, selskabet, til enhver tid har i gang med 40-50 fortrinsvis ulønnede medarbejdere; men da 3 af DSLs 4 største arbejder er ordbøger, må en andel af administrationen falde på disse.

Selskabets ordbøger har til dato klaret sig uden løbende lokaleudgifter. Det kongelige Bibliotek ydede i 1915-79 læsesalspladser (senere kontorpladser) og reolplads til ODS, der nu er flyttet til Univ.bibl. i Fiolstræde, ligeledes uden løbende lokaleudgift; senere har også Holberg-Ordbogen fået plads på Det kgl. Bibliotek. Gammeldansk Ordbogs stab arbejder hjemme, på læsesale eller på gratis lånte institutionskontorer, jfr. i øvrigt bilag 3 om DSL.

De ovenfor meddelte oplysninger giver ikke en samlet sikker vurdering, men afviger næppe meget fra realiteten. Det må dog forbeholdes, at bortset fra Jysk

Ordbog omfatter de opstillede beløb kun anslåede eller faktiske løn- og driftsudgifter, mens trykkeudgifter ikke er inddraget. Jysk Ordbog regner dog med et tillæg på ca. 15.000 kr. årligt fra 1982 til trykkeudgifter og Ømålsordbogen kalkulerer med (i 1978-kr.) et beløb på 2.300.000 kr. til trykning. Ingen af ordbøgerne har som nævnt lokaleudgifter eller andre generalomkostninger i forbindelse med lokaleforhold og administration, jfr. dog ovenfor om Sprog- og Litteraturselskabets administration.

Kun Jysk Ordbog og Ømålsordbogen har forsøgt at opstille et overslag over, hvad færdiggørelsen af ordbogen forventes at komme til at koste (i 1978-kr.). Man kalkulerer for Jysk Ordbogs vedkommende med lønudgifter på i alt 40.233.600 kr., hvoraf de 30,8 mio forventes anvendt til videnskabelige medarbejdere. Til generalomkostninger (drift m.v.) regnes med ca. 528.000 kr. og til trykning 9 mio kr., alt sammen beregnet efter en produktionstid på 44 år. For Ømålsordbogen kalkulerer man med lønudgifter på i alt 523.200 kr. årligt, hvoraf de 417.600 kr. forventes anvendt til videnskabelige medarbejdere. Til trykning kalkuleres med 2,3 mio. kr. Med en produktionstid på 33 år (1980-2013) vil lønudgifterne andrage ca. 17.265.600 kr.

Gammeldansk Ordbog har ikke selv foretaget beregninger over, hvad det vil koste at færdiggøre projektet, heller ikke med hensyn til trykkeudgifter. Hvis man kalkulerer med 1992 som afslutningsår og går ud fra 1978-budgettet (228.600 kr.), vil almindelige løn- og driftsudgifter beløbe sig til ca. 2.693.200 kr. Med omfang på 9 bind vil trykning formentlig kunne anslås til ca. 4 mio kr. (1978).

ODS-Supplementet kalkulerer med 30-40 årsværk til færdiggørelse. Med en arbejdsindsats på 2 årsværk pr. år (1978-beregningsen) vil færdiggørelsen kunne beregnes til 20 år. Med en kalkuleret lønudgift pr. år på 202.200 kr. (1978-budget) vil det anslået koste

i lønudgifter 4 mio at fuldføre ordbogen. Hertil kommer så trykningsudgifter. Med et omfang på 6-7 bind vil trykkeudgifterne formentlig kunne anslås til henimod 3 mio (1978-kr.).

Holberg-Ordbogen regner med godt 2 mio kr. i lønudgifter inden værkets afslutning. Trykningsudgifterne, der er bevilget, vil beløbe sig til andre 2 mio kr.

De samlede anslåede udgifter til færdiggørelse af større danske ordbogsværker vil således vedrørende løn og generalomkostninger beløbe sig til ca. 45 mio kr. og de samlede trykkeudgifter til ca. 16 mio kr., i alt ca. 61 mio kr. fordelt på årene 1980-2025. Disse tal forudsætter dog, at generalomkostningerne fremdeles vil blive dækket ved gratis lokaler m.m.

1.1.2 Vestnordiske, grønlandske og fremmedsprogsordbøger i øvrigt

Uanset at vestnordiske og grønlandske ordbøger indtager en særstilling i forhold til andre fremmedsprogsordbøger vil de af praktiske grunde i det følgende blive behandlet systematisk sammen med fremmedsprogsordbøger i øvrigt.

Det er ovenfor under 1.3.3. omtalt, at besvarede spørgeskemaer er indkommet vedrørende følgende vestnordiske, grønlandske samt almindelige fremmedsprogsordbøger: Norrøn ordbog (AM-ordbogen), Oqaatsivut (opslagsordbog over grønlandske ord), Frekvensordbog over det grønlandske sprog, Dansk-tysk ordbog på videnskabelige principper (DTØ), Dansk-engelsk ordbog (Vinterberg/Bodelsen), Fransk-dansk suppleringsordbog (Blinkenberg/Høybye), Italiensk-dansk ordbog, Dansk-rumænsk ordbog, Russisk-dansk ordbog, A Critical Pāli Dictionary (pāliordbogen) og Arabisk-engelsk ordbog over moderne Kairo-dialekt.

1.1.2.1. Indhold og formål

Beskrivelsen i det følgende er hentet fra de respekti-

ve ordbogsredaktørers bemærkninger på spørgeskemaet.

Oqaatsivut er påtænkt at skulle dække behovet for en nutidig opslagsbog over de grønlandske ord med en enkel nøgle til strukturelle ejendommeligheder og med de mest afvigende dialektord oplyst, foruden en dansk og muligvis en engelsk oversættelse. Et ekstra arkiv, alfabetiseret efter de danske oversættelser, skal sikre, at grønlandske begreber kommer med, når man senere vil arbejde med en tidssvarende dansk-grønlandsk ordbog. En redaktion i Godthåb (Nuuk) skal korrespondere med medarbejdere i de øvrige dialektområder.

Frekvensordbog over det grønlandske sprog skal udarbejdes sideløbende med undervisningen i grønlandske tekster. Ordforrådet heri bearbejdes med henblik på frekvens. Tekster af alle sværhedsgrader bearbejdes.

DTO skal omfatte både almindeligt sprog og fagsprog. Den skal rumme et omfattende moderne ordforråd samt medtage en rimelig repræsentation af de fagord, der kan ventes at have relation til standardsproget. Hver ordbogsartikel skal indeholde oplysninger om bøjning, ordstilling og betydning ved hjælp af en hensigtsmæssig notation i selve ordbogsartiklen belyst ved eksempler.

Dansk-engelsk ordbog (Vinterberg/Bodelsen 3. udgave). Leksikografisk Forskningsgruppe ved Engelsk Institut, Københavns Universitet, er ansvarlig for et delprojekt, som består i en registrering af de stadige ændringer af moderne engelsk ordforråd og syntaks samt en etablering af passende oversættelse af nye ord og vendinger og begrænser sig derved til en revision af den 2. forøgede udgave af Dansk-engelsk ordbog fra 1966. Til grund for excerperingsarbejdet ligger aviser og tidsskrifter samt skønlitterære og populærvidenskabelige værker fra tiden efter 1965. Revisionen tager sigte på at udskille forældet stof samt indføje nyt i tilsvarende eller noget større omfang. Især tilstræbes en udvidet dækning af det politiske og økonomiske ordforråd. Dette gælder navnlig økonomi, jura, EDB og fællesmarkedsterminologi.

Arbejdet med Fransk-dansk suppleringsordbog (Blinkenberg/Høybye) udføres af forfatterne (Andreas Blinkenberg død 1982) og enkelte frivillige medarbejdere, der siden 1966 til stadighed har foretaget optegnelser på sedler til brug for den endelige redaktion. Suppleringsordbogen skal følge principperne for Fransk-dansk ordbog fra 1966.

Italiensk-dansk ordbog registrerer det nutidige ordforråd så grundigt og alsidigt som muligt, herunder det normale dagligsprog i dets seneste udvikling, de forskellige fagterminologier, dialektale og regionale ord. Endvidere medtages det klassisk-litterære ordforråd (Dante og Boccaccio) i det omfang, det ikke er kommenteret i kurante udgaver.

Dansk-rumænsk ordbog (Høybye) er planlagt som en ordbog for skandinaver og rumænere. Den udarbejdes af forfatteren alene på grundlag af egne optegnelser og et kartotek udarbejdet af afdøde overlærer Emma Kjerulf.

Russisk-dansk ordbog er beregnet til brug for lægmænd samt universitetsstuderende frem til ca. 1. del. Den udkom i 1980 og er på 424 sider plus en indledning på 69 sider. Redaktionen arbejder nu videre med en tilsvarende Dansk-russisk ordbog.

Påliordbogen tilsigter at give en udførlig videnskabelig beskrivelse af påli, theravāda-buddhismens hellige sprog. Ordbogen er et meget vigtigt hjælpemiddel ved studiet af middelindisk og af buddhismen. Ordbogsarbejdet er baseret på en gammel materialsamling udarbejdet af den danske orientalist V. Trenckner i perioden ca. 1860-1891 samt på senere tilkommet Påli-materiale. Udnyttelsen af dette materiale til en kritisk ordbog påbegyndtes ca. 1920 af professor Dines Andersen, København, i samarbejde med den svenske indolog, professor Helmer Smith - 1. hæfte af 1. bind udkom 1924. Professor L.L. Hammerich tog i 1958 initi-

ativet til at internationalisere ordbogsarbejdet under Union Académique Internationale's auspicer. Der eksisterer ganske vist ordbøger over påli, men ingen af dem er tilfredsstillende. Påliordbogsarbejdet har hidtil været koncentreret om udgivelsen af ord indledt med vokaler, hvorimod man endnu ikke har taget fat på redaktionen af ord indledt med konsonanter. Disse alene skønnes løseligt at kræve 50 års udgivelsesarbejde. I lyset af dette tidsperspektiv og af visse organisatoriske problemer nedsatte ordbogens to hovedsponsorer, Statens Humanistiske Forskningsråd og Carlsbergfondet, i 1977 et sagkyndigt udvalg med deltagelse af eksperter fra Danmark, Norge og Sverige. Udvalget foretog en evaluering af ordbogsarbejdet og foreslog en reorganisering af dette under en ny chefredaktør (lektor K.R. Norman, Cambridge). Rådet og fondet stillede derpå i udsigt fortsat at afholde udgifterne inden for en aftalt budgetramme, indtil vokalafsnittet er afsluttet, hvilket antages at ske i 1988. Påli-kommissionen har ikke truffet beslutning om, hvorledes den eventuelt vil søge konsonantafsnittet gennemført, når den hidtidige støtte falder bort; men det kan med sikkerhed forventes, at Union Académique Internationale vil presse på for at få etableret en ordning.

Med Arabisk-engelsk ordbog over moderne Kairo-dialekt ønskedes skabt en internationalt anvendelig ordbog. Valget af Kairo-dialekten skyldes den store anseelse, denne dialekt nyder, ikke blot i hele Ægypten, men overalt i den arabiske verden. Alle i moderne Kairo-dialekt almindeligt forekommende ord og vendinger, de vigtigste fagudtryk fra de forskellige erhverv, de vigtigste landbrugsfaglige udtryk, de almindeligst brugte klassicisme og de vigtigste nu forældede og sjældne ord vedføjes kildeangivelse. Alle redskabsord og faste udtryk vedføjes eksempler på deres anvendelse. Projektet er nu opgivet på grund af manglende støttemulighed.

Det var planen at forsyne alle ord med etymologiske oplysninger, tilbageføring til klassisk arabisk

og for låneordenes vedkommende til persisk, tyrkisk og europæiske sprog m.v.

1.1.2.2. Tidsskemaer

Også vedrørende fremmedssprogsordbøgerne har det været vanskeligt at få klare og ensartede oplysninger tilvejebragt vedrørende ordbogsstadierne: planlægning, indsamling, redaktion og færdigt produkt. De har hurtigere gennemførelsesplan end de danske ordbøger. De mest omfattende tidsskemaer har AM-ordbogen, som påregner at være fuldført i 1996, og Påli-ordbogen, som oplyser, at vokalafsnittet ventes fuldført i 1988; der vil da fortsat mangle konsonantafsnittet, der som foran nævnt antages at kræve yderligere 50 års ordbogsarbejde, se side 70. To ordbøger er fuldført, nemlig Russisk-dansk ordbog (1980), Kinesisk-dansk grundordbog (1980) mens Dansk-Rumænsk ordbog ventes at udkomme i 1982-83. DTO oplyser, at ordbogen var planlagt færdig 1986, men nu af økonomiske grunde må udskydes.

Tre ordbøger oplyser ikke om de forventede færdiggørelsestidspunkt, nemlig Fransk-dansk suppleringsordbog, hvor indsamlingsarbejdet stadig er i gang, Frekvensordbog over det grønlandske sprog og Italiensk-dansk ordbog. Oqaatsivut regnede oprindeligt med afslutning i 1983-85, men oplyser 1981, at man endnu ikke er nået frem til udgivelsesplaner.

1.1.2.3. Omfang

Omfanget skulle ved besvarelsen af spørgeskemaet som nævnt oplyses ved antal opslagsord, ark/sider/spalter og antal bind eller enheder. Herefter foreligger følgende opgørelser:

Norrøn-ordbogen: vil omfatte 60-70.000 opslagsord. Der regnes med 8 bind à 900 tospaltede sider i format som Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder.

Oqaatsivut: efter den oprindelige plan 8-10 bind à 250 sider à ca. 2.500 typeenheder med i alt ca. 15-20.000 opslagsord. Nu reduceret til ca. 3 bind.

DTP: 2 bind å ca. 200.000 opslagsord og i alt ca. 2.000 sider.

Dansk-engelsk ordbog: 2 bind å ca. 185.000 opslagsord i alt ca. 1.000 sider å ca. 7.500 typeenheder eller i alt 15 mio typeenheder.

Fransk-dansk suppleringsordbog: 1 bind på ca. 200 sider.

Italiensk-dansk ordbog: 1.300-1.400 sider, det vil formentlig sige 2 bind.

Dansk-rumænsk ordbog: 1 bind på ca. 500 sider.

Påli-ordbogen: Vokalafsnittet vil omfatte 2 bind. Hvis konsonantafsnittet gennemføres, vil det omfatte ca. j6 bind.

Besvarelsene på de stillede spørgsmål vedrørende omfanget er mere konkrete og fyldestgørende end om tidsangivelserne. Alligevel har det heller ikke når det gælder disse spørgsmål været muligt af få fuldt dækkende svar. De fleste ordbøger planlægges at blive på 1 bind (6), mens 3 må antages at være planlagt til at omfatte mindst 2 bind, selv om det ikke fremgår direkte af svaret. Hvis Påli-ordbogen begrænses til vokalafsnittet vil den omfatte 2 bind, mens den vil komme til at omfatte 8 bind, hvis den skal gennemføres fuldstændigt. Norrøn-ordbogen og Oqaatsivut er de mest omfattende med henholdsvis 6 bind og 3 bind; men bindenes størrelse er ikke oplyst for Oqaatsivuts vedkommende.

1.1.2.4. Arbejdsindsats

Norrøn-ordbogen oplyser, at man ikke kan sige noget helt klart om forbrug af årsværk fra ordbogens start i 1939 og indtil 1970. Fra 1970 til 1977 regner man med et forbrug på ca. 20 årsværk og i 1978 med 3 årsværk. Summen af fremtidige årsværk opgøres til 85 årsværk. Man har i øvrigt gjort den bemærkning til opstillingen, at man finder det mere realistisk at regne med et årsværk på 1.600 timer til egentligt redaktionsarbejde ("seddelkonsumering"). De øvrige

300 timer anvendes til løbende registrering af sekundær videnskabelig litteratur, vejledning af gæster, korrespondance, konferencer m.v.

Frekvensordbog over det grønlandske sprog og Italiensk-dansk ordbog har ikke kunnet give oplysninger om forbrug af årsværk.

Oqaatsivut regnede indtil 1979 med et forbrug på ca. 3.350 timer, i 1980 med 5.250 timer og fastsatte summen af fremtidige behov til ca. 21.000 timer eller en totalsum på 29.200 timer, eller til lidt over 11 årsværk. Ordbogens ændrede situation (se s. 71) bevirker, at der ikke nu kan opstilles en realistisk vurdering.

DTP oplyser, at arbejdet indtil 1977 (1971-76) har været ca. 7.600 timer pr. år (4 årsværk), og at der regnes med ca. 1.000 timer for året 1978. De fremtidige behov opgøres ikke i årsværk. Instituttets medarbejdere udfører nu arbejdet i forskningstiden og fritiden.

Dansk-engelsk ordbog regner med, at summen af årsværk indtil 1977 har været 3, at der i 1978 er ydet 1,5 årsværk, og at der fremtidigt vil blive behov for en indsats på 5,5. Den totale arbejdsindsats vil herafter blive 10 årsværk for det igangværende delprojekt. I 1981 var forholdene dog ændret således, at tre institutionsmedarbejdere nu var knyttet til projektet. Herudover regner man med til den løbende ajourføring og indsamling at skulle bruge i alt 3 årsværk.

Fransk-dansk suppleringsordbog har ikke kunnet meddele oplysninger om forbrug af årsværk.

Vedrørende Påli-ordbogen oplyses, at arbejdet for en del udføres som videnskabeligt fritidsarbejde af danske og udenlandske medarbejdere, og at man ikke kan sige noget konkret om forbruget af årsværk.

Norrøn-ordbogen er således med sine 85 årsværk den mest arbejdskrævende ordbog, idet den regner med som fremtidigt behov at kunne opføre arbejdsindsatsen til de nævnte 85 årsværk. De øvrige ordbøger har ikke set sig i

stand til at give oplysninger om summen af fremtidige behov. Erfaringerne synes at vise, at sådanne beregninger - uanset deres nødvendighed - må være behæftet med stor usikkerhed, alene under hensyn til de usikre muligheder med hensyn til manuel bistand.

1.1.2.5. Arbejdsstyrke

Norrønordbog oplyser i årene 1975-76 at have haft 5 heltids videnskabelige medarbejdere, i 1975 2 og i 1976 3 i indsamlingen. Af deltidsansatte videnskabelige medarbejdere har man i 1975 haft 1 samt i hele perioden 3 studentermedhjælpere, ansat successivt. I 1978 har der været 3 heltidsbeskæftigede videnskabelige medarbejdere (1.-7. måned) og 2 (8.-12. måned) i indsamlingen. 1 deltidsansat videnskabelig medarbejder har været beskæftiget indtil 1/6. Man ville finde det hensigtsmæssigt med en stab på 4 heltidsansatte videnskabelige medarbejdere og 1 heltidsansat kontormedhjælp samt 2 deltidsansatte studentermedhjælpere.

Frekvensordbog over det grønlandske sprog har i 1977 haft 1 heltidsansat videnskabelig medarbejder i 4 måneder og i 1978 1 heltidsansat videnskabelig medarbejder i 1 måned. Man ville finde en bemanning med to heltidsansatte videnskabelige medarbejdere og af deltidsmedarbejdere 6 videnskabelige medarbejdere samt 1 kontormedarbejder hensigtsmæssigt.

Oqaatsivut har kun meddelt oplysninger om arbejdsstyrkens størrelse i 1979 og 1980. I 1979 har 1 heltidsansat videnskabelig medarbejder arbejdet i 4 måneder, mens der er udført arbejde af $\frac{1}{2}$ og $\frac{1}{6}$ deltidsansat videnskabelig medarbejder i indsamling samt $\frac{1}{4}$ i redaktionen. Der har været $\frac{1}{4}$ studentermedhjælp og $\frac{1}{2}$ kontormedhjælp. I 1980 ventede man, at bemanningen ville være 1 heltidsansat videnskabelig medarbejder, og for de deltidsansatte videnskabelige medarbejders vedkommende regnes med 2 $\frac{1}{4}$. Hertil kommer $\frac{1}{4}$ studentermedhjælp og $\frac{1}{2}$ kontormedhjælp. Man har ikke meddelt oplysninger om, hvilken bemanning man ville finde hensigtsmæssig.

DTØ har ikke meddelet oplysninger om, hvordan arbejdsstyrken hidtil har set ud, men kun hvad man ville finde hensigtsmæssig, nemlig af heltidsansatte: 3 oversættere og 2 redaktører, af deltidsansatte videnskabelige medarbejdere: 4 konsulenter; hertil kommer studentermedhjælp i ca. 2.000 timer pr. år og kontormedhjælp i ca. 500 timer pr. år.

Dansk-engelsk ordbog havde i 1978 en arbejdsstyrke på 3 heltidsansatte videnskabelige medarbejdere, og af deltidsansatte 4 videnskabelige og 6 studentermedhjælpere. I 1981 var tallet 3 medarbejders forskningstid. Man ville finde en udvidelse af antallet af heltidsvidenskabelige til 4 hensigtsmæssig, mens man for deltidsansattes vedkommende ville kunne nøjes med 3 videnskabelige medarbejdere, 4 studentermedhjælpere og 1 kontormedhjælp.

Fransk-dansk suppleringsordbog har ikke givet oplysninger om, hvad man ville finde hensigtsmæssigt. Man har to redaktører (fra 1982: 1), som modtager ca. 24.000 kr. årligt i støtte fra Carlsbergfondet til sekretærhjælp.

Italiensk-dansk ordbog har ikke meddelt oplysninger om arbejdsstyrkens størrelse.

Pæli-ordbogen har en udenlandsk redaktør, en dansk medarbejder, samt videnskabelig medhjælp i øvrigt, studenter og kontorassistance. Man har ikke specificeret hel- og deltidsansættelse, eller oplyst, hvilken bemanning man ville finde ønskværdig.

Kun ca. halvdelen af ordbøgerne har besvaret spørgsmålet om arbejdsstyrkens størrelse. Meget få ordbøger har oplyst, hvad man ville finde hensigtsmæssigt. Det er således vanskeligt at vurdere, hvilken bemanning de nævnte fremmedsprogsordbøger tilsammen ville finde hensigtsmæssig. Hvor oplysningerne foreligger, kan man konkludere, at der er udtalt ønsker om i alt 14 heltidsansatte og 14 deltidsansatte videnskabelige medarbejdere; men dette tal giver formentlig ikke noget temmeligt pålideligt billede af behovene. Af ordbøger i

"langtidsproduktion" har alene Norrøn-ordbog givet fyldestgørende besvarelser. Oplysningerne om tidsrammer og produktionstid er således generelt utilfredsstillende for det foreliggende formål. Oplysningerne om omfanget er mere fuldstændige, men lider af, at de er ret usammenlignelige. Oplysningerne om arbejdsindsats, såvel den faktisk udførte som den forventede fremtidige, og om arbejdsstyrken er gennemgående behæftet med usikkerhed eller mangler præcision. Endelig er det vanskeligt at vurdere, om studentermedhjælp opfattes som kontormedhjælp eller som videnskabelig medhjælp.

1.1.2.6. Økonomi

4 fremmedsprogsordbøger har ikke set sig i stand til at oplyse noget om ordbøgernes økonomi, hverken med hensyn til årsregnskaber, budget eller overslag over, hvad det vil koste at færdiggøre ordbøgerne. Det drejer sig om Fransk-dansk suppleringsordbog, Frekvensordbog over det grønlandske sprog, Italiensk-dansk ordbog og Dansk-rumænsk ordbog. Russisk-dansk ordbog modtog i fondsstøtte 100.000 kr. til trykning. Bogen sælges for 179,50 kr. Af førsteoplaget på 2.000 eksemplarer var der i løbet af 11 måneder solgt ca. 1.250 eksemplarer.

Nogle ordbøger har kun meddelt oplysninger om regnskaber og/eller budget, eller overslag over udgifter forbundet med afslutning af arbejdet, dette gælder f.eks. DTØ. Påli-ordbogen har oplyst regnskabet for 1976-77 og budget for 1978. Dansk-engelsk ordbog er den eneste, der har kunnet give en mere fyldestgørende redegørelse for de nævnte spørgsmål, men her må erindres ordbogens ændrede situation, jfr. s.73.

Norrøn-ordbog har vedrørende spørgsmålene om regnskab og budget henvist til Rigsrevisionsrapport nr. 16 1976-77. Det fremgår heraf, at ordbogens udgifter i finansåret 1976-77 udgjorde 504.246 kr., hvoraf løn-udgifter udgjorde 481.495 kr. Den samlede produktions-

tid var anslået til ca.20 år, d.v.s. til 1996. Der er ikke medsendt oplysninger om fremtidige budgetter eller forventede trykkeudgifter. Det oplyses i beretningen (s. 14), at kommissionen selv påregner, at udgivelse skal ske helt eller delvis ved hjælp af den årlige statsbevilling. Rigsrevisionen bemærker hertil, at med en fast medarbejderstab på 3 redaktører overstiger de årlige udgifter i forbindelse med udarbejdelse af ordbogen allerede i 1976/77 den del af de årlige statstilskud, der er forudsat anvendt til dette formål. Statstilskuddet udgjorde i 1976/77 375.000 kr., hvortil kommer renteindtægt på 56.273 kr. Ordbogens indtægter var altså i alt 431.273 kr. Hvis man regner med stabile udgifter, vil lønudgifter og generalomkostninger, men ikke trykkeudgifter for den nævnte 20-års periode (1976-1996) andrage mere end 10 mio kr. Oplysninger om trykkeudgifter til de planlagte 6 bind à 900 tospaltede sider i format som Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder er ikke oplyst. For sigtigt kan de anslås til 4 mio kr.

Ogaaatsivut har medsendt et særskilt budget udarbejdet af Grønlands Landsråd over anslåede udgifter for 1979 og 1980, samt for årene 1981 og 1982 oplyst, at udgifterne her ventes at blive af samme størrelse som for 1980. For 1983 og 1984 kommer hertil udgifter til trykning og redaktion. I 1979 kalkuleredes med et beløb på 370.000 kr. i alt, omfattende såvel lønudgifter som etableringsudgifter, flytteudgifter, husleje og driftsomkostninger. Lønudgifterne udgør heraf 280.000 kr. De samlede udgifter for 1980 er beregnet til i alt 775.000 kr., hvoraf lønandelen ansættes til 660.000 kr. og driftsomkostninger m.v. til 115.000 kr. For 1981-1984 fastholdes et totaloverslag på 775.000 kr. om året. I 1983 og 1984 kommer herudover et anslået beløb på 110.000 kr. til redaktion og korrektur og et beløb på 500.000 kr. årligt til trykning. Totalbeløbet pr. år vil således udgøre 1.385.000 kr. for årene 1983 og 1984. De samlede udgifter til produktion og færdiggørelse af

Oqaatsivut vil efter landsrådets beretninger beløbe sig til kr. 5.465.000 (i 1977-kr.).

I spørgeskemabesvarelsen kalkuleres med lidt ændrede beløb. Der regnes her med 770.000 kr. om året (incl. løn og generalomkostninger). Det oplyses ikke, hvor mange år dette beløb kræves. Da man imidlertid forventer, at redaktionsarbejdet vil være afsluttet i 1983, og at trykningen skal foregå i årene 1983-85, har man formentlig regnet med, at de 770.000 kr. pr. år udkræves for årene 1979-83, d.v.s. i alt 3.850.000 kr. Hertil kommer 2.500.000 kr. til trykning. Tilsammen må ordbogens produktionspris forventes at ville blive 6.350.000 kr. (i 1978-kr.).

DTO har vedrørende generalomkostninger oplyst, at arbejdet udføres på Institut for germansk filologi, KU» hvor der stilles gratis lokaler til ordbogens disposition.

Ordbogens administration koster ca. 5.000 kr. pr. år, og man kalkulerer med ca. 15.000 kr. pr. år til rejser til leksikografiske konferencer i ind- og udland. Herudover haves udgifter til bøger m.v. på ca. 5.000 kr. årligt. Til afslutning af ordbogen kalkuleres med et totalbeløb på 2.792.238 kr. (1978-kr.), idet de årlige udgifter til lønninger sættes til 465.373 kr., hvoraf 373.372 kr. vedrører løn til videnskabelige medarbejdere. Ordbogen forventes færdiggjort i løbet af 6 år. De samlede generalomkostninger opgives til 20.500 kr. pr. år, d.v.s. i alt 123.500 kr. Udgifter til trykning er ikke oplyst.

Dansk-engelsk ordbog. Flere medarbejdere har trukket sig ud af projektet, således at der ud over ene-redaktøren kun er 2 fastansatte medarbejdere, der anvender en del af deres forskningstid. De tidligere givne oplysninger om udgifter til løn er således ikke længere aktuelle. Vedrørende trykkeudgifter oplystes, at materialeprisen ved 12.000 eksemplarer er anslået til 608,70 kr. pr. eksemplar i januar 1976-kr. eller ca. 7,2 mio. kr.

Fra Påli-ordbogen er modtaget regnskaber for 1976 og 1977 samt budgetforslag for 1978 (1/1-31/12). Budgettet for 1978, som fremgår af en ansøgning til Carlsbergfondet fra oktober 1978, kalkulerer med et totalbeløb på 71.800 kr., hvoraf løn og generalomkostninger udgør 55.800 kr. og andel i trykkeomkostninger 16.000 kr. Herudover er opstillet en budgetramme for de kommende år på i alt 189.500 kr., hvoraf trykkeudgifterne udgør ca. 40.000 kr. Hvis der medgår ca. 8 år til færdigproduktion af vokalafsnittet, vil produktionsprisen blive ca. 1.516.000 kr. samt 320.000 kr. til trykning.

Det er vanskeligt på grundlag af de meddelte ufuldstændige oplysninger at udtale noget sikkert om, hvad det vil koste at fuldføre de nævnte ordbogsværker. Hvis man sammenlægger de meddelte og de her rekonstruerede beløb, vil der til lønudgifter og driftsomkostninger medgå ca. 18 mio. kr.

Trykkeudgifterne er som nævnt ikke oplyst fra DTO på videnskabelige principper og fra Norrøn-ordbogen, men for den sidste er de anslået. For de øvrige større fremmedsprogsordbøger (Dansk-engelsk ordbog, Oqaatsivut og Påli-ordbogen) kalkuleres med et samlet anslået beløb på ca. 10 mio. kr. AM-ordbogen påregnes at skulle omfatte ca. 6 bind. Trykkeprisen herfor vil næppe blive mindre end 4 mio. kr. (i 1978-priser). DTO på videnskabelige principper synes at kalkulere med 2 bind.' Skønsvis vil trykkeudgifterne hertil formentlig kun beløbe sig til ca. 1 mio. kr. Hvis disse beregninger holder stik, vil trykkeudgifter til de nævnte 6 ordbogsarbejder beløbe sig til 15 mio. kr. De samlede ordbogsudgifter (løn m.v. + trykning) vil således beløbe sig til ca. 33 mio.kr. fordelt på årene fra 1980 til 1996.

1.1.3. Faglige fremmedsprogsordbøger

Der er som nævnt indkommet svar fra to ordbøger i denne gruppe, nemlig Fransk-dansk og dansk fransk ordbog

til formueretten og Sovjetisk samfundsterminologisk ordbog. Sidstnævnte er udgivet i 1979.

Formålet med den sidste er dels at give så vidt muligt dækkende oversættelser til sovjetiske samfundsfaglige termini, dels at give leksikalske oplysninger om den enkelte terms betydningsindhold, anvendelser m.v. Opslagsordbogen tænkes anvendelig for russisk-studerende på alle niveauer, og som følge af sit dansksprogede register vil den kunne bruges af andre forskere, der beskæftiger sig med emner med relation til det sovjetiske samfund.

Publikationen dækker samfundsemner som statsapparat og forvaltning, Det kommunistiske parti, uddannelse og forskning, familie- og befolkningsforhold, arbejdsmarked, økonomi, kultur m.v. samt den "oppositionelle" terminologi, der ikke fremgår af sovjetiske opslagsbøger.

1.2. Sammenfattende beskrivelse af enkelte større ord-bøger

Analysen af spørgeskemaerne har vist, at kun et fåtal af de omtalte ordbogsarbejder kan falde ind under betegnelsen "større ordbogsværker" i henseende til produktionstid (mere end 5 år frem i tiden), omfang (mere end 1 bind) og bemanning (en fast stab af egentlig lønnede videnskabelige og ikke-videnskabelige medarbejdere). For de danske ordbøgers vedkommende drejer det sig om Jysk ordbog, Ømålsordbogen, Gammeldansk ordbog, ODS-supplement og Holbergordbogen, som dog nærmer sig sin afslutning. For fremmedsprogsordbøgerne drejer det sig om Oqaatsivut, Påli-ordbogen og Norrøn-ordbogen. Måske skal også DTO, Dansk-engelsk ordbog og Italiensk-dansk ordbog medtages. Den sidstnævnte er dog henlagt indtil videre på grund af ressourceproblemer. De pågældende ordbøger angiver et omfang på godt 2.000 sider, altså mere end 1 bind i almindelig bogform.

De store ordbøger udgør således for de danske ordbøgers vedkommende 5 ud af de oplyste 11, for de fremmedsproglige ordbøger ligeledes 5 ud af de 12 nærmere oplyste. Ingen af de faglige fremmedsprogsordbøger kan henføres under betegnelsen større ordbogsværker.

1.2.1. Nuværende produktionsfaser

Ovenfor under 1.1.1.2. og 1.1.2.2. (tidsskema) er der nærmere redegjort for ordbøgernes forventede afslutningstidspunkt, så vidt det kan udledes af besvarelserne. På dette sted skal der især gøres rede for ordbøgernes øjeblikkelige stadium ved indsendelse af besvarelserne (1978).

Vurderingen heraf foretages ud fra en opdeling efter om ordbøgerne befinder sig på 1) planlægnings-, 2) indsamlings- eller 3) redaktionsstadiet. De større danske ordbogsværker har alle afsluttet planlægningsstadiet.

r Jysk Ordbog påbegyndte sin indsamling i 1932. Takket være øgede bevillinger intensiveredes indsamlingen fra 1952. Den egentlige indsamling er afsluttet. Den afsluttende excerpering betragtes som afsluttet; der indhentes dog fortsat oplysninger fra det omfattende net af meddelere til brug for det løbende redaktionsarbejde. Meddelernettet forventes opretholdt i endnu 20-25 år. Redaktionsarbejdet er påbegyndt og forventes afsluttet i løbet af 39 eller 47 år (med henholdsvis 6 eller 5 redaktører). Trykning er påbegyndt. Bogstav A er færdigredigeret, og i 1981 startede redaktionen af bogstav B.

Ved Ømålsordbogen er materialeindsamlingen i hovedsagen afsluttet. Det første initiativ til Ømålsordbogen oplyses i bilagsmateriale til spørgeskemaet at være taget i 1908. Det centrale indsamlingsarbejde iværksattes i 1922. Excerpering af trykt og utrykt materiale foretages løbende, ligesom der fortsat udsendes suppleringspørgelister til en fast korrespondentkreds. Indsamlingsarbejdet forventes fortsat, så længe udarbejdelsen af ordbogen står på.

Omkring 1940 blev seddelsamlingen delt op i ca. 50 sagsområdet af hensyn til en grundig redaktion af de enkelte emner. Da denne var tilendebragt, blev materialet på ny sorteret i sædvanlig alfabetisk form, og seddelredaktionen fandt sted i 50'erne og ind i 60'erne. Definitive redaktionsregler fastlagdes i 1972-75, og den endelige redaktion påbegyndtes i 1976. Udgivelse er ikke påbegyndt, men forventes fuldført i år 2013.

Gammeldansk Ordbog har indsamlet materiale fra 1952. Indsamling og excerpering er stort set afsluttet i 1980. I en årrække indsamledes tillige materiale til en Ældreneydansk ordbog (1515-1720). Redaktion er ikke påbegyndt, men prøveredaktion er udarbejdet.

Redaktionsarbejdet skønnes at ville vare 11-12 år, heri indregnet korrekturlæsning.

Indsamlingen til ODS-supplement påbegyndtes i 1956 og en prøveredaktion blev udarbejdet i 1960.

Derefter fortsattes med en fornyet indsamling sideløbende med redaktionen, som påbegyndtes i 1965. A-D var færdigredigeret, men ikke trykkklar i 1978. Redaktionsarbejdet forventes afsluttet i løbet af 30-40 års-værk, forstået som 3 redaktørers fuldtidsarbejde i 10-15 år.

Materiale til Holbergordbogen blev indsamlet i årene 1948-55. Supplerende indsamling fandt dog sted sideløbende med redaktionen, som skete i årene 1955-77. Bind 1-2 udkom 1981-82, og værket ventes færdigudgivet i 1986.

DTP er påbegyndt omkring 1971. Planlægningsstadiet forventedes afsluttet omkring 1978. 1. etape af excerperingen er afsluttet. Der forestår en revision og ajourføring af det allerede indsamlede materiale. Excerperingen skal fortsættes under hele udarbejdelsesfasen. Redaktionsarbejdet er ikke påbegyndt.

Dansk-engelsk ordbog har afsluttet sin planlægningsfase. Indsamlingen påbegyndtes i 1976. Indsamling og excerpering fortsættes, men usikkerheden omkring be-mandingen bevirker, at der ikke nu kan regnes med på-lidelige tidsplaner.

Arabisk-engelsk ordbog over moderne Kairo-dialekt påbegyndte planlægningsfasen i 1976. Den er afsluttet. Indsamlingen af materiale er foregået siden 1954. Ca. 2/3 er indsamlet. Excerpering af de vigtigste tekster mangler. Udvælgelse, indsamling og excerpering for-ventes at ville vare 5 år (fra 1978). Redaktionen er ikke påbegyndt, og som nævnt (side 70) har ordbogen måttet sættes i bero på grund af manglende bevillinger.

Oqaatsivut påbegyndte planlægningen i 1978. Indsamlingen og redaktionen var i 1978 ikke påbegyndt. Redaktionsarbejdet forventes afsluttet i 1983.

Italiensk-dansk ordbog oplyser, at planlægningen er påbegyndt i 1976, men på grund af ressourcemangler ikke afsluttet.

Planlægningen af og indsamlingen til Påli-ordbogen påbegyndtes ca. 1920. Ændringer i planlægningen - uden for konsonantområdet - foretages fortsat og oplyses ifølge sagens natur at måtte strække sig over decennier. Man kan ikke oplyse, hvornår planlægningen ventes af-sluttet. Redaktionsstadiet er påbegyndt. Bind I er fær-digredigeret og trykt i årene 1924-48. Af bind II er hæfterne 1-11 trykt.

Vedrørende Norrøn-ordbogen oplyses, at planlæg-ningen er afsluttet, og at indsamlingen påbegyndtes i 1939. Udvælgelse og indsamling er afsluttet; men en mindre del af materialet mangler at blive excerperet. Redaktion, korrekturlæsning og trykning forventes af-sluttet i 1996, hvor udleveringen af håndskrifter til Island skal være afsluttet.

For de store danske ordbøger er planlægningen stort set afsluttet, det samme gælder indsamlingen. Redaktionen er påbegyndt for alle, med undtagelse af Gam-meldansk ordbog, og afsluttet for Holberg-Ordbogen. Jysk Ordbog og Holberg-Ordbogen har påbegyndt trykningen; de fremtidige hovedudgifter vil altså især gælde redaktørhonorarer og trykning.

For de store fremmedsprogsordbøgers vedkommende er planlægningsfasen formentlig afsluttet, bortset fra Italiensk-dansk ordbog og Påli-ordbogen. Indsamlingen kan formentlig anses for afsluttet for tre ordbøgers vedkommende. To ordbøger har ikke afsluttet indsamlingen og to havde i 1978 ikke påbegyndt indsamling. Redaktionen var for fire ordbøgers vedkommende ikke påbegyndt og for tre ordbøger ikke afsluttet i 1978. Trykning er, bortset fra Påli-ordbogen, ikke påbegyndt for nogen af de store fremmedsprogsordbøgers vedkommende.

Fremmedsprogsordbøgerne er således længere bagud i henseende til produktionsfaser. Til gengæld er de ikke planlagt at skulle være så længe undervejs og så omfattende som de danske ordbøger. Udgifterne for de kommende år vil således omfatte såvel indsamlings- og redaktionsfase som trykning.

For begge kategorier af ordbøger vil der i fremtiden være brug for store lønudgifter og store, ret uoverskuelige trykkeudgifter.

1.2.2. Kildemateriale

1.2.2.1. Danske ordbøger

Jysk ordbog omfatter tiden siden 1700 og bygger på trykt og utrykt materiale såvelsom på båndoptagelser. Blandt de utrykte kilder nævnes punktundersøgelser foretaget ved uddannede optegnere i 56 sogne. Blandt trykt materiale nævnes ca. 30 videnskabelige behandlinger af enkeltdialekter eller mindre dialektområder og en række lokalhistoriske arbejder m.v. Der foreligger en omfattende samling af båndoptagelser fra perioden efter 1970. Det er tanken på basis heraf ved hjælp af edb at udarbejde alfabetisk ordnede konkr-danser over enkeltoptagelser eller rækker af optagelser.

Ømålsordbogen bygger på ældre og yngre såvel trykt som utrykt materiale. Ordbogens hovedmateriale er utrykte optegnelser stammende fra forskellige faser i dialektinstituttets indsamlingsarbejde. Også grammo-fon- og båndoptagelser benyttes som materiale, men i mere begrænset omfang. Man benytter endvidere excerpter af utrykte optegnelser fra Nationalmuseets etno-logiske undersøgelser og Dansk Folkemindesamling, og der udsendes fortsat spørgelister til faste korresponderende meddelere. Ømålsordbogen omfatter især tiden fra 1800 til nutiden, men medtager også dialektale ord fra 1500-1700.

Gammeldansk ordbog (perioden ca. 1100-1515) bruger især trykte kildeudgaver. En del utrykte kilder er efterhånden udgivet i stencilerede afskrifter, f.eks. Gammeldanske Diplomer, Gammeldansk Bibelovertættelse, Bonaventura, lægebøger m.v. Blandt utrykte kilder udnyttes især diplomer 1436-1515.

ODS-supplement oplyser kort, at kildematerialet især udgøres af trykt materiale. Formålet med ODS-supplement er at fremlægge et citatmateriale, som kan forbedre beskrivelsen af dansk rigsmål i perioden 1700-1955. Ordbogen vil bestå dels af nye opslagsord, dels af tilføjelser til eksisterende opslagsord.

Kildematerialet til Holberg-Ordbogen består for størstedelen af trykt materiale, nemlig Holbergs samlede skrifter og specialudgaver af breve, vota m.m. I øvrigt er udnyttet de få bevarede utrykte kilder - breve, aktstykker og trykmanuskripter.

1.2.2.2. Fremmedsprogsordbøger

DTO oplyser vedrørende sit kildemateriale, at man kun baserer sig på trykt materiale, men arten deraf er ikke oplyst. At dømme efter en artikel i "Kontrastiv lingvistik i Danmark" (s. 115) synes man at have tænkt sig at basere udvælgelsen af ordforråd dels på Vinterberg/Bodelsen, dels på ODS. Man forestiller sig også et samarbejde med Dansk Sprognævn. Men heller ikke her oplyses noget nærmere om det påtænkte kildemateriales art.

Dansk-engelsk ordbog er for det igangværende delprojekts vedkommende en revision af den foreliggende Dansk-engelsk ordbog fra 1966 (1973). Til grund for excerperingsarbejdet ligger først og fremmest et udvalg af aviser og tidsskrifter samt skønlitterære og populærvidenskabelige værker fra tiden efter 1965. Herudover benyttes utrykte skriftlige kilder, såsom private meddelelser til den tidligere redaktion, Dansk Sprognævns kartoteker og private kartoteker deponeret på instituttet. Endelig benyttes medarbejdernes egne notater hovedsageligt vedrørende aktuelt dansk og engelsk talesprog.

Kildemateriale til Oqaatsivut skal bestå af trykte kilder, optegnelser, bånd og radioudsendelser. I øvrigt redegøres ikke nærmere for arten af kildematerialet.

Materialet til Italiensk-dansk ordbog oplyses dels at være andre ordbøger, dels tekster, men således at andre ordbøger spiller en forholdsvis større rolle. Man regner med at kunne finde nyttige oplysninger i Fællesmarkedets terminologilister. Det menes dog nødvendigt i den sidste fase at gennemgå aviser, tidsskrifter og udvalgte fagprosattekster.

Pāli-ordbogen oplyser, at kildematerialet i enkelte tilfælde er håndskrifter, men ellers er trykte euro-pæiske og orientalske udgaver af pāli-recensionen af buddhismens kanon samt skrifter på pāli, der slutter sig til denne.

Vedrørende; Nor røn-ordbogen oplyses kildematerialet som også tidligere nævnt at hidrøre fra en fuldstændig gennemgang af de norrøne håndskrifter og diplomer indeholdende prosatekster før 1540 (for islandsk) og før 1370 (for norsk). Teksterne læses først og fremmest efter diplomatariske udgaver, men også efter udgaver, der eventuelt er korrigerede efter håndskrifterne. Hvor ingen acceptabel udgave foreligger læses direkte efter håndskrifterne.

Redaktionerne af de fremmedsprogsordbøger, som især vedrører EF-landenes sprog, f.eks. engelsk, tysk og fransk, omtaler ikke noget samarbejde med fællesskabernes oversættelses- og sprog tjeneste. Et sådant samarbejde er imidlertid baggrunden for oprettelsen af Dansk Termbank på Handelshøjskolen i København.

2. Ordbøger i det øvrige Norden

2.1. Norge

Norsk Leksikografisk Institutt oprettedes ved en Stortingsbeslutning af 13. juni 1972 som et institut under Det historisk-filosofiske fakultet ved universitetet i Oslo. Instituttet skal varetage følgende videnskabelige ordbøger: Det norske litterære ordbogsværk, Nynorsk ordbogsværk og Gammelnorsk ordbogsværk. I øvrigt kan instituttet selv vedtage at tage andre forsknings- og ordbogsprojekter op inden for sit formål, som er at udforske det norske sprog i enhver henseende, herunder at udarbejde ordbøger og opbygge ordsamlinger. Instituttet skal herudover være til hjælp for forskere, studerende og andre, som har brug for materiale og hjælp vedrørende tilvæksten af norske

ord og norsk sprog i det hele. Man skal endelig også give undervisning i leksikografiske discipliner.

Der er 13 videnskabelige medarbejdere ansat ved instituttet (3 docenter og 9 amanuenser) samt 3 2/3 TAP-stillinger (d.v.s. 5 ikke-videnskabelige medarbejdere). Docenterne har en begrænset undervisnings- og eksamenspligt (2/5) i sammenligning med videnskabelige medarbejdere ved andre universitetsinstitutter. Instituttet viderefører de nævnte 3 store ordbogsprojekter, som alle har løbet i en årrække.

Ældst af ordbøgerne er Det norske litterære ordbogsværk, som omfatter både rigsmål og nynorsk, og som påbegyndtes i 1911. Det forudses at skulle forløbe i en længere årrække endnu.

I 1920'erne påbegyndtes arbejdet med en nynorsk ordbog. Den vil komme til at omfatte 10 bind. Men det vil formentlig vare mange år, før den er færdigtrykt. Den omhandler norske dialekter og det nye skrevne sprog, nynorsk.

Det tredje af de store ordbogsværker, Gammelnorsk ordbog, påbegyndtes i 1939. Den dækker især sproget frem til 1370, men skal også omfatte middelaldersproget i en yngre fase og derved supplere de to andre ordbogsværker. Den er tænkt som en thesaurus, som tager hensyn til alle ord i en løbende tekst.

Økonomi. Budgettet for Norsk leksikografisk institutt var i 1978 på ca. 140.000 kr., hvoraf ca. 25.000 kr. brugtes til boganskaffelser. Løn til de ansatte indgår ikke i budgettet. Instituttet kalkulerer med en del besparelser takket være fællesdriften af ordbogsarbejderne f.eks. med hensyn til apparatur og bibliotek.

De planlagte ordbøger tænkes udgivet via kommercielle forlag, men forventes at modtage forskningsrådsstøtte til udgivelsen. Således har en Norsk Landbrugsordbog fået støtte både fra forskningsråd og fra Nordisk Kulturfond, sidstnævnte, fordi det er en flersproget terminologiordbog.

Edb-teknikkens anvendelse i ordbogssammenhæng. Man er ved at overføre seddelsamlingen til en databank, li-

gesom man har forberedelser i gang med hensyn til at etablere fremtidige terminaler på universitetsinstitutter og universitetsbiblioteker, og der er etableret et vist samarbejde med Institutt for maskinel databehandling i Bergen.

En sådan database skal være åben og tilgængelig for forskere, men forventes ikke at kunne anvendes direkte som grundlag for publikation. En fremtidig kombination af trykte (lidt mindre omfattende) ordbøger og en database eller seddelsamling ansås af repræsentanterne for instituttet som en ideel løsning på ordbøgernes fremtidige, herunder økonomiske problemer.

Det var dog et endnu ikke helt afklaret spørgsmål, om ikke en database i fremtiden ville kunne udnyttes direkte som grundlag for publikation. Oplysninger om produktionen af Norsk Landbrugsordbog, som er fremkommet i "Humanistiske Data" udgivet af NAVF's edb-center, nr. 1-2, 1979, synes at pege i denne retning. Samtidig med ordbogens udgivelse skabtes en tro kopi af materialet i en databank, som således er et produkt af arbejdet med at tilrettelægge ordbogen til trykning. Hele materialet blev indskrevet i maskinlæsbar form. På dette grundlag blev der produceret magnetbånd (drivetape) med data klare til kørsel i en fotosætter. Man har lagt vægt på, at materialet ville få større brugsværdi, dersom det ved siden af den trykte form forelå i maskinlæsbar form. Hertil kommer, at databehandlingen bidrog til at reducere omkostningerne, idet datamaskinen overtog en del arbejdskrævende operationer i det afsluttende redigeringsarbejde i tilrettelægningsen for trykning.

Således kunne indskrivningen af data fungere som renskrivning af manuskriptet. Derved behøvede materialet kun at skrives en gang. Når data var indlæst i maskinen og korrekturarbejdet udført, var færdiggørelsen en helt automatiseret proces frem til den færdige sats. Ved traditionel trykning måtte man først have renskrevet manuskriptet, og derefter måtte trykkeriet have skrevet det hele om igen for at fremstil-

1e sats. På denne måde ville man også have haft to omgange med korrekturarbejde. Hertil skal også lægges, at datamaskinen kunne anvendes til at ordne opslagene i alfabetisk rækkefølge, idet materialet oprindeligt var ordnet efter fagområdet og alfabetiseret inden for hvert fag. En manuel sortering af ca. 25.000 opslag ville være tidkrævende. Maskinen gjorde dette arbejde på et par timer. Registrerne udførtes meget enkelt af maskinen, og kun få operationer krævede redaktionel kontrol. Det betragtes som en gevinst ved edb-behandlingen, at man kunne trykke registrerne samtidig med selve ordbogen.

Den maskinlæsbare version af ordbogen giver flere muligheder for udnyttelse. Dels kan man sigte mod en viderebearbejdelse af ordbogen med henblik på fremtidige udvidelser og udgaver, dels vil man let kunne trække dele af materialet ud til særskilt publicering.

Man har i øvrigt truffet aftale med EF-kommissionens oversættelsesafdeling om fremtidig dataudveksling. Materialet forventes yderligere at kunne indgå i og udgøre en vigtig del af en mere generel norsk termbank.

For den sprogvidenskabelige forskning vil databanken betyde, at materialet bliver meget lettere tilgængeligt. Informationssøgning efter andre kriterier end den alfabetiske vil være mulig, ligeledes vil kvantitative analyser let kunne foretages.

2.2. Sverige

Det følgende gengiver en promemoria, der venligst er udarbejdet af det svenske forskningssekretariat.

DOVA-organisationen

Myndigheten Dialekt- och ortnamnsarkiven samt Svenskt visarkiv (DOVA) bildades den 1 juli 1970. I myndigheten ingår för närvarande följande arkiv:

Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala (ULMA), Ortnamnsarkivet i Uppsala (OAU), Dialekt- och ortnamnsar-

kivet i Lund (DAL), Dialekt- och ortnamnsarkivet i Göteborg (DAG), Dialekt- och ortnamnsarkivet i Umeå (DAUM), Svenskt visarkiv (SVA).

Myndigheten leds efter den 1 juli 1977 av statens arkivstyrelse (STARK). Hos myndigheten finns en nämnd som handlägger vissa för arkiven gemensamma ärenden (DOVA-nämnden).

Före omorganisationen 1970 var de enskilda arkiven särskilda enheter som lydde direkt under utbildningsdepartementet. Det bör således anmärkas att i Sverige denna verksamhet inte varit knuten till universitetsinstitutioner, även om ett par arkiv (DAL och DAUM) har kunnat inrymmas i ett universitets lokaler.

DOVA-arkiven har till uppgift - enligt sin av regeringen fastställda instruktion - att insamla, bevara, bearbeta och utge material om dialekter, ortnamn och folkminnen samt om visor och folkmusik.

Vid samtliga arkiv bedrivs således insamling och arkivmässig bearbetning av primärmaterial samt vetenskaplig bearbetning och publicering av insamlat material. Därjämte har arkiven servicefunktioner av olika slag gentemot myndigheter (exempelvis vad gäller namnreglering) och enskilda (såsom forskare).

Följande ordböcker utges för närvarande av DOVA-arkiven:

Ordbok över folkmålen i övre Dalarna (ULMA), Ordbok över Laumålet på Gotland (ULMA), Ordbok över folkmålen i Västra Göinge härad (DAL), Blekingssk ordbok (DAL). Härutöver pågår arbete med framställning av ett antal arkivaliska ordböcker bl.a. bohuslänsk ordbok (DAG) och estlandssvensk ordbok (ULMA).

De enskilda arkiven kan endast till en mindre del bekosta tryckningen av sina ordböcker varför humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet lämnar bidrag till tryckningen. Statens arkivstyrelse har emellertid vid flera tillfällen hos statsmakterna anhållit att arkiven måtte få egne publiceringsanslag eftersom uppgiften att publicera finns inskriven i arkivens instruktion. Forskningsrådet menar också, att

det är riktigt att rådet avlastas kostnaderna för sådanna "instruktionsinskrivna" tryckningar.

DOVA-arkiven har en sammanlagd personal på 48 personer varav 33 är vetenskapliga medarbetare. Ca en tredjedel av DOVA:s personal är sysselsatt med dialektologiskt arbete, i vilket ingår bl.a. att utge lokala och regionala ordböcker.

Ordbok över Sveriges dialekter

På initiativ av Kungl Gustav Adolfs Akademien inleddes år 1954 arbetet på att skapa en rikstäckande ordbok över Sveriges dialekter. Dåvarande humanistiska forskningsrådet och efter den 1 juli 1977 humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet har finansieret detta ordboksarbete.

Den fortsatta finansieringen av ordboken har på sistone varit föremål för diskussion. Också her har Forskningsrådet uttryckt önskemål om att detta stora projekt avlastas rådets budget och förs över till annan myndighet eller särskild budget.

Svenska akademiens ordbok (SAOB)

SAOB började utges på 1890-talet och beräknas inte vara färdig före år 2000. Den finansieras med inkomster av Post- och Inrikes Tidningar, en statlig publikation i vilka all statlig annonsering måste ske (exempelvis utannonserande av statliga tjänster). 18 personer av olika kategorier är verksamma vid SAOB:s redaktion.

Kapitel IV: ORDBØGERNES FREMTID

1. Igangværende ordbøger

I kapitel III Ordbøgernes aktuelle situation er der allerede i et vist omfang redegjort for ordbogsredaktionernes egne forestillinger om, hvad man måtte finde hensigtsmæssigt eller ønskværdigt vedrørende ordbøgernes tidsrammer, omfang, bemanning og økonomi. I nærværende kapitel skal disse forhold mere eksplicit fremdrages og beskrives som grundlag for udvalgets konklusion.

1.1. Tidsrammer

1.1.1. Danske ordbøger

Som anført ovenfor ventes nogle ordbøger at kunne afsluttes i løbet af en kortere årrække (2-4 år). Nogle ordbøger giver ingen oplysninger om færdiggørelsetidspunktet. Kun 4 af de her som større ordbogsprojekter betegnede giver oplysninger om tidsrammer, som går ud over 2-4 år: ODS-supplement forventer at blive færdig efter 30-40 årsværk, Gammeldansk ordbog i 1992, Ømålsordbogen i 2013 og Jysk ordbog i år 2017 eller 2025. Man stiller i udsigt, at færdiggørelsen vil kunne fremskyndes med nogle år, hvis staben af faste redaktører udvides. Udarbejdelsen vil følgelig, hvis arbejderne skal fortsættes ad de lagte spor, i årtier endnu kræve især offentlig støtte; hertil kommer fremstillingsudgifter i et meget betydeligt omfang. Der er ikke i denne forbindelse taget hensyn til eventuelle nye ordbøger.

1.1.2. Fremmedsprogsordbøger

I modsætning til de danske ordbøger ventes ingen af de planlagte eller igangværende fremmedsprogsordbøgers udarbejdelse at skulle vedvare ud over det 20. århundredes slutning. Nogle ordbøger skulle efter det oplyste kunne afsluttes i de nærmeste år, andre har ikke kunnet oplyse noget om forventet afslutningstidspunkt eller har i hvert fald ikke kunnet fastsætte et bestemt kalenderår som afslutningstermin. Kun 2 af de som større ordbogsprojekter betegnede ordbøger har set sig i stand til at anslå en afslutningstermin: Norrøn-ordbogen ca. 1996 og Påli-ordbogen i 1986-88.

1.2. Omfang

1.2.1. Danske Ordbøger

Ikke alle ordbøger har set sig i stand til at meddele oplysninger om omfanget. Hovedparten af de mindre ordbogsprojekter synes at operere med et omfang på 1 trykt bind af varierende størrelse. De mest omfattende ordbøger er: Jysk ordbog, som oprindeligt kalkulerede med 12 bind à ca. 1.580 spalter à 2.100 typeenheder, søger nu omfanget reduceret, Ømålsordbogen 8 bind à 36 ark eller 4.622 sider, Gammeldansk 9 bind à 1.400 spalter à 65 linier à 41 enheder, ODS-supplement 6-7 bind à 1.400 spalter à 65 linier à 41 enheder og Holbergordbogen 5 bind à 1.500 spalter (1 spalte rummer ca. 10% mere end en tilsvarende spalte i ODS).

1.2.2. Fremmedsprogsordbøger

Halvdelen af fremmedsprogsordbøgerne kalkulerer med et omfang på 1 bind af varierende størrelse. 3 synes at være planlagt som 2-bindes værker, selv om det ikke er oplyst i spørgeskemabesvarelsen, størst bliver Påli-ordbogen, jf. side 72, der er planlagt til 2 bind, men 8 bind, hvis også konsonantdelen medtages. Norrøn-ordbogen vil komme til at omfatte 8 bind à 900 tospaltede sider i format som Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder. Oqaatsivut skal efter planen omfatte 8-10 bind à 250 sider.

1.3. Bemanding

1.3.1. Danske Ordbøger

Ikke alle har udtalt sig om bemandingens hensigtsmæssighed. Det er ikke muligt at sige, om de ordbøger, der således har undladt at udtale sig om den hensigtsmæssige fremtidige bemanding, mener, at den oplyste, nuværende bemanding fortsat vil være hensigtsmæssig. Ønskerne er følgende:

Jysk ordbog: 5-6 heltidsansatte videnskabelige og 2 heltidsansatte kontoruddannede medarbejdere, af deltidsansatte nævnes: videnskabelige medhjælp svarende til 1.200 timer om året, studentermedhjælp å 1.200 timer om året og kontormedhjælp å 500 timer om året.

Ømålsordbogen: 6,5 videnskabelig medarbejdere og 1,5 kontoruddannet medhjælp.

Gammeldansk ordbog: 4 heltidsansatte videnskabelige medarbejdere og af deltidsansatte: i videnskabelig medarbejder, 1,5 studentermedhjælp, 1 deltidsansat kontor-medarbejder.

ODS-supplement: 3 heltidsansatte videnskabelige og 1 kontoruddannet, af deltidsansatte: 2 studenter.

Herudover har kun Retskrivningsordbogen givet udtryk for, at en stab på 2 heltidsansatte videnskabelige medarbejdere ville være hensigtsmæssig. De øvrige har ikke udtalt sig om spørgsmålet.

r

Der er således fremsat ønsker om en samlet bemanning på de eksisterende større ordbogsredaktioner på ca. 20 heltidsansatte videnskabelige medarbejdere. Hertil kommer et anslået tal på ca. 6.000 timer for deltidsansatte videnskabelige medarbejdere eller ca. 3 heltidsansatte. Der ønskes en bemanning med kontorpersonele og/eller studentermedhjælp på 4 heltidsansatte og et anslået timetal på ca. 8.495 timer eller ca. 4 heltidsansatte og 0,5 deltidsansat. Det er ikke muligt at se, hvilken arbejdsindsats flere, blot som deltidsansatte betegnede, forventes at udføre.

1.3.2. Fremmedsprogsordbøger

Kun 4 ud af 12 besvarelser rummer oplysninger om, hvad man vil regne for en hensigtsmæssig bemanning. Kun 6 har overhovedet besvaret spørgsmålet om arbejdsstyrkens størrelse;. Det er heller ikke her muligt at sige med sikkerhed, om de ordbøger, som har undladt at udtale sig om den hensigtsmæssige fremtidige bemanning,

mener, at den nuværende skulle være fyldestgørende. Følgende angives som hensigtsmæssigt:

DT0: heltidsansatte: 3 oversættere og 2 redaktører; deltidsansatte: 4 videnskabelige konsulenter, studentermedhjælp i ca. 2.000 timer pr. år og kontormedhjælp i ca. 500 timer pr. år.

Dansk-engelsk ordbog: 3 videnskabelige medarbejdere, 4 studenter og 1 kontormedhjælp.

Frekvensordbog over det grønlandske sprog: heltidsansatte: 2 videnskabelige medarbejdere, deltidsansatte: 6 videnskabelige og 1 kontoruddannet medarbejder(e).

Norrøn-ordbogen: heltidsansatte: 4 videnskabelige medarbejdere og 1 kontormedhjælp, deltidsansatte: 2 studenter.

Der er således fremsat ønsker om i alt 19 heltidsansatte videnskabelige medarbejdere og 13 deltidsansatte videnskabelige medarbejdere. Vedrørende kontor- eller studentermedhjælp er fremsat ønsker om 1 heltids og 8 deltids samt deltidsmedhjælp for i alt 2.500 timer.

Ligesom med hensyn til danske ordbøger er det ikke muligt ud af oplysningerne om deltidsansatte med sikkerhed at sige, hvilket nærmere omfang deltidsansættelsen forventes at få. Ingen af ordbøgerne forventes at løbe længere end til udgangen af dette århundrede (fra 3-20 år).

1.4. Økonomi

1.4.1. Danske ordbøger

Jysk ordbog: med en produktionstid på 44 år ^{maksimalt} kalkuleres med lønudgifter på 40.233.600 kr., generalomkostninger på 528.000 kr. og trykkeudgifter på 9.000.000 kr.

øraålsordbogen: med en produktionstid på 33 år kalkuleres med 17.265.600 kr. til aflønning og 2.300.000 kr. til trykning. Man har ikke opstillet beregninger over generalomkostninger.

Gammeldansk ordbog: med en produktionstid på 12 år vil lønudgifter beløbe sig til ca. 2.693.200 kr. Man har ikke opstillet beregninger over generalomkostninger og trykning. Trykningen vil muligvis kunne anslås til omkring 6 mio. kr.

ODS-supplement: med en anslået produktionstid på ca. 20 år og en anslået lønudgift pr. år på ca. 202.200 kr. vil lønudgifterne i alt udgøre ca. 4 mio. kr. Der er ikke meddelt oplysninger om generaludgifter eller trykkeudgifter. Disse sidste kan muligvis anslås til 4-5 mio. kr.

Med forsigtighed kan de samlede anslåede udgifter (lavt sat) til færdiggørelse af de større danske ordbogsværker (i 1978-kr.) forventes at blive omkring 66 mio. kr. og de samlede trykkeudgifter ca. 26 mio. kr., eller ca. 92,7 mio. kr., som, hvis planerne følges, skal bevilges i årene 1980-2025). Såfremt Jysk ordbogs ændrede planer fastholdes, bliver lønudgifterne en del reduceret, men beløbets størrelse kan ikke fastslås, hvorimod de samlede trykkeudgifter vil blive reduceret til ca. 16 mio. kr.

1.4.2. Fremmedsprogsordbøger

Halvdelen af fremmedsprogsordbøgerne har ikke set sig i stand til at oplyse noget om ordbøgernes forventede fremtidige økonomi. De øvrige oplyser følgende:

Dansk-engelsk ordbog, som venter at afslutte det igangværende delprojekt i 1980-81, kalkulerer med et fremtidigt forbrug til færdiggørelse til løn: 555.000 kr. og et anslået beløb til trykkeudgifter på ca. 7,2 mio. kr. (12.000 ekspl.). Generalomkostninger er ikke oplyst. DTO: med en produktionstid på 6 år kalkuleres med lønudgifter på i alt 2.792.238 kr. til generalomkostninger med 123.500 kr., mens udgifter til trykning ikke er oplyst.

Arabisk-engelsk ordbog over moderne Kairo-dialekt **har**

henlagt det endelige excerperings- og redaktionsarbejde på ubestemt tid. Til færdiggørelse af projektet kalkuleres med lønudgifter på 540.000 kr., til trykkeudgifter kalkuleres med 145.000 kr. (i 1978-kr.).

Oqaatsivut: med en produktionstid på 6 år kalkuleres med 3.850.000 kr. til lønudgifter m.v. og 2.500.000 kr. til trykning.

Påli-ordbogen har ikke givet udtrykkelige oplysninger om forventede fremtidige omkostninger. Hvis man på grundlag af budgetrammen opstiller et overslag over fremtidige udgifter, kan følgende formentlig antages: Med en produktionstid på ca. 8 år (af vokalafsnittet) vil lønudgifter m.v. udgøre i alt 1.516.000 kr., mens der vil medgå ca. 320.000 kr. til trykning.

Norrøn-ordbogen har ikke set sig i stand til at meddele et overslag over fremtidige udgifter. På grundlag af Rigsrevisionens opstilling kan følgende overslag over fremtidige udgifter opstilles: Med en produktionstid på 20 år vil lønudgifter m.v. udgøre ca. 10.000.000 kr. (i 1976/77 kr.). Hertil kommer trykkeudgifter, som ikke kan uddrages af opstillingen.

Det er her som overalt i materialet vanskeligt at drage sikre slutninger med hensyn til de fremtidige udgifter. Flere ordbøger har ikke oplyst noget om trykkeudgifter, nogle ikke noget specifikt om generalomkostninger. Men med forsigtighed kan man i hvert fald sige, at lønudgifter og driftsomkostninger for en periode på mellem 3 og 20 år i alt vil udgøre 18-19 mio. kr. (i 1978-kr.). Som tidligere nævnt kan man med forsigtighed anslå de samlede trykkeudgifter til (lavt sat i 1978-kr.) 15 mio. kr.

Som allerede flere gange omtalt må disse beløb imidlertid tages med forbehold og kan kun tages som en vejledning om, hvad et udsnit af de heromhandlede ordbogsprojekter selv forestiller sig med hensyn til deres projekters færdiggørelse på en for ordbøgerne ønskværdig må-

de. Men tendensen er ret entydig. For de store, mange-årige projekter må en gennemførelse efter de hidtidige principper og en afslutning i traditionel form med store, trykte bind forventes at medføre stærkt stigende udgifter. De her anslåede beløb i priser fra 1976-78 når for begge kategorier af ordbøger (danske og fremmedsprogsordbøger) tilsammen op på over ca. 125 mio. kr. fordelt over en årrække på omkring 45 år, hvoraf trykkeudgifter må forventes at blive på omkring 40 mio. kr. Det bør således fremhæves, at trykkeudgifterne stedse vil udgøre den mindre del af de samlede udgifter. Vurderet mere alment vil de udgøre driftsudgifterne for et enkelt år for 2 gymnasieskoler.

Der kan ikke herske tvivl om, at man befinder sig i en udgiftsramme, hvor det, hvis ikke man skal skride til egentlige standsninger, er tvingende nødvendigt at overveje alternative løsninger til dækning og besparelse af lønudgifter og nedbringelse af trykkeudgifter.

2. Planlagte eller ønskværdige ordbøger

2.1. Planlagte ordbøger

2.1.1. Danske ordbøger

Ømålsordbogen planlægger en bornholmsk ordbog.

Dansk Sprognævn har planer om ved hjælp af edb-teknik at udarbejde en retrogradordbog (eller baglænsordbog), dvs. en ordbog, der er ordnet alfabetisk og bagfra (mod læseretningen), hvorved det bliver muligt at slå op på ordenes endelser. Ordbogen skal bygge på Retskrivningsordbogen og skal i modsætning til den allerede eksisterende også medtage bøjningsformer. En sådan ordbog vil være af stor betydning ikke blot for det løbende arbejde med retskrivningens fastlæggelse, men også for en lang række sprogvidenskabelige undersøgelser.

Gammeldansk ordbog har planer om, når ordbogen er afsluttet, at færdiggøre den påbegyndte Ældre nydansk ordbog (1516-1700).

ODS-supplement har gjort visse forberedelser til en Efterledsregistrant til ODS. En efterledsregistrant

\

ordner sammensatte eller afledte ord alfabetisk, ikke efter første bogstav, men efter sidste led. Man får herved fuld indsigt i ordenes anvendelsesmuligheder: hvilke ord findes med -mand, -kvinde? hvad betyder -tøj i festtøj, syltetøj, utøj? led, der ikke er selvstændige ord: -armet, -sædig? og ligeså med afledningsender som -agtig, -hed.

Sprog- og Litteraturselskabet arbejder med mulighederne for en mangfoldiggørelse af Mathias Moths danske ordbog og leksikon, der foreligger i flere håndskrevne versioner. Selskabet har i 1940'erne foranstaltet en afskrift af hovedredaktionen plus varianter. Trykning måtte opgives i 1950'erne. Det er i 70'erne forsøgt at få dette værk, som især efter henlæggelsen af Ældre nydansk ordbog er af stor værdi, fremstillet på kontorkopierings- eller mikrofichebasis, men forsøgene måtte opgives, da der ikke kunne tilføres gratis arbejdskraft. Omfanget af det moderne manuskript er ca. 18.000 foliosider.

2.1.2. Fremmedsprogsordbøger

Redaktionen af Russisk-dansk ordbog planlægger en dansk-russisk ordbog.

Redaktøren for arabisk-engelsk ordbog over moderne Kairo-dialekt oplyser om følgende planlagte ordbøger: tuaregisk-fransk ordbog, tuaregisk-fransk glossar, tashelhit-fransk ordbog og arabisk-dansk glossar.

Fra Kinesisk-dansk grundordbog foreligger oplysning om en større planlagt kinesisk-dansk ordbog.

Fra Frekvensordbog over det grønlandske sprog foreligger oplysning om en planlagt revision af grønlandsk tillægsordliste.

Italiensk-dansk ordbog oplyser, at den påtænkes efterfulgt af en dansk-italiensk ordbog.

Der er endvidere indkommet oplysninger om en planlagt dansk-ungarsk/ungarsk-dansk ordbog.

2.2. Foreslåede ordbøger

Fra ordbøgernes redaktioner er indkommet oplysninger om følgende ønskværdige ordbøger:

Projektet "Niels Hemmingsens danske skrifter med kommentarer og glossar" gav udtryk for ønsket om en oldislandsk håndordbog og en gammeldansk håndordbog.

Fra DTO er fremkommet ønske om en dansk-dansk ordbog for moderne dansk i et omfang af ca. 250.000 stikord.

Dansk-engelsk ordbog har givet udtryk for, at der eksisterer et udtalt behov for en engelsk synonym- og fraseologiordbog til brug for et dansk publikum. Man forestiller sig, at projektet kunne koordineres med det ved University College i London planlagte fraseologiordbogsprojekt.

Russisk-dansk ordbog finder behov for en fagsproglig dansk-russisk og russisk-dansk ordbog samt en stor egentlig filologisk russisk-dansk og dansk-russisk ordbog.

Frekvensordbog over det grønlandske sprog giver udtryk for at der eksisterer et behov for en stor grønlandsk ordbog samt for en dansk-finsk og finsk-dansk ordbog.

Inden for Ordbogskommissionen er påpeget behovet for følgende ordbøger:

Større dansk etymologisk ordbog

Ordbog over nutidsdansk

Frisisk-dansk ordbog

Plattysk-dansk ordbog

En stor russisk-dansk ordbog

Spansk-dansk ordbog

Grønlandsk ordbog

Større dansk fremmedordbog

Historisk fremmedordbog

Nygræsk-dansk og dansk-nygræsk ordbog

Disse to gruppers ønsker bør sammenholdes med de ønsker, som er fremsat i forbindelse med brugerundersøgelserne, jf. ovenfor side 14 f og 17 ff.

Bortset fra større fremmedordbøger, en stor grønlandsk og en stor russisk-dansk ordbog samt en ordbog over nutidsdansk, synes der ikke at være udpræget sammenfald mellem de af de 3 grupper fremsatte ønsker.

Kapitel V: ORDBØGERNES PROBLEMER

De større ordbøgers mest brændende problemer kan siges at samle sig om 3 punkter: produktionstid, arbejdskraft og økonomi. Der skal i det følgende søges redegjort nærmere for disse problemer på grundlag af den foretagne analyse i kapitlerne III og IV.

Arbejdskraftproblemet skal endvidere belyses ud fra spørgeskemabesvareelserne vedrørende det aktuelle ordbogspersonales aldersfordeling. Her vil også blive inddraget udvalgets overvejelser vedrørende rekruttering, ansættelsesformer og videnskabelig meritering. I forbindelse med redegørelsen for de økonomiske problemer skal nærmere behandles de forslag til en ændret styring af ordbogsområdet i dansk forskningspolitik, som har været drøftet i ordbogsudvalget, og de forslag til alternative mangfoldiggørelsesformer, som indkom i forbindelse med besvarelsen af spørgeskemaerne.

1. Tidsfaktor eller produktionstid

Tidsfaktoren har relation til såvel de stipulerede tidsrammer som omfang og bemanning. Der er en triviel indre sammenhæng imellem de to sidste forhold og tidsrammen. Jo større fuldstændighed i oplysninger der tilsigtes med en begrænset bemanning, jo længere produktionstid vil et ordbogsprojekt alt andet lige få. På grund af medarbejdernes særlige indsigt vil der naturligvis altid være en risiko for en omfangsforøgelse, der måske ligger uden for de fleste brugeres behov. Jo større publikationer man stiler imod - 6-10-12 eller flere omfattende bind i bogtryk med forskellig sats - jo mere kræves der af redaktionsarbejde. Produktionstiden vil kunne nedbringes ved en reduktion af omfanget af de pågældende ordbøger med hensyn til antal opslagsord, de enkelte artiklers længde og antallet af bind; dette må dog fastlægges allerede i planlægningsfasen.

En mulig udvej er også at udvide antallet af med-

arbejdere ved ordbogsprojekternes færdiggørelse. Denne mulighed vil givet støde på vanskeligheder, hvis den kun tænkes realiseret i form af nyansættelser. En mulig udvidelse af bestræbelserne for bedre vilkår for forskerrekruttering således at en del af disse rekrutteringsstillinger også kan knyttes til videnskabelige institutioner uden for undervisningssektoren, vil dog bedre forholdene. Hvis man derimod forestiller sig en omrokering af eksisterende arbejdskraft mellem beslægtede ordbøger, således at arbejdet ved de enkelte ordbøger intensiveres successivt, vil man næppe kunne afvise denne mulighed for at nedbringe det enkelte ordbogsprojekts produktionstid.

I forbindelse med problemet om tidsfaktorens betydning står også problemet om ordbøgernes fremtidige økonomi. De oplysninger, som er indhentet herom, vedrører næsten alle udgifter beregnet efter 1978-kr. De siger derfor kun noget om de forventede priser, således som de så ud i 1978. Intet tyder dog på, at de vil udvikle sig væsentligt anderledes end den øvrige løn- og prisudvikling.

2. Arbejdskraft

Ud over det allerede berørte problem om muligheden for at få udvidet staben af medarbejdere ved det enkelte ordbogsprojekt, som dels kan tænkes løst ved nyansættelser, dels ved omrokering imellem de faktisk ansatte ved de enkelte ordbogsprojekter, må også nævnes problemet om den faktiske aldersfordeling ved de eksisterende ordbogsredaktioner, spørgsmålet om afgang og tilgang, om ansættelsesformer, om fuldtids/deltidsansættelse, om fast. ansættelse, åremålsansættelse, tilknytning til universitetsinstitutter og almindelig forskning og undervisning. I sammenhæng med det sidste står spørgsmålet om, og eventuelt i hvilket omfang, leksikografisk arbejde er eller kan tænkes at blive meriterende til andre videnskabelige stillinger end de leksikografiske.

Omregnet til procent havde de større danske ordbøger i 1978 følgende aldersfordeling:

25 - 30 år:	1	videnskabelig medarbejder	=	6%
31 - 40 -:	6	-	-	= 34%
41 - 50 -:	5	-	-	= 28%
51 - 60 -:	2,5	-	-	14%
61 - 70 -:	2,2	-	-	12%
over 70 -:	<u>1</u>	-	-	= <u>6%</u>
I alt	17,7		i alt	100%

Selv de små tal viser, at 60% af medarbejderne er over 40 år. Ordbogsarbejde synes således at være en virksomhed, som fastholder sine udøvere i en lang år-række, og modsat ikke har megen nyttilgang.

Med hensyn til fremmedsprogsordbøgerne har kun 3 meddelt oplysning om medarbejdernes aldersfordeling, nemlig Dansk-engelsk ordbog, Kinesisk-dansk ordbog og Frekvensordbog over det grønlandske sprog. De oplyser alle 3, at de videnskabelige medarbejdere er imellem 31 og 40 år. Heller ikke disse ordbogsprojekter kan forvente særskilt tilgang; men de beskæftiger i modsætning til de danske projekter, som enten er knyttet til en selvstændig virksomhed (Det danske Sprog- og Litteraturselskab: Gammeldansk ordbog, ODS-Suppl., Holberg-ordbogen) eller et universitetsinstitut (Jysk ordbog, Ømålsordbogen), ikke så mange ældre videnskabelige medarbejdere. Instituttet, hvor Ømålsordbogen udarbejdes, har i øvrigt en fortid som selvstændig institution.

Der synes, i hvert fald for de større danske ordbøgers vedkommende, at være tale om en overvægt af heltidsansatte videnskabelige medarbejdere, selv om en del er deltidsbeskæftigede. Åremålsansatte synes ikke almindelig og anses ej heller af ordbøgerne som ønskværdig. Der kan dog anføres flere betragtninger til fordel for åremålsansættelse, især hvis den anvendes over for folk, der i øvrigt er ansat i faste stillinger. Det vil muligvis kunne styrke produktionstakten.

Langvarige ordbogsprojekter rummer flere risici. De vil kunne blive udformet efter vekslende redaktionsprincipper og af vekslende personale, såfremt produktionstiden omfatter en periode på 70-100 år eller mere. Medarbejdere, der ikke har mulighed for at se slutresultatet, føler sig måske mindre stimuleret i arbejdet og kan tilmed føle sig fastlåst, fordi deres leksikografiske uddannelse ikke umiddelbart kvalificerer til andet videnskabeligt arbejde på universiteter og højere læreanstalter. Dette bør også ses i sammenhæng med den nuværende mangel på mobilitet inden for forskningsverdenen.

Det forekommer på denne baggrund ønskværdigt, at universitetsfolk ikke blot får mulighed for at deltage i ordbogsarbejde, som led i deres forskning, men også at ordbogsredaktionerne på denne måde kan få bistand til en hastigere produktionstakt. Man kunne forestille sig, at der gaves mulighed for 6-årige stipendier, som kunne søges af universitetsfolk, som derefter fik mulighed for at komme tilbage til anden forskning og undervisning. Det ville også være særdeles nyttigt, om i hvert fald leksikografer fik mulighed for at være i en periode på 3-6 år i et universitetsmiljø for at kvalificere sig bredere.

En større fleksibilitet mellem leksikografers midlertidige ansættelse på universitetet, ville kunne støtte den enkelte i konkurrencen om stillinger.

En støtte i retning af at gøre leksikografer mere mobile ville muligvis også være at indføre en bestemmelse om, at de, ligesom det gælder for statens andre forskningsinstitutioner, fik tildelt en 27%'s forskningsforpligtelse som et ansættelsesvilkår.

3. Ordbøgernes økonomi

I forbindelse med en drøftelse af ordbøgernes økonomi står spørgsmål om oprettelse af et leksikografisk institut eller nedsættelse af et overordnet styringsorgan for ordbogsområdet samt muligheden for alternative mangfoldiggørelsesformer.

Der er ovenfor nærmere redegjort for, at ordbøgerne med en uændret eller udvidet stab alle er startet med den underforståede og dengang selvfølgelige forudsætning, at den relative lange produktionstid skal munde ud i en konventionel og dyr publikation af de igangværende eller planlagte arbejder. Både arbejds løn og trykkeudgifter vil løbe op i millionbeløb, som det vil være vanskeligt at skaffe fra private eller offentlige fonds eller fra statsmidler i øvrigt. Overvejelser om et rimeligt omkostningsniveau indgår som led i udvalgets kommissorium.

3.1. Samarbejde - leksikografisk institut

I forbindelse med udvalgets drøftelser om ordbøgernes økonomiske problemer er det spørgsmål blevet rejst, om det vil være hensigtsmæssigt og økonomisk fordelagtigt på længere sigt at oprette et leksikografisk institut (jfr. ovenfor s.87ff om det norske institut). Blandt fordelene ved et sådant institut vil være fælles faciliteter (apparatur, bibliotek, skrivestue), en mere rationel udnyttelse af disse samt skabelsen af et forskermiljø.

Man kunne tænke sig et leksikografisk institut efter det norske mønster. Eventuelt med en eller flere afdelinger i andre byer. Et sådant fælles institut ville kunne få betydning som fælles uddannelsessted i ordbogsteknik, f.eks. derved, at alle leksikografer for fremtiden skulle indlede deres karriere med en 1- eller 2-årig uddannelse i væsentlige ordbogstekniske færdigheder såsom korrekt citering og seddelskrivning samt eventuelt programmering og edb-registrering m.v. Man forestiller sig ikke, at et leksikografisk institut ville få betydning for bredere kredse, idet Dansk Sprognævn opfylder det almindelige behov for sproglig vejledning. Et leksikografisk institut vil derfor især få betydning for forskere, medmindre Dansk Sprognævn overførtes til instituttet, uanset at dette også har andre opgaver end leksikografiske.

I forbindelse med spørgeskemaundersøgelsen har enkelte ordbøger udtalt sig om et allerede eksisterende samarbejde eller om etablering af et ønskværdigt sam-

arbejde med andre ordbøger. Således har DTO oplyst, at man med hensyn til indsamling har samarbejde med ordbogsafdelingen på Engelsk institut og Institut for nordisk filologi, Københavns Universitet, samt Dansk Sprognævn, og at man søger at etablere samarbejde om fagord med Terminologiaafdelingen på Handelshøjskolen i København. Dansk-engelsk ordbog ved Engelsk institut bekræfter samarbejdet med DTO og tilføjer, at det for det danske materiales vedkommende ville være ønskeligt med et samarbejde med den dansk-franske ordbog samt med ODS og Dansk Sprognævn. Russisk-dansk ordbog efterlyser etablering snarest muligt af et alment tilgængeligt tekstkorpus for dansk samt et organ eller forum for udveksling af erfaringer om løsning af specielle problemer.

Jysk ordbog oplyser, at man allerede har etableret et vist fællesskab med Gammeldansk ordbog, hvis leder har fri adgang til JO-samlingerne og benytter biblioteket ved Institut for jysk sprog- og kulturforskning, ligesom redaktørerne ved JO har mulighed for at kontrollere ældre ordstof i Gammeldansk ordbogs samlinger. Herudover har man indtil videre ingen ønsker om samkøring. Retskrivningsordbogen og Nye ord i dansk 1955-75 oplyser, at man har direkte adgang til ODS' samlinger (supplement og udskudte sedler samt register over sidsteled i sammensætninger). Man ville finde lokalefællesskab med ODS meget fordelagtigt for Dansk Sprognævn.

Om Gammeldansk Ordbogs, ODS-supplements og Holbergordbogens forhold oplyses i bilag 3. ODS-supplement og Dansk Sprognævn har for nogle år siden på sidstnævntes foranledning drøftet mulighederne for at få nabolo-kaler, men økonomien tillod det ikke. Om organisatorisk fusion af de to helt forskelligt placerede institutioner var der ikke tale, hvorimod de har et godt og nært samarbejde til gavn for begge parter.

Fra Gyldendals danske ordbog er der udtrykt ønske om samarbejde med DTO, med Dansk-engelsk ordbog, Udtaleordbogen, ODS-suppl., Retskrivningsordbogen og især om udveksling af materiale, specielt "nye ord" og konstruktioner.

Udgiverne af Niels Hemmingsens danske skrifter med kommentar og glossar har udtrykt ønske om samarbejde på programmelområdet med andre ordbøger, især med hensyn til data i maskinlæsbar form.

Der synes således at eksistere et ikke helt ringe behov for samarbejde og samkøring inden for ordbogsområdet, ligesom det kan konstateres, at visse ordbøger allerede har institueret et samarbejde til løsning af forskellige problemer. Udtalelserne går blandt andet i retning af, at et fremtidigt edb-samarbejde om ordbanker m.v. anses som ønskværdigt. Redaktøren af en fremmedsprogsordbog har i en henvendelse til udvalget fremdraget de vanskeligheder, han mødte som ordbogsredaktør og konkluderer: Vi savner herhjemme i meget høj grad et organ, som på bred basis kan rådgive mindre leksikografiske projekter og hjælpe dem over de værste hurdles. Ligeledes savner jeg et forum for diskussion af leksikografisk teori. Det er u hensigtsmæssigt, at ethvert nyt projekt må gøre sine egne dyrekøbte erfaringer, samt at en ordbogsforfatter som f.eks. undertegnede ud over det faglige leksikografiske arbejde selv må forestå den økonomiske, tekniske og typografiske planlægning.

En eventuel oprettelse af et leksikografisk institut vil - ud over de organisatoriske og økonomiske problemer - rejse en lang række andre spørgsmål. Blandt de problemer, som man må forudse et sådant institut ville kunne medføre, er spørgsmålet om ejendomsretten til allerede eksisterende seddelsamlinger, der må forudsættes overført til instituttet, herunder brugsretten dertil. De fleste ordbogsredaktioner synes dog at være liberale med hensyn til at give adgang til seddelsamlinger for kolleger på andre ordbøger eller udefra kommende forskere. Om man vil tage reservationer

ved en overførsel får stå åbent. Det er i øvrigt næppe ejendomsretten som sådan, der vil afstedkomme problemer, men snarere ophavsretten. Problemet er her om den enkelte leksikografiske medarbejder kan hævde ophavsretten til sine artikler, eller om ordbogsinstitutionen som arbejdsgiver kan siges at have overtaget ophavsretten.

Tilgængelighedsproblematikken som retligt problem skal ikke undervurderes, men må kunne løses f.eks. i lighed med tilgængelighedsreglerne for adgang til datasamlingerne i Dansk Data Arkiv.

Udvalget har drøftet, om et leksikografisk institut ligesom i Oslo skulle være knyttet til et universitet, eller om det skulle være et selvstændigt organ. Tilknytning til et universitet ville kunne medføre problemer af forskellig art f.eks. med hensyn til andel i bevillingerne. På den anden side ville det rumme fordele derved, at instituttets stab kunne deltage i den almindelige undervisning af unge filologer, studerende som forskere. Herved kunne også interesse for ordbogsarbejder stimuleres.

Modsat vil et selvstændigt leksikografisk institut, ligesom tilfældet er for flere ordbogsredaktioner i øjeblikket, rumme en risiko for, at leksikografernes mulighed for på et eller andet tidspunkt i deres karriere at glide ind i universitetsstillinger besværliggøres.

Det skal også fremhæves, at det norske institut samler sig om få og nært beslægtede opgaver. Et dansk institut, der skulle omfatte store fremmedsprogsordbøger samt historiske ordbøger, dialektordbøger og nutidsordbøger ville blive meget vanskeligt at administrere fagligt.

En anden mulighed for rationalisering og styring af ordbogsområdet er oprettelsen af et overordnet organ uden direkte tilknytning til ordbøgerne. Dette skulle tage stilling til, i hvilket omfang ordbogsarbejder bør have offentlig støtte, påse om ordbøgerne følger

en rimelig plan og opfylder deres forpligtelser. Et sådant organ - en permanent kommission, der tænkes som en selvstændig overordnet enhed - burde som medlemmer have forskere med filologisk indsigt og forskere med forskningsadministrativ erfaring. Risikoen ved et organ af denne art består i dets mulighed for direkte eller indirekte at bremse eller hindre private ordbogsinitiativer, mens fordelene modsat skulle være, at det kan styre bevillingerne, fremme ordbogsproduktionen i en rimelig rækkefølge og deltage i overvejelse om igangsættelse af nye ordbogsprojekter og gøre dette med større åbenhed end et leksikografisk institut. En væsentlig del af dets funktion ville således blive at uddele eller styre bevillinger og kontrollere disses effektive udnyttelse.

3.2. Trykning - tilgængeliggørelse

Spørgsmålet om trykkeudgifter eller mangfoldiggørelse af ordbøger udgør en ikke uvæsentlig del af ordbøgernes økonomiske problemer. Sammenhængende hermed står problemet om, hvordan man nu og i fremtiden i det hele bør definere begrebet en ordbog. Man må således rejse spørgsmålet, om en seddelsamling på den ene side og en ordbank på den anden side opfylder betingelserne for at kunne karakteriseres som en "ordbog". Problemets løsning har sammenhæng med muligheden for faktisk adgang til benyttelse af sådanne samlinger og med tilgængelighed i retlig forstand, herunder med ophavsretlige problemer, men også med forskerens eller brugers mulighed for at kunne tyde og udnytte oplysningerne. En uredigeret seddelsamling vil kun kunne udnyttes af få brugere, især filologer, mens en redigeret samling formentlig vil kunne udnyttes af forskere fra forskellige videnskabelige felter.

Det samme gælder en ordbank, som kan kontaktes via en edb-terminal. Sidstnævnte vil alt andet lige være lettere tilgængelig, hvis der skaffes mulighed for opstilling af terminaler på forskningsinstitutioner (arkiver, biblioteker, universitetsinstitutter). En seddelsamling vil normalt kun kunne

udnytted, der hvor samlingen befinder sig, medmindre den overføres til mikrofiches eller til en edb-bank. Man må nok konkludere, at begrebet ordbog efterhånden ændres i retning af også at omfatte ordbanker og andre samlinger med en rimelig tilgængelighedsgrad. Jo mere tilgængelig en ordsamling fremtræder i forhold til forskere i ind- og udland og i forhold til den almindelige offentlighed, jo mere opfylder samlingen betingelsen for at kunne karakteriseres som en "ordbog", selv om den ikke fremtræder i den traditionelle trykte bogform.

Der har i ordbogsudvalget været rejst tvivl om be-
rettigelsen af at opretholde den hidtidige publicerings-
praksis med store flerbindsordbøger, som rummer risiko
for fordyrende forsinkelser, fordi der til-
stræbes så righoldige og fuldstændige oplysninger som
muligt. Det har fra flere sider været fremhævet som
en ønskværdig løsning, at der tilstræbes publikation
af centrale ordbøger af et overkommeligt omfang, som
både kan bruges af forskere og af den brede befolk-
ning samtidig med, at seddelsamlinger eller ordbanker
gøres almindeligt tilgængelige for forskere med et be-
hov for mere detaljerede oplysninger. Ved centrale ord-
bogsværker tænkes især på de store nationale værker
som ODS, mens dialektordbøger (Jysk Ordbog og Ømåls-
ordbogen) opfattes som mere specielle.

Ved vurderingen af, om man skal foretrække f.eks.
8 bind til centrale ordbogsværker og 4-6 bind til de
specielle, må der foretages en nøjere analyse. Til
nærmere belysning af rentabiliteten tjener resultatet
af bruger- og behovsanalysen. Hertil hører også en
vurdering af rentabilitet ved mikrofiche eller mikro-
fiche eller udskrivning af seddelsamling til maskin-
læsbar form. Et særligt problem er netop denne sidst-
nævnte mulighed, om der vil kunne opnås fordele ved
at omskrive eksisterende seddelsamlinger til opbeva-
ring i en databank. Praktisk vil dette kunne medføre,
at fremtidige ajourføringer lettere vil kunne gennem-
føres, ligesom det vil rumme mulighed for, at redak-

tøren selv vil kunne udskrive sedlerne til brug for trykning, idet magnetbåndet erstatter den traditionelle sats. En anden fordel er, at man via edb kan bevare teksten og trykke den efter behov, ligesom supplementer og ajourføringer lettere kan indføres.. Rent økonomisk kunne man forestille sig, at renskrivning af gamle sedler til brug for database udførtes som beskæftigelsesarbejde.

I forbindelse med spørgeskemaundersøgelsen har enkelte af ordbøgerne udtalt sig om, hvilke andre muligheder for offentliggørelse man kan tænke sig, ved siden af den traditionelle trykning i bogform.

Fra en enkelt fremmedsprogsordbog samt en enkelt faglig fremmedsprogsordbog er der indkommet forslag om billiggørelse i form af foto-kopiering af manuskriptet til brug for en mindre kreds. Fra de danske ordbøger er der indkommet forskellige forslag til alternative løsninger. Således nævner flere ordbøger mikrofiche-muligheden, som de dog anser for mindre god. Andre ordbøger nævner forskellige edb-muligheder, f.eks. indkodning og lagring i databank med adgang fra diverse terminaler, eller genereret hulbånd til fotosætter. Heller ikke disse muligheder betragtes generelt som særlig ønskværdige.

Ikke mange af de svarende ordbogsfolk synes at have særlig erfaring med maskinlæsbare data, og flertallet synes at mene, at det hverken er praktisk gennemførligt eller rentabelt at søge gennemført en tilgængelighed ad denne vej.

Tre danske ordbogsprojekter er baseret på edb-teknik. Det gælder projektet Dansk Termbank på Handelshøjskolen i København og Danword, som er knyttet til Institutterne for anvendt og matematisk lingvistik og nordisk filologi, Københavns Universitet, samt Niels Hemmingsens Glossar.

Danske Sprogforskere, der arbejder med edb, har i en årrække skiftevis på landets universiteter arrangeret konferencer til udveksling og udbredelse af erfaringer bl.a. vedrørende ordbogsarbejde. Også Statens Humanistiske Forskningsråd har taget initiativer til at

belyse og udvide edb's anvendelighed på ordbogsområdet. Der pågår bla. konkret arbejde med at etablere en standard for ordbogsartiklers opbygning, med henblik på at inddrage edb i ordbogsarbejde allerede fra dettes første faser. Alt i alt er mulighederne for at skaffe sig viden om edb's anvendelighed i ordbogssammenhæng blevet så gode, at man med rimelighed kan forvente, at der i nye ordbogsprojekter fra begyndelsen tages grundig stilling til, i hvilken udstrækning edb bør tages i brug.

Der sker en betydelig erfaringsudveksling om edb i ordbogsarbejde på internationalt, herunder ikke mindst nordisk plan. Det er i afsnit 3.1 omtalt, at European Science Foundation skrinlagde planer om en ordbogskonference; men den stigende interesse for edb på området har siden ført til, at den samme organisation i 1981 gennemførte en konference, hvor emnet var afgrænset til edb's muligheder og begrænsninger i ordbogsarbejde.

Spørgsmålet om edb-teknikkens fordele og omkostninger må sættes i relation til usikkerheden om, hvorvidt samfundet vil kunne magte de omkostninger, som medgår til konventionel produktion af større ordbogsarbejder flere år frem i tiden. Selv om overgang til edb-teknik skulle medføre kortsigtede produktionsfordyrelser, må disse vurderes i forhold til de besparelser, en meget hurtigere produktionstid vil kunne medføre. Man må også tage de andre fordele i betragtning, edb-teknikken medfører i retning af billiggørelse af redaktions- og sættefasen, af udvidede søgemuligheder, og af at enkelte leksikografiske data vil kunne nyttiggøres og tilgængeliggøres på et langt tidligere tidspunkt end ved afslutningen af trykkefasen. Uredigerede eller ikke færdigredigerede seddelsamlinger ligger som en national skat, kun få kan gøre brug af i de 50-100 år ordbogen er under udarbejdelse.

Ovenstående ræsonnementer er generelle. Det vil imidlertid ikke være muligt at opstille konkrete tal, fordi de enkelte ordbøger er vidt forskellige, og tilmed er edb-teknikken fortsat inde i en så hastig udvikling, at forudsætningerne stadig ændres.

Alt peger dog på, at ordbøger, der skal benyttes af mange, og hvor der vil være behov for jævnlige udgaver, med fordel kan udnytte edb-teknikken. Imidlertid er nogle af de presserende, aktuelle problemer knyttet til de store danske ordbøger, hvor der allerede foreligger et meget stort seddelmateriale og hvor der kun vil være forholdsvis få brugere. Her vil det spørgsmål kunne rejses, om man bør opgive publicering og med hensyn til tilgængeliggørelse indskrænke sig til selve de eksisterende seddelsamlinger, evt. overført på mikrofiches.

Kapitel VI; Sammendrag og forslag om et ordbogsråd

1. Sammendrag

Gennemgangen af de vidt forskellige ordbøger, der er planlagt, under udarbejdelse og under udgivelse, klarer, at der her er tale om forholdsvis store og ofte meget langsigtede projekter. Det har også vist sig, at selv ordbøger som efterlyses af mange, og som man ved en umiddelbar betragtning skulle vente allerede forelå, f.eks. tysk/dansk og dansk/tysk, af forskellige grunde ikke eksisterer.

Udviklingen i de senere år har også tydeliggjort, at det i stigende grad ikke vil være muligt gennem de hidtidige bevillingskanaler at fremme udgivelserne i en rimelig takt. Tillige, og dette var en del af baggrunden for udvalgets nedsættelse, er der en udbredt usikkerhed hos de bevilgende organer, idet man savner et samlet overblik og mulighed for prioritering af projekterne.

Disse og andre omstændigheder, jf. nedenfor, bringer hele ordbogsområdet i en betænkelig grad af usikkerhed. Dette må anses for en yderst uheldig situation, idet ordbøgerne i mange henseender udfylder en væsentlig funktion i samfundslivet.

For den forholdsvis lille professionelle kreds af filologer er det åbenbart, at ordbøgerne er til overordentlig nytte. Det er imidlertid også åbenbart, at de udfylder en almen national og kulturel funktion; dette gælder såvel ordbøger, der uddyber forståelsen af dansk sprog, som ordbøger, der letter adgangen til fremmede sprog. Tillige er fremmedsprogsordbøger et nødvendigt hjælpemiddel i det praktiske liv; med den stigende økonomiske og administrative integration på internationalt plan er tilvejebringelsen af gode og ret dækkende fremmedsprogsordbøger blevet et stadigt mere påtrængende behov.

Behovet for ordbøger kan være uendeligt. Nogle efterspørges dog kun af en meget lille gruppe, alene derved vil de uvilkårligt blive prioriteret lavt både i

brede kredse og hos de bevilgende instanser. Prioriteringen kan derefter i øvrigt være vanskelig - bør f.eks. en ordbog over jysk gå forud for en ordbog over øernes dialekter eller bør begge træde tilbage til fordel for en ordbog over dansk sprog fra tiden før 1500? Ved prioriteringen bør i øvrigt ikke altid den aktuelle benyttelsesgrad være afgørende. Store ordbogsværker har ofte aktuelt en lavere benyttelsesgrad, men vil til gengæld blive udnyttet gennem måske århundreder. En ordbog over moderne handels- eller tekniksprog vil have en høj, aktuell benyttelsesgrad, men vil til gengæld hurtigt blive forældet.

Et væsentligt prioriteringshensyn er også, at ordbøger vedrørende dansk og danske dialekter kun vil blive tilvejebragt i Danmark. Alene ud fra dette hensyn må der påhvile det danske samfund en særlig forpligtelse til at fremme ordbogsarbejder af denne karakter. Der vil til gengæld være en række fremmede sprog, hvor ordbogsbehovet, også for danskere, vil kunne dækkes gennem ordbøger fra et mindre sprog til et af hovedsprogene.

Uanset den stærke vægt, der må lægges på ordbøger vedrørende det danske sprog, vil de begrænsede midler nødvendiggøre en prioritering. Det står klart for udvalget, at mange af de vanskeligheder, der er opstået for ordbøgerne, hænger sammen med, at der sideløbende er blevet startet for mange store ordbogsprojekter, uden at det er blevet overvejet, hvor store og hvor langsigtede udgifter der skulle dækkes.

I den givne situation må det derfor overvejes at standse eller i hvert fald neddæmpe arbejdet med flere af ordbøgerne til fordel for en øget indsats på en eller enkelte ordbøger. Det samme gælder de større fremmedsprogsordbøger.

Ved en vurdering af større ordbogsarbejder springer de store tætnykte bind i øjnene. Set ud fra en økonomisk betragtning må det imidlertid fastslås, at det er løn- og generalomkostninger i forbindelse med udarbejdelsen, der udgør den store andel af de samlede fremstillings-

omkostninger, formentlig mindst 75 pct. Udvalget har dog været opmærksom på mulighederne for at nedbringe fremstillingsomkostningerne enten ved forenklede mangfoldiggørelsesmetoder eller ved en overgang til edb-lagring og brugernes anvendelse af terminaler.

Under hensyn til den bekvemme brug finder man dog, at ordbøger, der anvendes af en større kreds, i hvert fald endnu bør foreligge i bogform. En edb-lagring vil ganske vist forbedre søgningsmulighederne, men dette skønnes ikke at opveje bekvemmelighedshensynet, også da en udstrakt brug af edb-teknikken vil være ret omkostningskrævende.

Udvalget finder imidlertid grund til at understrege, at flere ordbøger vil kunne fungere uden mangfoldiggørelse. Brugen af eksempelvis dialektordbøger vil være så begrænset, at man her vil kunne indskrænke sig til et eller to centrale kartoteker. Behovet vil da skulle dækkes ved teleforespørgsler eller ved besøg i den pågældende institution. Der må da forudsættes udgivet summariske ordlister og fyldige vejledninger i kartotekets udnyttelsesmuligheder. Omkostningerne i tid eller penge vil ikke være større end de omkostninger, der er knyttet til udnyttelse af andre samlinger i arkiver, biblioteker eller museer.

Det har været inddraget i udvalgets arbejde, om der burde etableres et centralt leksikografisk institut. Ordbogsarbejdet ville herved formentlig kunne rationaliseres på flere områder, og instituttet ville kunne styrke en professionalisering af det leksikografiske arbejde.

Man har dog ikke ment at burde stille forslag om oprettelse af et sådant institut. Under hensyn til, at ordbogsarbejdet vil have brug for deltidsansatte medarbejdere, og at der bør være mulighed for ansættelse i kortere åremål, taler det forhold, at den filologiske sagkundskab geografisk er spredt over fire områder (København-Roskilde, Odense, Århus, Ålborg) mod etablering af et institut.

Endvidere finder man det værdifuldt, at ordbogsarbejdet som anden videnskab sikres mulighed for at

igangsættes ved at flere går sammen i et arbejdsfællesskab, drevet af lyst til at udføre arbejdet, eller ved at frie sammenslutninger (selskaber o.lign.) tager opgaver op. En samling i et enkelt institut vil rumme mulighed for en stivnen og bremse fornyelser.

2. Forslag om et ordbogsråd

Udvalgets medlemmer er enige om, at der bør oprettes et ordbogsråd; men om dets kompetence og sammensætning er der divergerende opfattelser.

En gruppe (Vagn Dybdahl og Knud Rahbek Schmidt) foreslår, at rådet skal fremme og samordne offentligt støttede ordbogsarbejder. Rådet skal tillige søge at orientere sig i den internationale udvikling på ordbogsområdet. Tillige skal det kunne virke rådgivende for fonde, forlag og andre, der støtter eller vil støtte ordbogsarbejder.

Endnu en opgave for rådet vil være at støtte uddannelsen af forskere til at udføre leksikografisk arbejde, som ellers ikke indgår i den højere uddannelse. Gruppen foreslår følgende vedtægtsudkast:

Kulturministeriets ordbogsråd

Formål

1. Rådet har til opgave at fremme og samordne offentligt støttede ordbogsarbejder af enhver art, herunder også ordbøger, der ikke er orienteret mod dansk sprog.

Stk. 2. Ved ordbøger forstås her og i det følgende enhver systematisk samling, der tjener til at udbygge forståelsen af ord og begreber. Samlingen kan foreligge enten mangfoldiggjort eller bevaret i et enkelt eksemplar.

Stk. 3. Endvidere har rådet til opgave at følge ordbogsudgivelser uden for Danmark og holde sig orienteret om nye fremstillingsmåder.

2. Rådet kan rådgive private fonde og andre i spørgsmål vedrørende udarbejdelse og udgivelse af ordbøger.

Sammensætning

3. Ordbogsrådet består af 7 medlemmer. Det sammensættes af 2 medlemmer beskikket direkte af Ministeriet for kulturelle anliggender; de øvrige 5 medlemmer beskikkes af ministeriet, efter indstilling fra nedennævnte institutioner og med det anførte tal fra hver institution:

Undervisningsministeriet	1
Carlsbergfondet	1
Statens humanistiske Forskningsråd	1
Planlægningsrådet for Forskningen	1
Ministeriernes kontaktudvalg for forskningen	1

Det ene af de af Kulturministeriet direkte udpegede medlemmer beskikkes af Kulturministeriet til formand.

- a. Beskikkelsesperioden er 4 år; genbeskikkelse kan finde sted.
- b. Ingen, der er knyttet til udgivelsen af ordbøger som medarbejder eller som medlem af ledelsen af ordbogsudgivende selskaber, kommissioner o.lign., kan være medlem af rådet,
- c. Rådet ansætter selv en sekretær.

4. Ordbogsrådet kan indhente faglige udtalelser fra særligt sagkyndige. Det bør endvidere jævnligt sammenkalde ordbogsmedarbejdere og andre leksikografer til seminarer til behandling af ordbogsproblemer.

Virke

5. Ordbogsrådet kan støtte udarbejdelse af ordbøger, herunder også oparbejdning af centrale kartoteker, databanker o.lign. Ligeledes kan rådet støtte udgivelser af ordbøger og vejledninger i udnyttelse af centrale kartoteker m.v.

Stk. 2. Rådet kan kun støtte anskaffelse og drift af apparatur, der er beregnet til de i stk. 1 nævnte formål.

Stk. 3. Rådet kan yde støtte til forskeruddannelse inden for leksikografi. Ingen vil dog kunne modtage støtte til en sådan uddannelse med et beløb større end svarende til et års løn.

6. Støtte til ordbøger ydes efter ansøgning. Der kan gives tilsagn om flerårige bevillinger, der dog gøres afhængig af, at der årligt indsendes budgetter til godkendelse. Ansøgningerne, skal oplyse, hvem der er økonomisk ansvarlig, herunder hvem der er ansættelsesmyndighed.

Stk. 2. Ansættelse ved de støttede ordbøger sker enten tidsbegrænset eller i permanente stillinger. Ingen kan ansættes for en periode ud over et år uden rådets godkendelse; såfremt ansættelsen strækker sig over mere end fem år eller er permanent, skal den dog af rådet forelægges Kulturministeriet.

Stk. 3. Med hensyn til løn og andre ydelser samt øvrige arbejdsforhold følges reglerne for tilsvarende stillinger i staten.

7. Ordbogsrådet kan selv tage initiativ til iværksættelse af ordbogsarbejder. I sådanne tilfælde kan rådet enten selv forvalte det pågældende arbejde eller træffe aftaler med selskaber, institutioner m.m. om at overtage ansvaret for arbejdets gennemførelse under vilkår svarende til bestemmelserne i § 6.

8. Rådet kan yde støtte til undersøgelser, der har til formål at klarlægge de økonomiske og faglige muligheder for nye ordbogsarbejder.

9. Rådets udgifter optages på de årlige finanslove samt tillægsbevillingslove. Uanvendte midler kan overføres til efterfølgende finansår.

Stk. 2. Rådet kan uden forudgående tilslutning fra finansudvalget modtage tilskud fra kommunale myndigheder, fonde og private mod efterfølgende optagelse på tillægsbevillingsloven.

Stk. 3. Rådets medlemmer tillægges honorarer.

10. Rådet kan betinge sig andel i indtægter fra salg af ordbøger, hvortil der er ydet tilskud. Med finansudvalgets godkendelse vil sådanne indtægter kunne anvendes til forøgelse af bevillingen til forskeruddannelse.

Ordbogsrådets økonomi

Tænkte man sig som det ideelle en gennemgribende reform af ordbøgerne i Danmark med en nulstilling af alle bevillinger og derefter prioritering og budgetlægning, da må det konstateres at være - i bedste fald - en teknisk umulighed.

En række ordbøger modtager tilskud i form af "frie" midler. Disse midler kommer især fra Carlsbergfondet, Statens humanistiske Forskningsråd og Kulturministeriet. De tre institutioner har i de sidste fire år gennemsnitlig ydet:

Carlsbergfondet	296.000 kr.
SHF	1.089.000 kr.
Kulturministeriet	<u>350.000 kr.</u>
I alt	1.735.000 kr.

De gennemsnitlige beløb er udjævnet til 1982-niveau.

Nogle ordbøger modtager andre tilskud (Jysk ordbog fra amtskommuner, andre mindre tilskud fra forskellige fonde). Adskillige ordbøger bygger på medarbejdernes aflønning fra universiteter og handelshøjskoler - her drejer det sig om et beløb på mindst 2 mio. kr.; men i flere tilfælde er dette gennem aftaler kombineret med bidrag fra ovenstående frie midler. Et enkelt ordbogsprojekt (Norrøn-ordbog) modtager fra Undervisningsministeriet midler til aflønning af flere videnskabsmænd. Denne ordbog er i øvrigt ligesom Pali-ordbogen knyttet til internationale aftaler.

Situationen er ikke usædvanlig inden for dansk administration og forskning. På talrige andre områder har blandinger af internationale forpligtelser, permanentgjorte nødløsninger, tidsforskydninger, historiske traditioner m.m. kompliceret forholdene og stillet sig i vejen for strengt logiske reformer. Til dette kommer en række blokeringer i form af ikke formelle, men reelle svigtende mobilitetsmuligheder. Under disse omstændigheder foreslås det, at Kulturministeriets oven for nævnte tilskud til ordbøger henføres til Ordbogsrådets forvaltning; hertil hen-

føres også de løbende indtægter fra Sprognævnets salg af Retskrivningsordbogen, der gennemsnitlig udgør 145.000 kr.. Det bør endvidere undersøges, om der vil være grundlag for at overføre dele af administrationsudgifter fra større ordbøger, såfremt disse midlertidigt stilles i bero. Endvidere ydes til rådets drift årligt ca. 100.000 kr. i de første fem år dog 250.000 kr. (jf. nedenfor s.124), der tilvejebringes ved bidrag fra Kulturministeriet og Undervisningsministeriet; tilskuddet fra det sidste ministerium er begrundet i dettes store indirekte bidrag til ordbøgerne gennem aflønning af universitetsansatte, der inden for tjenestetiden udfører ordbogsarbejder.

Under hensyn til fremmedsprogsordbøgernes store betydning for det danske samfunds deltagelse i det internationale samarbejde (administration, politik, erhvervsliv) bør der ved særlig bevilling tilføres Ordbogsrådet et beløb, der vil muliggøre intensivring af arbejdet med allerede planlagte ordbøger og igangsættelse af nye. Beløbet tænkes tilvejebragt enten ved nybevillinger eller ved overførsel til Kulturministeriet fra de ministerier, hvis virke i særlig grad har tilknytning til internationalt samarbejde i videste forstand. Beløbets størrelse vil først kunne anslås i løbet af Ordbogsrådets første arbejdsår, jf. nedenfor, idet planlægningen må ske i nøje samarbejde med fagkyndige inden for de enkelte sprog.

For en femårig periode bør rådet ved forhandlinger med Statens humanistiske Forskningsråd og Carlsbergfondet søge etableret faste rammer for de højst prioriterede danske ordbøger.

Det indstilles endvidere, at universiteterne afgiver 6-8 forskere til ordbogsarbejder, enten i form af stipendiater eller fastansatte, der stilles til rådighed i 5-årige perioder. Herved har man haft for øje både det dalende studentertal og de filologiske discipliners fremhævelse af det leksikografiske arbejdes betydning. Eventuelt vil sådanne stipendiater kunne udtages af den påtænkte pulje af forskerrekrutteringsstillinger.

Ordbogsrådets første arbejdsår

Det foreslås, at Ordbogsrådet overvejer følgende hovedopgaver for en første periode på fem år:

1. Gammeldansk ordbog søges færdiggjort (redigeret og trykt) i øget tempo; ordbogen skal derfor tilføres øget arbejdskraft. De øvrige store danske ordbøger (dialektordbøger, historiske ordbøger) reorganiseres således, at målet for dialektordbøgerne bliver en færdiggørelse af deres seddelsamlinger, mens publiceringen udsættes. For de historiske ordbøgers vedkommende søges suppleret til Ordbog over det danske sprog gjort færdigt som en seddelsamling, men i nedsat tempo.
 Det er en forudsætning, at disse seddelsamlinger gøres tilgængelige. Dette fordrer, at der udarbejdes fyldige, trykte vejledninger i deres opbygning og brug. Det skal overvejes, om deres bevarelse bør sikres gennem overførsel til mikro-fiches.
2. Ordbogsrådet bør i samarbejde med Den arnamagnæanske Kommission drage omsorg for at arbejdet med Norrøn-ordbogen kan afsluttes inden den fastsatte frist (1996) for aflevering af de sidste håndskrifter til instituttet i Island.
3. Det sparede beløb fra dialektordbøgerne og fra ODS-supplementet søges overført til en ny ordbog over nutidsdansk i et omfang på 5-6 bind, der både er etymologisk og normativ.
4. Blandt fremmedsprogsordbøgerne prioriteres en stor Dansk-tysk ordbog højest, dernæst ordbøger til og fra engelsk og fransk. Endvidere bør der snarest søges tilvejebragt mindre ordbøger til og fra sprog i områder, hvor Danmarks handelsforbindelser er livlige. Det forekommer rimeligt, at der ydes tilskud til sådanne fra EFs forskningsmidler, men også at der bør søges tilvejebragt kommercielle midler.

5. Flere af ovenstående forslag kræver aftaler med de allerede implicerede universiteter m.fl. Af den grund skal Ordbogsrådet straks søge udarbejdet nøjere reorganisationsplaner, plan for den nutidsdanske ordbog og budgetter for derefter at optage forhandlinger med universiteter m.fl. om den nødvendige overførsel af arbejdskraft. Til dette forberedende arbejde kræves sagkyndig sekretærbistand, og derfor foreslås Ordbogsrådets driftsmidler i de første fem år forhøjet til ca. 250.000 kr. mod normalt ca. 100.000 kr.

Uanset at disse fem områder er udpeget som hovedopgaver for ordbogsrådet, skal dette dog også allerede i den første femårige periode optage de andre opgaver, der er omtalt i ovenstående vedtægtsforslag.

Ordbogsrådet skal ikke gennemføre en total styring af ordbogsarbejdet i Danmark. Der vil stadig være plads for initiativer fra den enkelte forsker, fra forskergrupper og fra kommercielle virksomheder. For ordbogsarbejder, der kræver offentlig støtte, vil rådets medvirken formentlig blive en forudsætning. Selv om støtten i flere tilfælde kun bliver marginal rent talmæssig betragtet, vil den uden tvivl, f.eks. gennem trykkebevilling, blive afgørende for arbejderens færdiggørelse. Desuden må det forudses, at alene rådets eksistens vil medvirke til, at ordbogsarbejder ikke sættes i gang uden realistisk vurdering af tidsrammer, krav til arbejdskraft og nøje budgettering.

En anden gruppe (Erik Dal, Kristof Glamann og Poul Lindegård Hjorth) foreslår rådet etableret som et rådgivende organ og motiverer sin holdning i følgende udtalelse:

Undertegnede medlemmer af ordbogsudvalget kan, om end vi må nære tvivl om værdien af den gennemførte biblioteksundersøgelse vedrørende brug af ordbøger, tiltræde hovedparten af betænkningen, men finder at måtte tage afstand fra konklusionen "Forslag om et

ordbogsråd".

Vi kan et langt stykke tilslutte os Forslagets prioritering af større ordbogsarbejder: kræfterne bør samles om færdiggørelsen af Den arnamagnæanske Kommissions Ordbog, Gammeldansk Ordbog, Jysk Ordbog, Supplement til Ordbog over det danske Sprog og Ømålsordbogen, om muligt også Dansk-tysk Ordbog. Skønt vi klart erkender behovet for en større ordbog over nutidsdansk (og også finder andre af de ved behovsundersøgelsen fremkomne forslag til nye ordbøger meget værdige til at nyde fremme), kan vi i modsætning til forslaget ikke anse det for tilrådeligt at igangsætte andre større ordbogsforetagender, før de nævnte er afsluttede eller nær ved deres afslutning.

Med hensyn til muligheden for at fuldføre de nævnte arbejder inden for et overskueligt åremål vil vi understrege, at den helt afgørende er forbundet med spørgsmålet om personale og ansættelsesvilkår. Vi må med beklagelse se i øjnene, at det for tiden næppe vil være muligt at oprette nye, faste stillinger, og vi ser i denne situation med megen sympati på tanken om til ordbøgerne at knytte forskningsstipendiater o.l. og midlertidigt udstationerede universitetslærere; men vi vil fremhæve, at den egentlige løsning, således som de gunstige erfaringer med Ordbog over det danske Sprog tydeligt viser det, ligger i, at der tilvejebringes en tilstrækkelig, fast stab, hvor en sådan ikke allerede er etableret.

Den idealtilstand, der bør stiles imod, og som også ønskeligheden af at nedbringe arbejdsløsheden blandt yngre forskere kunne tale for at hidføre meget snart, kan herefter skitseres således:

En del af de nævnte ordbøger varetages af personale, der er ansat ved et universitetsinstitut. Dette personale bør fastholdes ved ordbogsarbejdet, og hvis instituttets øvrige arbejdsopgaver tillader det, bør der overføres mere personale hertil. Hvis det over for ordbogsrådet (jf. ndf.) kan dokumenteres, at arbejdets afslutning inden for det tidsrum, som

ordbogsrådet anser for ønskeligt, kræver ansættelse af yderligere personale, bør der oprettes stillinger til dette formål.

Andre af de nævnte ordbøger sorterer under et privat udgiverselskab, Det danske Sprog- og Litteraturselskab. Personalet ved disse ordbogsarbejder har ringere tryghed i ansættelsen end den tidligere nævnte kategori (og sandsynligvis næsten alle andre kategorier inden for magisterlønsområdet). Det bør efter normal overenskomst mellem Finansministeriet og Dansk Magisterforening ansættes under Ministeriet for kulturelle Anliggender med tjenestested ved Det danske Sprog- og Litteraturselskab. Om udvidelse af personalet under hensyn til opgavens krav gælder det samme som ovf. anført.

Ordbogsarbejdet medfører visse generalomkostninger (udgifter til anskaffelser af bøger, apparatur osv., muligvis også - skønt ikke aktuelt - udgifter til leje af lokaler). Hvor disse udgifter ikke kan afholdes inden for en institutions normale annuum, administrationstilskud el.l., bør de kunne dækkes af en særlig bevilling under Ministeriet for kulturelle Anliggender. Det vil være naturligt at søge generalomkostningerne nedbragt ved fx fælles benyttelse af apparatur og evt. placering af beslægtede ordbogsforetagender i nærheden af hinanden.

Udgifterne til publikation er iøjnefaldende store, men i realiteten en forholdsvis beskeden del af de samlede omkostninger. Mulighederne for at afholde dem ad eksisterende kanaler øges, hvis disse fritages for lønudgifter til ordbøgernes personale.

De ordbøger, som det i første række kan komme på tale at publicere i bogform, må være sådanne, som henvender sig til større brugerkredse, dvs. Gammel-dansk Ordbog, der vil blive benyttet af både filologer og historikere (i vid forstand), Den arnamagnæanske Kommissions Ordbog, som kan påregne et internationalt publikums interesse, og Dansk-tysk Ordbog, der imødekommer et i vide kredse stærkt følt savn; hvad

den sidste angår, deler vi Forslagets opfattelse: Dansk-tysk Ordbog bør kunne opnå tilskud fra EFs forskningsmidler, og det må være muligt at udgive den på kommerciel basis.

For så vidt angår de resterende tre igangværende ordbogsprojekter, Jysk Ordbog, Supplement til Ordbog over det danske Sprog og Ømålsordbogen, vil vi ikke på forhånd afskrive den mulighed for udgivelse i bogform, der under alle omstændigheder må være i den nationale videnskabs primære interesse. Vi er dog opmærksomme på, at udviklingen inden for edb-området vil kunne skabe grundlag for alternative publikationsformer, der også er acceptable. Under hensyn hertil er det vor opfattelse, at disse ordbøger bør færdiggøres i redigeret seddelmanuskript, men at afgørelsen om publikationsform bør udskydes, til det er muligt at skønne over, om nyudviklede publikationsformer kan tilgodese ikke blot vitale forskningsinteresser, men også de mere almene samfundsinteresser.

Som situationen har udviklet sig, kan vi ikke afvise, at der er behov for et ordbogsråd, et organ, som kan medvirke til at styre udviklingen inden for ordbogsområdet; men vi føler os forpligtede til at påpege, at det ordbogsråd, som forslaget lægger op til, dels vil kunne udvikle sig til et ganske beko-steligt organ, dels vil være født med den grundskavank, at det savner filologisk-leksikografisk sagkundskab.

Efter vor opfattelse bør ordbogsrådet være ulønnet; de begrænsede omkostninger ved dets virksomhed (evt. udgifter til sekretær- og kontorbestand, udgifter til møder, o.l.) må dækkes af Ministeriet for kulturelle Anliggender. Der skal ikke tillægges ordbogsrådet nogen administrativ funktion i forholdet til de enkelte ordbogsforetagender, men alene en rådgivende og planlæggende funktion under ansvar over for ministeren for kulturelle anliggender.

Ordbogsrådet opgaver vil herefter være:

1. At følge arbejdet inden for ordbogsområdet på grundlag af årligt indsendte beretninger og regnskaber fra de igangværende ordbogsforetagender.
2. At vurdere ordbøgernes behov for arbejdskraft og til ministeren for kulturelle anliggender at afgive indstillinger om oprettelse af de fornødne stillinger eller, hvor der er saglig og formel mulighed herfor, om overførelse af arbejdskraft fra én ordbog til en anden.
3. At afgive årlige indstillinger til ministeren for kulturelle anliggender om bevilling til dækning af ordbøgernes generalomkostninger, idet disse om muligt søges nedbragt ved fælles benyttelse af apparatur o.l.
4. At koordinere og til bevilgende instanser at indgive ansøgninger om bekostning af udgivelse af de nævnte værker.
5. At holde sig orienteret om udviklingen inden for de alternative publiceringsteknikker og på grundlag heraf at udtale sig om publikationsform for de værker, som ikke allerede er besluttet udgivet i bogform.
6. At rådgive om prioritering af nye ordbogsforetagender, når afslutningen af de her omtalte er inden for rækkevidde.

Ordbogsrådet bør bestå af 7 medlemmer, der beskikkes (og evt. genbeskikkes) af ministeren for kulturelle anliggender for en 3- eller 4-årig periode, nemlig

- 1 af ministeren for kulturelle anliggender valgt formand, der besidder sprogvidenskabelig sagkundskab,
- 1 medlem udpeget af Ministeriet for kulturelle Anliggender,
- 1 medlem udpeget af Undervisningsministeriet,
- 1 medlem udpeget af Carlsbergfondet,
- 1 medlem udpeget af Statens humanistiske Forskningsråd og

2 repræsentanter for de igangværende ordbogsarbejder, valgt af ministeren for kulturelle anliggender efter indstilling fra de pågældende institutioner, p.t. Den arnamagnæanske Kommission, Det danske Sprog- og Litteraturselskab, Institut for dansk Dialektforskning, Institut for germansk Filologi og Institut for jysk Sprog- og Kulturforskning.

Rådets virksomhed bør tages op til overvejelse efter to beskikkelsesperioder.

Et medlem (Henning Spang-Hanssen) har ønsket at fremsætte følgende udtalelse:

Hvad der traditionelt kaldes de store videnskabelige ordbøger bør efter min opfattelse i de flest mulige henseender behandles sammen med andre store ordbogsarbejder (også dem der udgives kommercielt), med fagordbøger og andet kvalificeret terminologisk arbejde, og med specielle ordbogstyper (fx hyppighedsordbøger og baglænsordbøger) der udvikler nye leksikografiske metoder og produkter.

Navnlig to forhold gør en samlet betragtning vigtig. Det ene forhold er, at impulser til nye publiceringsformer og andre udnyttelsesformer for ord-samlinger viser sig i stærkere grad og hurtigere i sådanne andre ordbogsarbejder end ved de store videnskabelige ordbøger. Det andet forhold er, at også andre end de store videnskabelige ordbøger kan have betydelige finansieringsproblemer, samtidigt med at de har betydelige forskningsmæssig, kulturel og erhvervsmæssig værdi. For eksempel kan det gælde en almen tosproget ordbog eller en fagsproglig databank, at dens udarbejdelse/opbygning og ajourføring samt drift igennem længere eller kortere tid har behov for finansiering ved en koordination af arbejdsindsats betalt under en institution, af støtte fra offentlige fonde eller lign. og af støtte fra private, fx erhvervsrettede fonde.

På internationalt plan er der bade fra forsker-side og fra forlagsside en stærkt voksende interesse for brug af edb i ordbogsarbejde (eller mere alment udtrykt: i arbejde med opbygning og udnyttelse af ordsamlinger med informationer om de enkelte ord). Foruden de tekniske sider, fx nye trykkemetoder, indebærer brug af edb en ny arbejdsgang og dermed en ny holdning til ordbogsarbejde. Det traditionelle mønster med en indsamlingsfase efterfulgt af en redaktionsfase efterfulgt af en samlet publicering som trykt værk kan erstattes af færdigbehandling af dele af ordsamlingen, der umiddelbart kan udnyttes af brugere og under det videre arbejde med ordsamlingens andre dele. Der er også mulighed for løbende korrektion og ajourføring (opdatering). Publicering i trykt form bliver herved stadigvæk mulig, men nu som supplement til tilgængeligheden via terminaler eller ved udskrift af bestemte dele.

En sådan arbejdsgang kræver nøje planlægning af det færdige produkt (ordinformationen, "ordartiklen") helt fra et ordbogsarbejdes begyndelse. Den indebærer også, at ordbogsarbejde får større lighed med andet sprogligt forskningsarbejde. En afgrænset, overskuelig del af et stort ordbogsarbejde kan af den enkelte ordbogsmedarbejder (sprogforsker) præsenteres som et produkt på linie med fx en tidsskriftartikel, uden at skulle afvente det pågældende ords indplacering i en alfabetiseret trykt bog, og kan dermed straks indgå i den løbende forskning.

Udviklingen vil i stigende grad pege på anvendelsessynspunktet, ikke mindst brugerkredsens størrelse, når der skal tages stilling til, om udgivelse i trykt form skal finde sted. Der kan altså anlægges forretningsmæssige betragtninger på udgivelsens finansiering. Denne tendens bringer de store videnskabelige ordbogsarbejder mere på linie med kommercielt udgivne ordbøger (og kommercielt drevne ordbanker) og taler ikke for en særskilt styring af store videnskabelige ordbøger, hvad udgivelsesforhold angår.

Det samme gælder efter min vurdering en eventuel styring af, hvilke ordbøger der bør udarbejdes. Ordbogsarbejde er i overvejende grad forskning, og for universitetsansatte leksikografer gælder princippet om frit forskningsvalg, ligesom der på det mere overordnede niveau er tillagt universiteter og andre højere læreanstalter selvstyre. For en meget stor del af dansk ordbogsarbejdes vedkommende vil der derfor kun kunne foretages styring, hvis den sker som led i en overordnet forskningsstyring, der påvirker universitetsforskningen som helhed. Man kan ønske en sådan overordnet styring eller ej, men jeg finder, at ordbogsaktiviteter i forskningspolitisk henseende under alle omstændigheder bør dele skæbne med anden forskning, således at styring af ordbogsaktiviteter ikke bør isoleres fra anden forskningsstyring (i praksis har naturligvis forholdet til anden humanistisk forskning mest interesse).

Der er efter min opfattelse væsentlige forhold og udviklingstendenser, der taler imod at etablere et særskilt organ for ordbogsområdet, og i endnu højere grad imod et organ for en særskilt sektor af ordbogsaktiviteter. Området er så komplekst, har så mange sammenhænge til andre sider og er inde i en sådan udvikling, at et særskilt organ kan skade mere end gavne, især på længere sigt. I overensstemmelse hermed finder jeg, at dersom der skal oprettes et ordbogsråd, bør det ikke være styrende og bevilgende, men alene rådgivende.

Jeg kan derfor ikke tilslutte mig det forslag om et ordbogsråd, som er fremsat af den første gruppe. Derimod kan jeg tilslutte mig det forslag om et ordbogsråd, som er fremsat af Erik Dal, Kristof Glamann og Poul Lindegård Hjorth, idet jeg lægger vægt på, at det alene skal have rådgivende funktioner og at spørgsmålet om dets virksomhed efter en periode på 6-8 år skal tages op til overvejelse.

Såfremt der oprettes et ordbogsråd, bør det i sin rådgivning ikke på forhånd være bundet af synspunk-

ter på bestemte igangværende ordbogsarbejder, som fremsættes af ordbogsudvalget eller af medlemmer deraf. Udvalgets kommissorium pålægger imidlertid udvalget at tage stilling til aktuelle problemer. I betragtning af, at udvalgets øvrige medlemmer har fremsat udtalelser herom, herunder med forslag til en koordinering og prioritering, finder jeg det hensigtsmæssigt at indskrænke mine synspunkter på igangværende ordbogsarbejder til en oversigt og nogle almene betragtninger.

En stor del af de igangværende ordbogsarbejder er nu så nær afslutning eller lagt i så faste rammer, også hvad finansiering angår, at de ikke kræver ny stillingtagen. De øvrige igangværende større ordbøger kan deles i to grupper.

De store dialektordbøger, Gammeldansk ordbog og ODS-suppl. sigter i første række på en brugerkreds af forskere inden for bestemte fagområder (dvs. de er hovedsageligt et led i eller et redskab for grundforskning).

De store tosprogede ordbøger for engelsk, tysk og fransk sigter på en bredere brugerkreds: forskere på flere fagområder, uddannelsessøgende (udover skoleniveau), brugere i erhvervslivet, fagligt og kulturelt interesserede lægmænd.

Ordbogsarbejder i den første gruppe kræver en meget stor total arbejdsindsats (mange årsværk), og det er forståeligt, at brugerne (forskerne) ønsker arbejdet intensiveret for ikke at måtte vente mange år på de trykte bind, der traditionelt er nødvendige for brugen. Dette problem kan imidlertid i nogen grad løses med andre metoder til at gøre resultaterne tilgængelige, og en ekstraordinær tilførsel af forskerårsværk kan derfor vanskeligt retfærdiggøres alene af den specielle brugerkreds¹ ønsker.

Sagen stiller sig anderledes, hvis der ud fra det totale materiale tillige kan udarbejdes en ordbog med større brugerkreds. For Gammeldansk ordbogs vedkommende kunne der være tale om en håndbogspræget

udgave, der imødekom behovet hos fagfolk på en række områder og hos kulturelt interesserede. Statens humanistiske Forskningsråd har taget dette spørgsmål op til undersøgelse.

For store tosprogede ordbøgers vedkommende er især savnet af dansk-tysk og tysk-dansk et aktuelt problem, men det synes vanskeligt at etablere en tilstrækkelig stor kerne af forskere til at nå videre end planlægningsstadiet. For fransk-dansk og dansk-fransk har der på det seneste vist sig gode muligheder for nye udgaver, der gør brug af edb-teknik og dermed vil kunne ajourføres relativt simpelt.

Fra nogle sider har der været interesse for en mellemstor ordbog over nutidigt dansk. For at undgå spredning af ressourcerne må et sådant projekt forudsætte samarbejde mellem Dansk Sprognævn, redaktionen af Nudansk Ordbog, ODS-suppl. og ODS-efterledsregistrant, DANWORD, Dansk Termbank, interesserede forlag og evt. andre. Det må koordineres med igangværende overvejelser om at tilvejebringe en dansk ordbase, som også kan have værdi for tosprogede ordbøger.

S P Ø R G E S K E M A

Ordbogens navn/arbejdstitel:

Ordbogens adresse: (Redaktion/institut/selskab/projektleder).

Beskrivelse af ordbogen:

Indhold og formål: tematisk afgrænsning,
(principper for materialeindsamling, redaktion
samt forhold til tidligere eller eksisterende
ordbøger. Vedlæg evt. vejledning for medarbejdere).

Planlægningsstadiet:

Er ordbogen på planlægningsstadiet.

Hvornår er planlægningen påbegyndt.

Er planlægningen afsluttet.

Hvornår ventes planlægningen afsluttet.

Ordbogsstadiet:

Er ordbogen påbegyndt (d.v.s. om mindst
indsamling af materiale er påbegyndt).

Hvornår er selve ordbogsarbejdet
(indsamlingen) påbegyndt.

Hvad er kildematerialet:

utrykte skriftlige kilder (arkivalier,
breve e.lign.)

trykte - " -

optegnelser

band

andet

Er udvælgelsen/indsamlingen/ekscerperingen af
kildemateriale
afsluttet

Hvis kun en del af kildematerialet er udskrevet,
hvor meget mangler da (arbejdstimer, personale-
kategorier, tiden i ~~mange~~ med nuværende bemanning):

I hvilken form foreligger resultatet af kildegennemgangen/indsamlingen (sedler - hvor mange ?). Fotokopier af ca. 20 tilfældige, færdigbehandlede sedler ønskes indsendt).

Redaktionsstadiet:

Er redaktionsarbejdet påbegyndt.

Hvor stor en del af redaktionsarbejdet er udført.

Hvornår kan redaktionsarbejdet ventes afsluttet.

Hvis muligt bedes 30 færdigredigerede opslagsord (skønsomt udvalg af store og små opslag) indsendt i kopi.

Hvilket omfang forudses, hvis der regnes med sædvanlig bogudgivelse.

Antal opslagsord (hvis dette spørgsmål af særlige grunde føles irrelevant bedes redegjort hvorfor):

Antal bind ? a ? à typeenheder

(Sammenlign evt. med kendte eksisterende ordbøger
og vedlæg evt. eksisterende prøvesider):

- 5 -

Ordbogens personale:

Hvor stor arbejdsindsats:

Sum af års- værk til og med 1977	Årsværk i kalender- året 1978	Summen af fremtidige behov	Ialt

Hvordan ser arbejdsstyrken ud:

Heltidsansatte
 Vid.medarbejdere:
 " " indsamling
 redaktion
 Studentermedhjælp
 Kontorpersonale
 Deltidsansatte
 Vid.medarbejdere:
 " " indsamling
 redaktion
 Studentermedhjælp
 Kontorpersonale

Tre sidste år	Indeværende år	Hvad man ville fin- de hensigts- mæssigt

Ved årsværk forstås her ca. 1920 årlige timer. Er en medarbejder ansat således, at kun en del af arbejdstiden medgår til ordbogsarbejde (f.eks. lektor, professor), er det kun tiden til dette, der skal medregnes.

Personalets aldersfordeling pr. 1.1.1978:

	Videnskabelige medarbejdere	Kontorpersonale	Andre
25 - 30			
31 - 40			
41 - 50			
51 - 60			
61 - 70			
o. 70			

Ansættelsesvilkår:

	Videnskabelige medarbejdere	Kontorpersonale
Til aldersgrænse:	Åremål	
Overenskomst		
Tjenestemandslign.		
Tjenestemænd		

Her anføres antal (kun heltidsansatte og deltid uden hovedstilling andetstede) af de forskellige kategorier.

Generalomkostninger:

(også selvom de ikke optages i regnskabet).

Lokaleareal

Lokalebehov

Betales husleje

Huslejens størrelse
(evt. beregnet andel)

Varme, lys, rengøring
(evt. beregnet andel)

Administration
(evt. beregnet andel)

Apparatur og materialeforbrug:

Benyttes specielt apparatur udover alm. kontor-
apparatur.

Er apparatur anskaffet til ordbogen eller stillet
til rådighed af institution.

Regnskab og budget:

Kopier af årsregnskaber ønskes indsendt så langt tilbage som muligt, hvor sådanne foreligger.

Modtagne bevillinger (herunder særbevillinger)

Budget for 1978 ønskes indsendt.

Årlige budgetoverslag for 1979, 1980 og 1981 ønskes indsendt., hvor sådanne kan opstilles.

Budgetterne skal omfatte både indtægter og udgifter. Det ønskes oplyst, om der foreligger tilsagn om de følgende års tilskud. I givet fald bedes oplyst navnene på tilskudsgiverne, tilskuddenes størrelse og om de er bundet til bestemte dele af budgettet.

Hvis dele af lønudgifterne dækkes ved medarbejdernes ansættelse i andre stillinger, bedes budgetterne suppleret med oplysning om dette og med en beregning af lønandelen til ordbogen.

Distribution:

Skal ordbogen sælges i nedslagspris til en bestemt kreds (i givet fald hvilken).

I boghandelen.

Foreligger der aftale med et forlag.

Navnet på forlaget.

En kopi af forlagsaftalen ønskes indsendt.

Fremtiden:

Ud fra det foregående ønskes her summeret det ønskelige med hensyn til fremtiden:

Hvornår ventes ordbogen afsluttet.

Udgifter fra 1978 til afslutning (1978-kroner):

Løn (En årsløn):

Videnskabelige medarbejdere

Studentermedhjælp

Kontormedhjælp

lait

Generalomkostninger:

Trykning:

Alternative løsninger:

Hvilke muligheder for tilgængelighed kan der tænkes ,
hvis trykning må opgives:

Vil der være fordele (i udarbejdelse, i økonomi) ved en samkøring (indsamling, kontorfællesskab m.m.) med andre ordbøger. I givet fald ønskes de andre ordbøger nævnt og samkøringens karakter beskrevet.

Andre ordbøger:

Dette skema er sendt til:

Ømålsordbogen
Jysk ordbog
Gammel dansk ordbog
Holbergordbogen
1515-1700 (Ældre nydansk ordbog)
Ordbog over det danske sprog.

Herudover er det sendt til samtlige universiteters og højere læreanstalters sproglige institutter samt til de store forlag.

Planlægger De selv senere at tage andre ordbogsarbejder op (beskriv disse kort):

Har De kendskab til andre planlagte ordbøger end de nævnte (ordbøgernes art, planlæggende personer, selskaber eller institutter bedes oplyst):

Er der iøvrigt ordbøger, som De finder behov for (kort beskrivelse):

KULTURMINISTERIETS ORDBOGSUDVALG

Ministeriet for kulturelle anliggender har efter forslag fra Statens Humanistiske Forskningsråd nedsat et ordbogsudvalg med den opgave at fremkomme med forslag til løsning af en række problemer, der er opstået omkring de ordbøger der i disse år er under udarbejdelse med støtte fra kultur- og undervisningsministeriet, Statens Humanistiske Forskningsråd og Carlsbergfondet. Udvalget skal fremkomme med forslag til en koordinering og prioritering af arbejdet med igangværende og kommende ordbogsprojekter.

Til støtte for ordbogsudvalgets arbejde har vi bedt Statsbiblioteket og Århus Folkebibliotek om at foretage en stikprøveundersøgelse af ordbogsbenyttelse.

Ordbogsudvalget er interesseret i oplysning om, hvem der bruger nedennævnte ordbogsværker, og indenfor hvilke områder man eventuelt måtte føle savn af ordbøger.

- 0 -

NAVN TLF.
(Skal ikke nødvendigvis udfyldes, men ordbogsudvalget vil kunne få brug for yderligere oplysninger og vil være taknemmelig for mulighed for senere kontakt)

STILLING
(For studerende og kandidater også fag)

ORDBØGER	GAV OPSLAGET RESULTAT?	
	JA	NEJ
☐ Den store danske ordbog	☐	☐
☐ Ordbog til det ældre danske sprog	☐	☐
☐ Ordbog over jyske almuemål	☐	☐
☐ Dansk-engelsk (Vinterberg & Bodelsen)	☐	☐
☐ Engelsk-dansk (B. Kjærulff Nielsen)	☐	☐
☐ Dansk-fransk (Blinkenberg & Thiele)	☐	☐
☐ Fransk-dansk (Blinkenberg & Høybye)	☐	☐
☐ Andre	☐	☐

Er der områder, hvor der savnes tilfremdstillende ordbogsværker?

Hvis ja: Har De kendskab til seddelsamlinger i forbindelse med endnu ikke afsluttede ordbogsarbejder?

Har De benyttet sådanne samlinger?

Hvis ja: Hvilke?

Eventuelle bemærkninger:

Tak for hjælpen'.

Vagn Dybdahl Inger Dübeck

Det danske Sprog- og Litteraturselskab

Til ordbogsudvalget.

April 1981

Dette brev ønskes optaget som bilag **til** ordbogsbetænkningen. Det er ikke tænkt som en beklagelse. Men betænkningens læsere forestiller sig antagelig, at ihvertfald større ordbogsforetagender er "selv hjemme" som (del af) en institution med almindelige kontor- og ansættelsesforhold. Det kan derfor være på sin plads at markere, at dette ikke er tilfældet ihvertfald med Det danske Sprog- og Litteraturselskabs tre igangværende ordbøger.

DSL er i sig selv en institution med kontorlokaler. I disse rummes imidlertid udover administrationspersonalet kun een ä to ansatte forskere, begge udenfor ordbogsområdet.

Ordbog over det danske Sprog havde fra 1915 til værkets afslutning 1956 almindelige læsesalspladser på Det kongelige Biblioteks læsesal og reolplads i korridorerne omkring den, men intet kontor. Ordningen fortsatte for ODS-Supplementets vedkommende, indtil medarbejderne fik kontorplads andetsteds i huset. De blev flyttet flere gange og til sidst opsagt - og "reddet" af Universitetsbiblioteket i Fiolstræde, hvor de nu har plads i oa ved læsesalen. De har måttet og må fortsat affinde sig med, at kun det nødvendigste materiale er omkring dem, mens resten har været andetsteds i huset, eller som nu i et helt andet hus. De har ikke uhindret adgang til telefon og skrivemaskine, og de har, selv for det forhåndenværende materiale, ringe pladsforhold og ordningsmuligheder; daglige arbejdsprocesser kræver flytning af kysser oa brug af meget høje stiger.

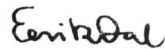
Den eneste heltidsansatte redaktør og leder har aldrig som ODS-redaktørerne haft fast. ansættelse blot på åremål. Og ingen har nogensinde hæftet sig ved, at Kgl. Bibi. i 60 år har ydet arbejdspladser, lys, varme og beskedne faciliteter uden vederlag fra D3Ls bevillingsgivere.

Holbergordbogen har haft og har tilsvarende vilkår, der kari onretholdes på Kgl. Bibi. i de få år, arbejdet endnu vil vare. Lederen har heller ikke haft nogen form for ansættelsessikkerhed oa ville nu i de sidste arbejdsfaser ikke kunne få fuld løn, medmindre Novo's Fond var gået ind i finansieringen. Ordbogen er beqvndt at udkomme.

Gammeldansk Ordbog har dels arbejdet på Kgl. Bibli.; læsesal, dels på et yderst tarveligt annexkontor i samme gård sø.: DSL selv. Hverken sundhedsmyndigheder eller interesseorganisationer kunne tænkes blot midlertidigt at acceptere dette rum-, men i de senere år bruges det ikke fast. Ordbogslederen sidder i et fortrinligt kontor, udstyret med seddelkassereoler af lians ansættelsessted, Aarhus Universitet, den heltids medarbejder på en anden god, men lånt plads i Institut for navneforskning, Kbh. Univ., den halvtids medarbejder på Kgl. Bibli. Desuden arbejder alle de nævnte en del hjemme.

Til gengæld for de bedre lokaler arbejder Glada's stab altså uden regelmæssig kontakt, og DSL er som nævnt henvist til velvilje fra andre institutioner og til at acceptere en aldeles urationel arbejdsgang. Bortset fra lederen, som er universitetslektor og kun halvtidsmedarbejder ved Ordbogen, er også disse ansatte uden nogen sikring for fortsat beskæftigelse.

Velfærds- og sikkerhedssamfundet slår for tiden så mange revner, at klager over forhold som disse kan synes ubetydelige. Alligevel er der grund til at standse op ved den kendsgerning, at de pågældende forskere i år og årtier har udført specielt, højt kvalificeret arbejde med en næsten for høj grad af beskedenhed, idet de uden at kunne gøre modstand og uden at ville gøre vrøvl har affundet sig med dybt urationelle og usikre løsninger på de enkleste spørgsmål om pladsforhold, arbejdspraxis, samarbejde og ansættelsessikkerhed, tilmed uden at kunne opnå en række iøvrigt gænseløntillæg. Dertil kommer at projekterne er ganske utilstrækkeligt bemandede, således at den enkeltes arbejde først kan vente at give synlige resultater i en fra begyndelsen fjern og til dato usikker fremtid.

Erik Dal

administrator

